

rim

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ nr. 3-4 (209-210) / 2025

Dossier: Romanian-Italian Roundtable "Protection of Historical and Cultural Heritage in Times of War"

DIN SUMAR:

- ◆ The Protection of Cultural Heritage in War – Some General Considerations
- ◆ The Central Powers and Romanian Cultural Heritage During the 1916-1918 Occupation
- ◆ Formarea profesională a ofițerilor de rezervă, 1938-1940. Valorificarea unor mărturii de istorie orală

SUMAR

Dosar: Masă rotundă româno-italiană „Protejarea patrimoniului istoric și cultural în vremuri de război” (26 iunie 2024)

<i>ALEXANDRU MADGEARU</i> – Masă rotundă „Protejarea patrimoniului istoric și cultural în vremuri de război”	7
<i>GIUSEPPE RAUSO</i> – Protejarea patrimoniului cultural în război – Considerații generale.....	9
<i>ADRIAN-SILVAN IONESCU</i> – Puterile Centrale și patrimoniul cultural românesc în timpul ocupației din 1916-1918	13
<i>EMILIO TIRONE</i> – Arhiva militară italiană în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial – Protejarea patrimoniului cultural	30
<i>NADIA MANEA, BRÎNDUȘA COSTACHE</i> – Tezaurul de aur al Băncii Naționale a României trimis la Moscova și niciodată returnat – O revendicare mai veche de un secol	35
<i>EMANUELE DI MURO</i> – Conservarea artei, Secretariatul General pentru Afaceri Civile și protejarea patrimoniului cultural în timpul Primului Război Mondial	51

Istorie modernă

<i>CEZAR CUCOȘ</i> – Regimentul 4 Roșiori „Regina Maria” – onoare, datorie și romantism.....	59
<i>SORIN CRISTESCU</i> – O mărturie din Războiul de Întregire: Locotenentul Vasile Vasiliu din Regimentul 16 Infanterie Suceava (I).....	75

Istorie contemporană

<i>NICO LAMMINPARRAS</i> – Politica ezitantă a lui Zelenski privind Transnistria între 2019 și 2022.....	97
<i>FLAVIUS NICOLAE ROAITĂ</i> – Formarea profesională a ofițerilor de rezervă, 1938-1940. Valorificarea unor mărturii de istorie orală	111

Recenzii

Ovidiu Cristea și Liviu Pilat, <i>Putere, diplomatie și război în domnia lui Ștefan cel Mare (1457-1504). Un bilanț istoriografic (2004-2024)</i> – <i>ALEXANDRU MADGEARU</i>	123
Matilda Greig, <i>Când morții prind glas. Veteranii războaielor napoleoniene și industria memoriilor militare, 1808-1914</i> – <i>RAUL-ALEXANDRU PETRESCU</i>	126
Diana Preston, <i>Opt zile la Ialta. Cum au configurat Churchill, Roosevelt și Stalin lumea postbelică</i> – <i>ANDREEA-IULIANA BĂDILĂ</i>	128

TABLE OF CONTENTS

Dossier: Romanian-Italian Roundtable “Protection of Historical and Cultural Heritage in Times of War” (June 26, 2024)

<i>ALEXANDRU MADGEARU</i> – Roundtable “Protection of Historical and Cultural Heritage in Times of War”	7
<i>GIUSEPPE RAUSO</i> – The Protection of Cultural Heritage in War – Some General Considerations	9
<i>ADRIAN-SILVAN IONESCU</i> – The Central Powers and Romanian Cultural Heritage During the 1916-1918 Occupation	13
<i>EMILIO TIRONE</i> – Italian Military Archive During the Second World War – The Protection of Cultural Heritage	30
<i>NADIA MANEA, BRÎNDUȘA COSTACHE</i> – The Gold Treasure of the National Bank of Romania Sent to Moscow and Never Returned – A Claim Older than a Century	35
<i>EMANUELE DI MURO</i> – Preservation of Art, Civil Affairs General Secretariat and Cultural Heritage Protection During the First World War	51

Modern History

<i>CEZAR CUCOȘ</i> – The 4 th Roșiori Regiment “Queen Marie” – Honour, Duty and Romanticism	59
<i>SORIN CRISTESCU</i> – A Testimony from the War of Unification: Lieutenant Vasile Vasiliu from the 16 th Infantry Regiment Suceava (I)	75

Contemporary History

<i>NICO LAMMINPARRAS</i> – Zelenskyy’s Hesitant Policy on Transnistria Between 2019 and 2022	97
<i>FLAVIUS NICOLAE ROAITĂ</i> – The Professional Training of Reserve Officers, 1938-1940. The Valorisation of Oral History Testimonies	111

Reviews

Ovidiu Cristea and Liviu Pilat, <i>Power, Diplomacy and War During the Reign of Ștefan cel Mare (1457-1504). A Historiographical Assessment (2004-2024)</i> – <i>ALEXANDRU MADGEARU</i>	123
Matilda Greig, <i>Dead Men Telling Tales. Napoleonic War Veterans and the Military Memoir Industry, 1808-1914</i> – <i>RAUL-ALEXANDRU PETRESCU</i>	126
Diana Preston, <i>Eight Days at Yalta: How Churchill, Roosevelt, and Stalin Shaped the Post-war World</i> – <i>ANDREEA-IULIANA BĂDILĂ</i>	128

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ

*Revistă editată de Ministerul Apărării Naționale,
prin Institutul pentru studii politice de apărare și istorie militară.*

SUMAR

Dosar: Masă rotundă româno-italiană „Protejarea patrimoniului istoric și cultural în vremuri de război” (26 iunie 2024)

<i>ALEXANDRU MADGEARU</i> – Masă rotundă „Protejarea patrimoniului istoric și cultural în vremuri de război”	7
<i>GIUSEPPE RAUSO</i> – Protejarea patrimoniului cultural în război – Considerații generale.....	9
<i>ADRIAN-SILVAN IONESCU</i> – Puterile Centrale și patrimoniul cultural românesc în timpul ocupației din 1916-1918	13
<i>EMILIO TIRONE</i> – Arhiva militară italiană în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial – Protejarea patrimoniului cultural	30
<i>NADIA MANEA, BRÎNDUȘA COSTACHE</i> – Tezaurul de aur al Băncii Naționale a României trimis la Moscova și niciodată returnat – O revendicare mai veche de un secol	35
<i>EMANUELE DI MURO</i> – Conservarea artei, Secretariatul General pentru Afaceri Civile și protejarea patrimoniului cultural în timpul Primului Război Mondial	51

Istorie modernă

<i>CEZAR CUCOȘ</i> – Regimentul 4 Roșiori „Regina Maria” – onoare, datorie și romantism	59
<i>SORIN CRISTESCU</i> – O mărturie din Războiul de Întregire: Locotenentul Vasile Vasiliu din Regimentul 16 Infanterie Suceava (I).....	75

Istorie contemporană

<i>NICO LAMMINPARRAS</i> – Politica ezitantă a lui Zelenski privind Transnistria între 2019 și 2022.....	97
<i>FLAVIUS NICOLAE ROAITĂ</i> – Formarea profesională a ofițerilor de rezervă, 1938-1940. Valorificarea unor mărturii de istorie orală	111

Recenzii

Ovidiu Cristea și Liviu Pilat, <i>Putere, diplomatie și război în domnia lui Ștefan cel Mare (1457-1504). Un bilanț istoriografic (2004-2024)</i> – <i>ALEXANDRU MADGEARU</i>	123
Matilda Greig, <i>Când morții prind glas. Veteranii războaielor napoleoniene și industria memoriilor militare, 1808-1914</i> – <i>RAUL-ALEXANDRU PETRESCU</i>	126
Diana Preston, <i>Opt zile la Ialta. Cum au configurat Churchill, Roosevelt și Stalin lumea postbelică</i> – <i>ANDREEA-IULIANA BĂDILĂ</i>	128

TABLE OF CONTENTS

Dossier: Romanian-Italian Roundtable “Protection of Historical and Cultural Heritage in Times of War” (June 26, 2024)

<i>ALEXANDRU MADGEARU</i> – Roundtable “Protection of Historical and Cultural Heritage in Times of War”	7
<i>GIUSEPPE RAUSO</i> – The Protection of Cultural Heritage in War – Some General Considerations	9
<i>ADRIAN-SILVAN IONESCU</i> – The Central Powers and Romanian Cultural Heritage During the 1916-1918 Occupation	13
<i>EMILIO TIRONE</i> – Italian Military Archive During the Second World War – The Protection of Cultural Heritage	30
<i>NADIA MANEA, BRÎNDUȘA COSTACHE</i> – The Gold Treasure of the National Bank of Romania Sent to Moscow and Never Returned – A Claim Older than a Century	35
<i>EMANUELE DI MURO</i> – Preservation of Art, Civil Affairs General Secretariat and Cultural Heritage Protection During the First World War	51

Modern History

<i>CEZAR CUCOȘ</i> – The 4 th Roșiori Regiment “Queen Marie” – Honour, Duty and Romanticism	59
<i>SORIN CRISTESCU</i> – A Testimony from the War of Unification: Lieutenant Vasile Vasiliu from the 16 th Infantry Regiment Suceava (I)	75

Contemporary History

<i>NICO LAMMINPARRAS</i> – Zelenskyy’s Hesitant Policy on Transnistria Between 2019 and 2022	97
<i>FLAVIUS NICOLAE ROAITĂ</i> – The Professional Training of Reserve Officers, 1938-1940. The Valorisation of Oral History Testimonies	111

Reviews

Ovidiu Cristea and Liviu Pilat, <i>Power, Diplomacy and War During the Reign of Ștefan cel Mare (1457-1504). A Historiographical Assessment (2004-2024)</i> – <i>ALEXANDRU MADGEARU</i>	123
Matilda Greig, <i>Dead Men Telling Tales. Napoleonic War Veterans and the Military Memoir Industry, 1808-1914</i> – <i>RAUL-ALEXANDRU PETRESCU</i>	126
Diana Preston, <i>Eight Days at Yalta: How Churchill, Roosevelt, and Stalin Shaped the Post-war World</i> – <i>ANDREEA-IULIANA BĂDILĂ</i>	128

DOSAR: MASĂ ROTUNDĂ
ROMÂNNO-ITALIANĂ „PROTEJAREA
PATRIMONIULUI ISTORIC
ȘI CULTURAL ÎN VREMURI DE RĂZBOI”
(26 IUNIE 2024)

MASĂ ROTUNDĂ „PROTEJAREA PATRIMONIULUI ISTORIC ȘI CULTURAL ÎN VREMURI DE RĂZBOI”

ALEXANDRU MADGEARU *

Masa rotundă a fost organizată de Institutul pentru studii politice de apărare și istorie militară, cu prilejul vizitei delegației Serviciului Istoric al Statului Major al Armatei Italiene. Tema întâlnirii a fost stabilită de comun acord, în cadrul cooperării științifice dintre cele două instituții, deoarece studiarea modalităților de protejare a patrimoniului și a arhivelor în Italia și România reprezintă un subiect de interes comun, dar mai puțin investigat. La această manifestare științifică bilaterală au fost invitați să participe, cu comunicări și intervenții, istorici militari și civili cu preocupări în domeniu, reprezentând Arhivele Militare Naționale Române, Muzeul Militar Național, Banca Națională a României, Universitatea din București, Institutul de Istorie a Artei și Muzeul Municipiului București.

În alocuțiunea de deschidere, dr. Carmen-Sorina Rijnoveanu, directorul Institutului pentru studii politice de apărare și istorie militară, a prezentat evoluția relațiilor institutului cu Serviciul Istoric al Statului Major al Armatei Italiene începând din 1998 și a subliniat necesitatea dialogului în privința protejării patrimoniului cultural și istoric în condiții de război, având în vedere situația actualului climat de securitate.

Colonelul Giuseppe Rauso (șeful Serviciului Istoric al Statului Major al Armatei Italiene) a expus în comunicare legislația și practica protejării patrimoniului imobil și mobil în timp de război, precizând că în Italia, potrivit Constituției, legislația referitoare la patrimoniu nu poate fi emisă decât la nivel central, și că din 2009 este în vigoare un Cod special privind patrimoniul istoric și artistic. Locotenent-colonelul Emanuele di Muro, în comunicarea *Preservation of Art, Civil Affairs General Secretariat and Cultural Heritage Protection during the First World War*, a arătat cum războiul a impus necesitatea unei dirijări militare a operațiunilor de salvare a obiectelor de patrimoniu, în cooperare cu Ministerul Educației, precum și cu organizația Turing Club Italiano.

Dr. Adrian-Silvan Ionescu (directorul Institutului de Istorie a Artei) a susținut comunicarea *The Central Powers and the Romanian Cultural Heritage during the 1916-1918 Occupation*. Din expunerea sa a reieșit că distrugerile provocate patrimoniului artistic românesc rămas în teritoriul ocupat de Puterile Centrale în perioada 1916-1918 au fost minore, în special datorită atitudinii corecte a feldmareșalului August von Mackensen.

* Cercetător științific gradul I, Institutul pentru studii politice de apărare și istorie militară.

Dr. Nadia Manea și dr. Brîndușa Costache de la Banca Națională a României au prezentat în comunicarea *The Gold Treasure of the National Bank of Romania Sent to Moscow and Never Returned – A Claim Older Than a Century* situația tezaurului românesc evacuat la Moscova, confiscat de bolșevici și niciodată recuperat, cu excepția restituirilor de opere de artă și antichități din anii 1935 și 1956. Pierderea tezaurului a adus grave prejudicii economiei naționale. Banca Națională a României și-a asumat poziția de a pretinde Rusiei restituirea celor 91,5 tone de aur din tezaurul confiscat, conform rezoluției adoptate în acest sens de Parlamentul European la 14 martie 2024.

Colonelul Emilio Tirone, în comunicarea *Italian Military Archives during the Second World War*, a început prin a expune istoricul arhivelor militare italiene (create în 1856), după care a făcut referiri la situația intervenită după 1945, când o parte din arhive au ajuns în SUA, Iugoslavia și URSS. Doar cele preluate de americani au fost înapoiate în integralitatea lor, însoțite de microfilme.

Colonelul dr. Liviu Corciu, directorul Arhivelor Militare Naționale Române, în comunicarea *The Romanian Military Archives during World War II - A Case Study* a descris eforturile Marelui Stat Major pentru adăpostirea documentelor militare prin realizarea a cât mai

multor copii și dispersarea lor cât mai departe de zona de operațiuni (conform Ordinului din 23 septembrie 1943). Cele două vagoane de tren cu fonduri de arhivă evacuate la Turnu Severin au fost distruse în bombardamentul din 15 aprilie 1944.

Comunicările și discuțiile din cadrul mesei rotunde au evidențiat mai multe concluzii. Mai întâi, s-a subliniat necesitatea unor legislații specifice pentru protejarea patrimoniului în timp de război, precum și a unei cooperări între instituțiile cu atribuții în conservarea acestuia. De asemenea, s-a evidențiat importanța diversificării modalităților de transport, în caz de conflict sau război, a patrimoniului cultural, istoric și arhivistic. Atunci când se ia decizia evacuării, aceasta nu trebuie realizată în orașe mari și nici în apropierea infrastructurilor militare, iar transportul trebuie efectuat cu camioane, nu cu trenuri. În privința arhivelor, o soluție o constituie digitalizarea fondurilor. Este necesară o evaluare exactă a oportunității evacuării obiectelor de patrimoniu în afara teritoriului național. La încheierea mesei rotunde, dr. Carmen-Sorina Rîjnoveanu și colonelul Giuseppe Rauso au subliniat nevoia unor eforturi coordonate pentru prezervarea și protejarea patrimoniului, atât prin digitalizarea documentelor, cât și prin elaborarea unor planuri pentru situații excepționale.

THE PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE IN WAR – SOME GENERAL CONSIDERATIONS

GIUSEPPE RAUSO *

Abstract

The study outlines the evolution of legislation concerning the protection of immovable and movable heritage in times of war, starting in 1856. The current Constitution stipulates that such legislation may only be enacted at central level. Since 2009, a special Code on historical and artistic heritage has been in force, which expands upon the provisions of the 1954 Hague Convention.

Keywords: *Historical Office of the General Staff, Kingdom of Sardinia, Italian Constitution, Hague Convention, Code of Cultural and Landscape Heritage*

The protection of cultural heritage in war¹ is a subject extremely dear to me, both personally and as Head of the Historical Office of the Army General Staff. The Office I have the honour to direct is, in fact, the custodian of the historical memory of the Italian Army and, therefore, of Italy. An immense wealth of charts, maps and images which, physically and tangibly, stretches for approximately 8 km of linear documentation, but which, from an ideal and spiritual point of view, represents and contains history, values, and traditions of the Army and of Italy.

The current Historical Office has just over a century and a half of existence. Today it is divided into four different sections, dealing with

publishing (first), historical archives (second), museums (third), and the Central Military Libraries and artillery and engineering (fourth)².

The Historical Office derives directly from the Military Office of the Royal Corps of the Sardinian Army General Staff, which was established in July 1853 by General Enrico Morozzo della Rocca, Commander-in-Chief of the Corps, with the task of collecting and preserving³ documents and news of military nature, in order to have the most complete and up-to-date knowledge about the state of the Sardinian Army and, at the same time, to develop the so-called *training in view of possible operations on the ground*. It was, therefore, a documentation that was born for purely

* Head of the Historical Office within the General Staff of the Italian Army.

operational purposes, but which, over time, has also taken on historical and cultural purposes. Three years later, in July 1856, with the *Instruction on the Military Office of the Royal Corps of the Major Staff*,⁴ the tasks and attributions of the Archivio were clearly laid down, which essentially are still the same; and, over time, these have been recognised and enshrined in national legislation on cultural goods. These include – in addition to proper storage, free consultation, sorting and description of the cards – protection⁵ and exploitation. I would like to move on from these two aspects of our activity in order to indicate the constituent elements in a concise manner and, just as briefly, to place them within the current legal framework concerning the protection of cultural goods, even in the event of armed conflict.

The activity of protecting cultural goods occupies a position of primary importance in our Order. Article 9 of the Constitution states that: “The Republic shall promote the development of culture and scientific and technical research. It shall protect the landscape and the historical and artistic heritage of the nation.” Protection has a double centrality, since it is present within the charter of our Republic and, above all, within the articles considered as the fundamental principles of the Constitution itself. It is still the Constitution (Art. 117) that confers on the State exclusive legislative power in this matter; the Regions, in fact, cannot enact laws regarding protection, unlike valorisation, which falls within the areas of concurrent legislation.

But what is protection? What is valorisation? To answer these two questions we can turn to current legislation – specifically the Legislative Decree No. 42 of 2004, also known as the Code of Cultural and Landscape Heritage⁶; *Articles 3 and 6 of this Code define the concepts of protection and valorisation*, respectively, and allows us to introduce and outline, in general terms, some of its constituent aspects.

For the protection of cultural heritage, the Code covers all activities aimed at “identifying assets that constitute cultural heritage and guaranteeing their protection and conservation for public use”. With regard to exploitation, on the other hand, that set of actions and activities aimed at “promoting knowledge of cultural heritage and ensuring the best conditions for its use and for public benefit”.

It is no coincidence that I wanted to mention, together and in close connection, the terms – but I would almost say the “values” – of *tutela* and valorisation, because they are deeply interconnected and strengthened by a reciprocity that – in my opinion – does not allow us to consider them separately. In fact, without protection, there can be no exploitation. *If people do not act as individuals, they may be unable to protect and preserve any cultural assets, and thus cannot truly enjoy them.* However, by promoting knowledge of it – *thereby valorising it – the foundations for its protection are laid.*

It was brought up the issue of the protection of cultural assets in the event of armed conflict. Attacks on cultural property constitute genuine violations of international humanitarian law and may be considered war crimes or crimes against humanity; they fall, in fact, into the “extended category of international crimes”, of “crimes under international law”.⁷

The growing awareness of the immense risks – such as destruction or dispossession – to which cultural assets may be subjected in the event of armed conflict has led the international community, over time, to develop and adopt universal legal instruments for the specific protection of such property. The oldest source of legislation *in this field dates back to 18 October 1907*, and is represented by the Regulation⁸ annexed to the IV Hague Convention respecting the Laws and Customs of War on Land, Article 27 of which provided: “In sieges and bombardments all necessary steps must be taken to spare, as far as possible, buildings dedicated to religion, art, science, or charitable purposes, historic monuments, hospitals, and places where the sick and wounded are collected, provided they are not being used at *the time for military purposes*.” *The principle of respect for cultural heritage in the event of war was thus established. However, it is the 1954 Hague Convention (Convention for the Protection⁹ of Cultural Property in the Event of Armed Conflict)* that provides the international community with a new legal instrument, specifically devoted to the protection of cultural heritage in the event of armed conflict. At the same time a first Protocol on the protection of cultural heritage during times of occupation was adopted, followed by the adoption of further

Protocols in 1977. In substance, cultural heritage – including places of worship – was considered among the elements deserving material protection. Any direct act of hostility against historical monuments, works of art or places of worship constituting the cultural or spiritual heritage of people was prohibited. The use or involvement of such assets, as a means of military action or retaliation, was also prohibited.

Soon, however, when the limits of this instrument were revealed in the face of new conflicts, the second protocol¹⁰ to the 1954 Hague Convention¹¹ was adopted in 1999. Ratified by Italy by Law No. 45 of 2009, this Protocol – among other things – has introduced, in addition to the general protection and special protection previously contemplated, a new regime for the protection of cultural assets, one of enhanced protection. This third level of protection can be granted in respect of an asset at risk if three conditions are met, namely that it is a cultural asset of great importance to humanity; that it is protected by appropriate legal and administrative measures which also recognise its high historical-cultural value and that, finally, it is not – and never will be – used for military purposes. These goods are to be included in a special list, which will be monitored by an intergovernmental committee, also introduced by the new protocol. Finally, in order to limit as far as possible the justification for attacks against cultural objects, subject to enhanced protection, the Protocol has restricted the notion of imperative military necessity and the notion of military objective, and made the military commands responsible for the taken decisions, thus introducing individual responsibility in case of unjustified damage or destruction of cultural goods, also providing appropriate sanctions.

Of the total of 17 articles that it is composed of, the said Law No. 45 of 2009 devotes only the first two articles to the ratification of the Protocol, while the remaining 15 articles relate instead to the adaptation to our Order of the combined text drafted by the Convention and the Protocol itself. In particular, it provided some definitions of a general nature in Articles 3, 4 and 5 which are devoted to safeguarding of cultural goods and preparation of measures for the protection of cultural goods, in particular the application of the rules relat-

ing to the obligation to catalogue them and the organisational provisions concerning the identification of structures responsible for protecting heritage, which will include safeguards in the event of armed conflict. For example, the Ministry of Culture identifies the assets to be subject to enhanced protection and includes them in the appropriate list, as a result of their exclusion – following consultation with the Ministry of Defence – from military use. The remaining Articles, 6 to 15, introduce various criminal provisions relating to offences against cultural property, thus filling a gap in the Italian law which did not provide for specific legislation on the protection of cultural goods in the event of armed conflicts. In particular, having determined the scope of application (Art. 6), Articles 7 to 12 identify and establish the corresponding penalties, the various types of crime, such as: attack and destruction of cultural property (Art. 7), use of a protected cultural object in support of a military action (Art. 8), destruction and plundering (Art. 9), theft (Art. 10), illicit export and transfer (Art. 11) or alteration or modification of the use of protected cultural objects (Art. 12). The law concludes with the articles relating to grounds for exclusion from criminal liability, the division of competence and jurisdiction, the coordination of financial coverage and the entry into force of the law (Art. 13-17).

The Hague Convention and its implementing protocols are the main international legal reference points for the protection of cultural goods in the event of a conflict. The continuous work of revision to which they have been subjected manifests the constant need to have a tool that is always effective and, therefore, evolves in parallel with the contexts in which it will be used. However, all this also tells us about the importance that the protection and *valorisation of cultural assets*¹² have. These, like study and research, represent that complex of activities which, although constantly carried out, tend towards completion without ever fully achieving it. They are among the most important moments of our work, because we are called to a very high task: “preserving the memory of the national community and its territory and [...] promoting the development of culture”.

NOTES

¹ In view of the vast critical production on the subject, there are quoted here only the most recent and all-encompassing contributions, referring to them for further bibliographical research: Cf. P. BENVENUTI, R. SAPIENZA, *The international protection of cultural goods in armed conflicts*, Milan 2007; Cfr. P. BENVENUTI, R. SAPIENZA, *La tutela internazionale dei beni culturali nei conflitti armati*, Milano 2007; N. LABANCA, L. TOMASSINI, *Forze Armate e beni culturali. Distruggere, costruire, valorizzare*, Milano 2007; L. ZAGATO, *La protezione dei beni culturali in caso di conflitto armato all'alba del secondo Protocollo 1999*, Milano 2007; A. MALINTOPPI, *La protezione dei beni culturali in caso di conflitto armato*, Milano 1966.

² For a brief overview of the Historical Office cfr. O. BOVIO, *L'Ufficio Storico dell'Esercito. Un secolo di storiografia militare*, Roma 1987; on this question see also A.A.VV., *Manuale delle ricerche nell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito*, Roma 2004. For an overview of the Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito (AUS-SME) and particularly on the funds stored therein, cfr. A. GIONFRIDA, *Guida generale dell'Archivio Ufficio Storico Stato Maggiore Esercito*, Cosenza 2007.

³ "The Central Office of the Royal General Staff Corps will be, until further order, [...], divided into two Special Offices, one for the geodetic and topographical part, the other for the military part", in AUSSME, fonds L-3, b. 298, f. 8. "Establishment and attributions of the Military Office. [...] The main purpose of the Corps of Staff is to concentrate under a special direction, [...], the works, studies and internal services of the General Staff Corps, which by their nature are essentially military, therefore secondarily to keep alive in the Corps the study of military art and history and of the practical science of the General Staff Officer. The attributions of the Military Office are therefore intended to: [...] To collect and organise documents and information suitable for presenting an exact and complete knowledge of the state of the Army, of the military institutions of the Kingdom, of the situation and means of defence, of its fortresses and of the resources it may have at its disposal in case of war. To form, when requested by the Ministry of War, the first plans for defence, plans of operations, concentrations, movements or extraordinary deployments of troops", in AUSSME, fonds L-3, box 301, folder 1, sub-folder 3.

⁴ "Archive of the Military Office. The Military Office, for greater convenience both in classifying documents of military interest and in consulting them, has its own Archive, which must be considered as a fraction detached from the General Archive of the General Staff Corps. This small Archive contains: 1) the papers and manuscripts, i.e. memoirs, reports and plans relating to the objects

of study [...]; 2) the documents relating to the war campaigns of the Royal Army, such as official or private papers, correspondence of the General Headquarters, have been sent by the Ministry of War to be deposited in the Archive of the Corps. All the above-mentioned documents are ordered and kept permanently in a special place dependent on the Director of the Military Office", in AUSSME, fonds L-3, box 301, folder 1, sub-folder 3.

⁵ P. BILANCIA (ed.), *La valorizzazione dei beni culturali. Modelli giuridici di gestione integrata*, Milano 2006 e L. CASINI, e Id, *La valorizzazione dei beni culturali*, in "Rivista trimestrale di diritto pubblico" 3 (2001), pp. 651-707.

⁶ *Codice dei beni culturali e del paesaggio*, Legislative Decree No. 42/2004. About this, cfr. M. CAMMELLI (ed.), *Il Codice dei beni culturali e del paesaggio*, Bologna 2007.

⁷ In this regard, see also E. GREPPI, *Distruzione di beni culturali in guerra come crimine internazionale nei conflitti contemporanei*, in N. LABANCA, L. TOMASSINI, *Forze Armate cit.*, pp. 33-46.

⁸ *The IV Hague Convention respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex. Regulations concerning the the Laws and Customs of War on Land*, Art. 27: "In sieges and bombardments all necessary steps must be taken to spare, as far as possible, buildings dedicated to religion, art, science, or charitable purposes, historic monuments, hospitals, and places where the sick and wounded are collected, provided they are not being used at the time for military purposes. It is the duty of the besieged to indicate the presence of such buildings or places by distinctive and visible signs, which shall be notified to the enemy beforehand". The text is available at: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907> [<https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907>], accessed on 13 June 2024.

⁹ The text of the Convention is available on-line at: <https://unesco.cultura.gov.it/english-convention-tion-dellaja-1954/>, accessed on 13 June 2024.

¹⁰ <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-prot-1999>, accessed on 13 June 2024.

¹¹ Art. 10 "Enhanced protection" establishes that the "cultural property may be placed under enhanced protection provided that it meets the following three conditions: a) It is cultural heritage of the greatest importance for humanity; b) It is protected by adequate domestic legal and administrative measures recognising its exceptional cultural and historic value and ensuring the highest level of protection; c) It is not used for military purposes or to shield military sites and a declaration has been made by the Party which has control over the cultural property, confirming that it will not be so used."

¹² Legislative Decree No. 42/2004, Article 1, paragraph 2.

THE CENTRAL POWERS AND ROMANIAN CULTURAL HERITAGE DURING THE 1916-1918 OCCUPATION

ADRIAN-SILVAN IONESCU *

Abstract

In this study, we analyse how the Central Powers, particularly the German military administration, managed Romania's cultural heritage during the 1916-1918 occupation. We highlight both the efforts to supervise and safeguard Bucharest's art collections and museums, and the attempts to integrate and control local artistic life. A central figure is Dr. Heinz Braune, a German art expert appointed to inventory, protect, and stimulate museum activity, enforcing detailed reporting and reopening institutions to the public (including with free admission), but under strict supervision. We present the financial and staffing difficulties faced by the museums – the thefts and deterioration during this period – and the measures taken for their repair.

We document numerous exhibitions – both of German art (with propagandistic purpose) and of Romanian art – underlining the involvement of local artists and German officials in promoting an apparently „normal” cultural life. We also analyse the critical reception of these events in the press, revealing the tensions between collaboration, censorship – and artistic expression.

At the archaeological level, we describe the German initiatives to investigate and remove materials from Romanian sites, including the casting of the Tropaeum Traiani metopes at Adamclisi, Carl Schuchhardt's and Herbert Schmidt's research in Dobruja, as well as Leo Frobenius's campaigns, during which he used African prisoners of war for excavations. We emphasise both the scholarly contributions and the intent to culturally appropriate these discoveries.

Finally, we show that the occupation administration manifested a dual interest: on the one hand, it preserved and promoted Romanian heritage; on the other, it sought to integrate it into its own cultural and propagandistic project, sometimes transferring assets to Germany. Our study thus offers a nuanced perspective on the interaction between the occupier and national culture in a time of war.

Keywords: *military occupation, cultural policy, museum management, archaeological appropriation, wartime cultural propaganda*

* Ph.D., Senior Researcher, Head of the „G. Oprescu” Institute of Art History.

Shortly after the Battle of Argeş¹, the southern part of Romania and Bucharest, the capital city, came under the control of the Central Powers. From the very beginning, the military administration showed its concern for the supervision and reorganisation of local cultural life. For the German occupier, Romania aimed to serve as a model of judicious administration and, to this end, special efforts were made to demonstrate good intentions and the commitment to ensure a normal existence for the inhabitants.

The German administration wanted to give an impetus to artistic life, just as in normal times of peace. But, at the same time, ensuring it remains under strict supervision by its own representatives. That is why an expert in artistic and museum matters was brought from Germany. Dr. Heinz Braune (1880-1957), a 36-year-old scholar was a prominent figure in fine arts. Braune had studied archaeology with Professor Adolf Furtwängler and art history with Karl Voll in Munich. In 1906, together with Hans Buchheit and the former Professor Karl Voll, he completed the first catalogue

raisonné of the paintings in the Bavarian National Museum and in 1907 he became curator of the Royal Bavarian Pinakothek. From 1912 he held the position of director of the Neue Pinakothek and from 1914 he taught at the Koeniglich Bayerische Akademie der Bildenden Künste in Munich. With such an experience, he was ideally suited to deal with the protection of the artistic heritage of occupied Romania.

On March 19, 1917, the Administrative Directorate of the Ministry of the Interior sent a directive to all Bucharest museums, announcing that Professor Braune “was tasked by the German Military Administration in Romania to visit all our institutions and artistic collections and to take all necessary measures to ensure that they constitute one of our national treasures”.² The addressees were urged to prepare a report in German on the state of the collections held, which they were to send to “Hauptmann Braune, at A.O.K. Mackensen” (Mackensen’s Grand Headquarters), established at Athenée Palace Hotel. As this official communication shows, the art specialist had been assigned the rank of captain, during the campaign. The respective directors, George Demetrescu Mirea from the State Art Gallery (Pinacoteca Statului) and the Aman Museum and Jean Al. Steriadi from the Kalinderu Museum, replied to the supervising authority that Professor Braune had already visited their collections on March 21. During that visit they had given him all the requested information, but they were not able to specify where the works evacuated at the time of the occupation of the Capital were deposited.³ A few days later, Braune received the lists of objects transported to Jassy. He also requested the evidence on the basis of which they were seized, but this could not be provided by the Romanian directors.⁴ Because this situation did not satisfy the German art expert, the representative of the Ministry of Religions and Public Instruction, Professor Constantin Litzica, sent a new, imperative directive to the leaders of the Bucharest museums, in which they were summoned to answer immediately six questions:

“1. What works were taken from the museums under your direction?

Hauptman Dr. Heinz Braune,
portrait by Ipolit Strâmbu, oil on canvas, private
collection

2. When were they sent (precise date)?
3. By whose order and on whose responsibility (verbal or written order)?
4. How and by what means (CFR, automobile, etc.)?

5. Where were the works transported?

6. Send us any document that would have any connection with the above issues (orders, receipts, CFR⁵ tickets, etc.).⁶ In addition to the two directors already mentioned, the directive also included the names of Frederic Storck, who was custodian of the State Art Gallery (Pinacoteca) and the Grigorescu Museum housed at the Romanian Athenaeum, and of Ioan Bogdan, vice-rector of the University and interim director of the Museum of Antiquities. The latter was also asked a question: "What do you know about the metopes from Adam Klisi (where are they)?" It should be noted that all the directives bore the stamp with the registration number of the German administration and the official letterhead of the Ministry of Religions and Public Instruction, still in use, but the latter was missing the country's coat of arms, which had been covered with a piece of cardboard. The occupiers were so rigorous in demonstrating that the country had lost its sovereignty and no longer had the right to its own coat of arms that they had even taken care of this detail by eliminating the national emblem.

G.D. Mirea and Jean Al. Steriadi gave the necessary clarifications promptly.⁷ The former, in his position of director of the State Art Gallery, sent to the Ministry the requested answer, which was actually formulated by his second-in-command, Jean Al. Steriadi. Detailed and clearly composed, the answers brought irrefutable arguments and even provided a receipt from the person who had taken over the paintings to shelter and save them from the German bombing during the initial stage of the armed conflict:

"1. 45 works were taken from the Grigorescu collection and were placed in safety against air attacks, in the basement of the Church House, according to the certificate found in the State Museums archive, and 29 works from the Palace of Arts that were placed in safety in the cellar of that premises until being shipped to Jassy.

2. The transfer was made in two stages, namely on September 29 and October 16 (old style)⁸ by the officials of the ministry.

3. These measures were taken under the verbal orders of the Minister of Education and Religious Affairs.

4. The transports were made with the Romanian railways.

5. The transfer was made to Jassy.

6. Documents and receipts regarding this dispatch are probably found in the archives of the Ministry of Education, the transfer being made by the ministry and under its supervision.⁹ Preemptively and sensing the danger of a staff reduction, Mirea concluded his official communication by giving assurances of the proper functioning of the museums with the staff he had: "Mr. Minister, with regard to the conservation of the State Artistic Collection placed under our care, there is no doubt that from now on, as before, we will have the same solicitude and the same vigilance as befits this National treasure, which we ask that on the occasion of budget drafting, no hardship be caused to the administrative staff, which is already reduced to less than the strictest necessary."¹⁰ The list of these works sent to Jassy was given below, as well as 29 other paintings by French artists – Carolus-Duran, Henner, Cabanel, Constant, Branquin – and several Romanian contemporaries from the Palace of Arts in Carol Park.¹¹ Steriadi provided, in turn, a complete list of the paintings from the Kalinderu Museum that had been sent to Moldova.¹²

With typical German rigour, in the official Memorandum No. 847 of May 3, 1917, of the Press Section of the Military Administration to the Ministry of Religions and Public Instruction, the reopening of the capital's museums was ordered on May 15, with the following schedule: "1. National Museum of History and Archaeology, Sunday 9-1 [p.m.], daily between 10-1 [p.m.] and 2-4 [p.m.]; 2. Museum in Carol Park [National Art Gallery], Sunday 9-1 [p.m.], Tuesday, Thursday and Saturday from 10-1 [p.m.] and from 3-5 [p.m.]; 3. Aman Museum Monday, Wednesday and Friday from 10-1 [p.m.]; 4. Kalinderu Museum on Saturday from 9-1 [p.m.] (the last one only with guided tour)".¹³ Finally, it was specified that the schedule could be modified at the request of the management of each institution, with the firm condition that the new options

be announced. A few days later, the directors of the Aman and Kalinderu Museums replied that they agree with the schedule imposed by the Military Administration, but for the National Museum of Antiquities and the Pinacoteca, a different schedule was proposed: for the former between 10-12 p.m. and 14-16 daily, except Mondays which were reserved for cleaning, and for the latter only on Sundays and Thursdays from 9-12 p.m. and 2-6 [p.m.]¹⁴ For various reasons, the opening of the museums was postponed and the date of June 17 was subsequently set. The German military benefited from a special, preferential schedule established by the Kommandtur, while for civilians only one day was reserved, Sunday, but only in the afternoon, from 2 to 4 [p.m.] (in the case of the Aman Museum, the day chosen for civilians was Saturday).¹⁵ The museums experienced an influx of visitors – especially since, in the typewritten German document, it was stated *Eintritt frei* (Free admission).¹⁶ But this also led to some shortcomings, because the institutions lacked custodians and service personnel, who were either at the front or prisoners of war.

The museums were struggling to operate due to reduced supervisory staff, a consequence of the recently approved austerity budget. As a result, at the Pinacoteca – located in the Palace of Arts in Carol Park – there was even a theft on May 13, which director Mirea reported to the Ministry.¹⁷ In the same official letter, the director indicated that the roof of the museum was damaged and, on rainy days, water leaked down the walls, affecting the state of conservation of the paintings. To be more eloquent and to sensitise the occupation administration, Mirea drew attention to the fact that, among the endangered works, there were two canvases signed by an important German painter.

“At the same time, we remind you that in those rooms water flows along the walls during rainy days, as has happened in recent days, the covering being completely damaged and no measures being taken with all the verbal and written requests made to both the Honourable Ministry of Religion Affairs and Education and the Ministry of Domains to which this palace belongs; so we may soon face the regret of

losing a large part of these exhibited canvases, among which there are valuable works, such as the two works by Kaulbach.” The Ministry sent letters to the Bucharest Police Prefecture and to the head of the German Military Police demanding the investigation of the case and the arrest of the thief who had stolen a landscape signed by D. Mihăilescu.¹⁸ In solidarity with his colleague from the Pinacoteca, Seriadî requested the release of the chief guard of the Kalinderu Museum, Sergeant Major Niță Călinescu, who was kept in the Colentina prisoners-of-war camp, as he was absolutely indispensable for the “good supervision and conservation of the Museum’s collections.”¹⁹ The Ministry of Religion and Public Education formally petitioned the Military Administration in this regard. The draft of the respective letter specified that the request had been entrusted to a German officer: “Taken by Mr. Lt. Dietz. 29.V.917.”²⁰

The same situation had persisted until the following year. The payrolls records revealed the precarious situation of all the museums’ staff. At the Kalinderu Museum, in December 1917 and January 1918, the director Jean Al. Steriadî received a gross salary of 540 lei which, with a 3% reduction, remained 523.80 lei, while the guard, Marin Mateescu, received 133 lei and the head guard, Niță Călinescu, 180 lei.²¹ The same amounts were paid in the following months, from February to September.²² A separate page detailed the breakdown of those salaries.²³ The remuneration had been reduced to 70% of the previous salary. So, painter Gheorghe Petrașcu, who was secretary of the State Art Gallery and of the Grigorescu Museum, received, in January 1918, 180 lei. Two more custodians were also employed at that museum, Gheorghe Vizante and Ion Măță, who were paid 75.60 and 53.20 lei, respectively.²⁴ At the Th. Aman Museum, the custodian was the painter Mihai Teișanu who was paid a salary amounting 162 lei and the servant Gh. Daniel was paid 71.25 lei in February 1918.²⁵ Gheorghe Daniel had been mobilised to the 5th Subsistence Company of the Vaslui Garrison, where he served as a handyman; consequently, through requests sent in January, he asked that his salary be sent there, through the Vaslui Financial Administration.²⁶ It is noteworthy that this humble employee recommended himself,

in that written notice to the Ministry, as the “custodian” (!) of that museum – a position far too important for him to have held, obviously, as this was occupied by painter Teişanu.

From March 1918, Aurelia Caloenescu was employed as a librarian at the Aman Museum, also received 162 lei, like Teişanu.²⁷ In addition to this amount, employees were also granted a small supplementary allowance for rent (housing) which was 20% of the basic salary. At the beginning of April, the librarian requested her salary and housing supplement for the 10 days worked until April 1, so she was paid 54 lei and 10.80 lei, respectively.²⁸ Starting December of the same year, the position of librarian of the Aman Museum was held by Ersilia Braşoveanu, with the same salary.²⁹ At the beginning of the year, Braşoveanu, the librarian of the museum, was assigned to the Red Cross Hospital No. 3, being temporarily replaced by Caloenescu. From that official communication, Braşoveanu requested her salary entitlements between January and August 1918.³⁰ The rent allowance was remitted, at her express request, to her sister, Maria Braşoveanu, in July and September 1918.³¹

In turn, Mirea, the director of the Pinacoteca, submitted a request on April 20, 1918, claiming “the difference in his full salary and housing allowance for November-December 1917 and January-February 1918”³², which highlights that this leading exponent of local art and specialised education (being, at the same time, director of the School of Fine Arts) also had financial problems during that time of hardship.

And Ana Aman, the widow of the painter Theodor Aman – who had donated the house and the collection to the state to become a museum in 1908³³ – claimed, on June 1, 1918, her life pension in the amount of 800 lei.³⁴

In the spring of 1917, Heinz Braune proposed to organise an exhibition of German art with exhibits from Romanian collections. To this end, he formally requested the Ministry of Education that selected works from local museums be made available to him as well as the exhibition space in the halls of the Romanian Athenaeum where the Grigorescu Museum was installed.³⁵ Alexandru Tzigara-Samurçaş, the prefect of the Capital Police, designated

also to represent the Royal House and the Crown Domains during the Central Powers occupation³⁶, ordered that several German artworks from the Royal Palace collection be borrowed, with legal forms.³⁷ The works were made available by Colonel Mauriciu Brociner who, when the royal family left the Capital, had been appointed director of the Royal Palace and the Marshal’s Chancellery during the absence of the Court.³⁸

In order to be included in the planned exhibition, Cecilia Cuţescu-Storck asked to borrow a work that was in the collection of the Kalinderu Museum – *Old Houses in Romania*.³⁹

This exhibition was a good opportunity for G.D. Mirea to obtain the storage spaces he did not have: under the pretext that he had to evacuate the rooms to make room for the event coordinated by Braune, he requested two rooms belonging to the Pinacoteca, which were occupied by the Geographical Society.⁴⁰ His request was approved and he was able to use fully that storage space, even

Alexandru Tzigara-Samurçaş, 1914,
in Alexandru Tzigara-Samurçaş, 1872-1952,
Bibliografie adnotată, Constanţa, 2004

though Tzigara-Samurcaș, in his capacity as treasurer of that organisation, requested that the storage be short-term, as he could not take responsibility for hosting the collection *sine die*.⁴¹ In response, the ministry issued a resolution in which it suggested to Mirea “to temporarily deposit the paintings in his rooms, with the obligation to also take care of the society’s assets which they were unable to retrieve”.

To prepare the public for the event he was organising, Heinz Braune published an article about two masterpieces of old German art – a subject he knew very well – in the very first issue of the periodical *Rumänien in Wort und Bild*.⁴² He began with a brief presentation of the museums in Bucharest and the values “they contained”, after which he referred, specifically, to some Gothic paintings discovered in local collections. His analysis of the two altarpieces representing Saint Catherine and Saint Barbara showed a very good command of the scholarly language of the art historian, making

a meticulous analysis of the composition, the physiognomies and the clothing, which prompted him to issue a hypothesis about the author, a late Gothic artist from Ulm, Bartholomäus Zeitblom (c. 1450-c. 1519). The exhibition at the Athenaeum, which occupied a large space, was opened on Sunday, June 3, 1917, and the opening ceremony was attended by Field Marshal August von Mackensen and Infantry General Tüllf von Tscheppe und Weidenbach, the military governor of the occupied territory. Shortly afterwards, an unsigned exhibition review appeared in a later issue of the elegant German magazine, which referred in particular to contemporary German artists whose works were on display in the gallery.⁴³ It is possible that the author was also Dr. Braune, because it offered inside information, from behind the scenes of the event’s preparation, explaining the difficulty of bringing representative works from Germany and the decision to make an exhibition that was easier to transport, with only graphic works inspired by the current war, which could be interesting for the public. To these were added older and newer paintings from local, state and private collections, in order to provide a more complete picture of the artistic phenomenon in the German space. A room had been reserved for Gothic paintings, already commented on in the previous article. Then, rather gloomy images were exhibited, from the portfolios of such artists as Erich Erler (*Victorious Advance*), Erich Gruner (*Battlefield*), Alexander Schneider (*Fighter*) and Otto Greiner. The exhibition also featured cartoons – obviously also with war themes and for propaganda purposes – by Thomas Theodor Heine, Karl Arnold and Olaf Gulbransson, all of them outstanding collaborators of the famous Munich satirical magazine *Simplicissimus*. Symbolist works by Max Klinger, Albert von Keller and Franz von Stuck completed the exhibition. Portraiture was well represented by the works of the Austrians Friedrich von Amerling and Heinrich von Angeli. Wilhelm von Kaulbach and Adolf von Menzel impressed with their grandiose and detailed style, the former with a historical composition, *Emperor Otto III in the Crypt of Charlemagne*, the latter with a fine pencil study. A painting showing a

Fieldmarshal August von Mackensen,
A.S. Ionescu collection

woman immersed in reading, signed by Fritz von Uhde, was also included. Other works belonged to younger artists who had not yet established their fame, whom the chronicler did not discuss in detail. According to him, the exhibition attracted a large audience. However, since it was the official press organ of the occupiers, it was not specified whether the audience was local or exclusively military.

Artistic life was quite active during the occupation: in addition to personal events of greater or lesser importance and value⁴⁴, two large-scale collective exhibitions were held. On September 1, 1917, an exhibition of Romanian artists was opened at the Athenaeum. The committee for organising and selecting the works of art included the same omnipotent Captain Dr. Heinz Braune, assisted by a German painter, also serving in the military, Dzialis, and by artists who held leading positions at the local museums, G.D. Mirea, Jean Al. Steriadi and Fritz Storck. 175 works were exhibited, coming from 55 authors, including famous names in national art: first of all the members of the commission – Mirea, Steriadi and Storck –, then Nicolae Vermont, Ștefan Popescu, Ipolit Strâmbu, Gheorghe Petrașcu, Ary Murnu, Constantin Aricescu, Ștefan Ionescu-Valbudea, Carol Storck, Dimitrie Paciurea, Cecilia Cuțescu-Storck, Nina Arbore, but also lesser-known artists, such as Richard Canisius, Elena Bednarik, N. Grimani, Paul Popescu-Molda, Pan Ioanid, Nicolae Grant, Ion Țincu, Mișu Teișanu, Zamfiropol Dall, Ionescu Varo, etc.⁴⁵ It is worth noting that works by artists who were not even in Bucharest, but in Moldavia or even under arms, working in the group of artists affiliated with the General Headquarters in Jassy, such as Stoica D., Traian Cornescu and Ignat Bednarik, were also exhibited.⁴⁶ The exhibition was open for a month. The periodical *Scena* announced in its issue of September 28 that it could be visited until October 1.⁴⁷ A short review was also included in that issue. The exhibition benefited from a bilingual catalogue (German/Romanian). An extensive review, well-illustrated, with reproductions of some of the exhibited works, appeared, unsigned, in the German-language periodical, *Rumänien in Wort und Bild*.⁴⁸ An extensive and generously

illustrated commentary (with almost the same images from the German magazine, including photographic portraits of Storck, Mirea, Petrașcu and Steriadi), due to the art critic Nicolae Petrașcu (but signed with the initials N.P.) was published in the *Săptămâna ilustrată* of September 24.⁴⁹ The chronicler highlighted that the most meritorious works belonged to the leading members of the association Tinerimea Artistică (The Artistic Youth): "(...) Apart from a few exceptions, the members of the *Youth* are the ones who gave, with their works, a special brilliance to this serious artistic manifestation.

Thus, we find five pictorial masterpieces by the great painter Nicolae Vermont – an admirable self-portrait, a suave interior, a gypsy, a wonderful landscape and a small genre piece, among the favourites of this skilled master of Romanian painting.

Five magnificent landscapes, among which is an admirable seascape, signed by another leader of our pictorial school, Ștefan Popescu, can be considered the most successful panels of the exhibition along with the famous *Turks*

**Altdeutsche bilder in Bukarest,
in „Rumänien in Wort und Bild“**

by Jean Steriadi and with the amazing works, in conception and execution, of Mrs. C. Cuțescu-Storck and with the masterful portraits of the master G.D. Mirea. A vigorous *plein-air* painting and a portrait signed by Ip. Strâmbu make a strong impression, a portrait treated with the flavour of colour that characterises Mișu Teișanu, as well as a meticulously studied and executed portrait by Ary Murnu. In the «Esarcu Hall» we find five beautiful landscapes treated with the palette skills of C. Aricescu, a master of landscape, as we encounter five other vigorous works – landscapes and flowers – due to another force of our painting, G. Petrașcu.” The presentation continued with praise for the sculptors: “We note first of all the *God of War*, the powerful and impressive conception created by Paciurea, then *Love* and a couple of expression heads by Fritz Storck, three conscientiously executed portraits by Carol Storck and finally the beautiful and meticulously studied marbles – expression heads and bas-reliefs – by Filip Marin (...)”

The exhibition was a great success and was visited by a large audience as demonstrated by the receipts: between September 2 and October 1, the amount of 998 lei was collected from entrance tickets, of which 240.80 lei came from military visitors.⁵⁰

A new large-scale exhibition of “Tinerimea Artistică” opened in the spring of 1918 at the Athenaeum, in the Esarcu hall.⁵¹ On the shelves were 116 works by Constantin Aricescu, Ludovic Bassarab, Richard Canisius, Nicolae Grant, Kimon Loghi, Rodica Maniu, Ary Murnu, Gheorghe Petrașcu, Gabriel Popescu, Cecilia Cuțescu-Storck, Frederic Storck, Ipolit Strâmbu, Nicolae Vermont. Since this exhibition was also organised under Braune’s patronage or supervision, he decided to mount a retrospective featuring works from state or private collections belonging to artists who had passed away – such as Aman, Andreescu, Luchian and Baltazar – or from those in Jassy, refugees or mobilised as soldiers. And in this case, among them were several who represented the “enemy” for the German organiser because they were among the artists in uniform at the General Headquarters, such as Camil Ressu and Ion Theodorescu-Sion. Selecting them in the given conditions proved the value of the work produced and the impossibility of being excluded from the national artistic scene.

As with the previous event, a bilingual catalogue was printed, with the German language leading the presentation, so that it would be obvious to anyone who was the master in the country.⁵²

A review – critical, even bitter –, appeared in *Scena*, signed with the initials A.M., under which Adrian Maniu could be identified.⁵³ Right from the first sentence, the reviewer expressed his reservations about the quality of the event: “The exhibition at the Athenaeum is less interesting than we would have expected.” Then he lamented the absence from the exhibition of artists who had settled abroad and were not well known in the country, such as Pascin, Stern, Pall, Brâncuși, as well as some well-known here, whose works could have been purchased and exhibited, but were, inexplicably, ignored, such as Dăărăscu, Șirato and Iser. Even in the retrospective section, representative works by Aman and Andreescu

Exhibition at the Romanian Athenaeum,
in *Săptămâna ilustrată*, no. 17/ september 24, 1917

were not selected. Instead, there were “canvases consecrated only by their signature”. Then, the lack of taste of the new art lovers, people with money but without the necessary education to guide them towards a judicious selection of acquisitions, is criticised in a humorous style: “For the recently enriched, having works of art in the house has become a necessity. If incompetence punishes them, putting at their disposal paintings that seem like large postcards and landscapes like those that once illustrated chocolate packages, the heavenly justice of supreme aesthetics has given its due sentence and the mediocrities of painting can only prosper further, in the happiness of symbiosis. We are not giving their names in respect of silence.” After these vague paragraphs, the author expressed his appreciation for the works of several of the exhibitors. He praised Ștefan Popescu as “a good draftsman” and “a great painter”: “The visions of this artist, the way he knows how to poeticise distances and highlight remoteness are helped by a real understanding of art.” A few beautiful lines are written about Nicolae Grant’s interiors and autumn landscapes; Vermont’s portrait is labeled as remarkable; Steriadi’s talent is highlighted in his *Chivuțele*. Equally striking were the paintings of Strâmbu, Petrașcu, and the absent Ressu (among the soldier-artists stationed in Jassy). A comparison is made between the works of the aristocrat-painter Pallady and the somber, austere productions of the “official” artists from the art school: “Two delicate and aristocratic visions of refinement are offered by Mr. Pallady’s nudes. The more you see it, the more boring the official painting of the School of Fine Arts appears, in a glossed classicism.” The chronicler concluded his text with a eulogy to the two pillars of modern national painting whose works were on display and who had already become the target of forgers who satisfied the market demand: “Finally, a humble tribute to the great Luchian, this misunderstood and much speculated painter, as well as to Grigorescu. Neither of them can be touched by the rapacity of interested admirers, and their light is not disturbed by the trade that has forged and imitated them countless times.” The exhibition was worth visiting just

for the opportunity to see the works of these masters, the columnist concluded.

Another review, much more extensive and accompanied by images, was also signed with initials, by Nicolae Petrașcu in *Săptămâna ilustrată* of May 19, 1918.⁵⁴ In the same issue, the reviewer signed two shorter articles about Pan Ioanid and Savargin who had held personal exhibitions in the same time frame, the first in Imobiliara (the Real Estate Palace) on Calea Victoriei, across the street from the National Theater, the second in the Library Hall of the Athenaeum Palace. Petrașcu, in his gentle spirit and as he did not want to offend anyone, had only words of praise for all the exhibitors of “Tinerimea Artistică” group, present or absent, but represented on the exhibition by works borrowed from state or private collections. Only Alexandru Satmary was not included on the exhibition, even if he was in Bucharest. Thus, in Bassarab’s landscapes he noted a “pictorial poetry”, Grant is an “illustrious watercolorist” in his miniatures, the Carpathian landscapes and a vigorous portrait designate Ary Murnu as a famous representative of “Tinerimea”; Petrașcu is a master who, “with the energetic and enthusiastic palette games” demonstrates “in every work the same breath of mysterious understanding of life, of poetry that dominates everything in his work”. Graphic artists Gabriel Popescu and Richard Canisius exhibited several engravings that stood out as “art jewels”. “The wonders of art due to the brush of master Nicolae Vermont” – were a few genre compositions, a few still lifes with flowers and a large portrait. Rodica Maniu had “a few harmonious sketches” and alongside her, in addition to a suite of watercolours and drawings, Cecilia Cuțescu-Storck exhibited “a few treasures of true art, oil paintings, including two compositions of great weight in conception and execution, as well as three study heads with a fascinating power to capture life”. Nearby, on the same panel, were the works of Strâmbu, “an admirable ‘plein-air’, a well-proportioned nude, studied and executed with the same amazing skill of an anatomist and harmoniser, and then a portrait of a woman and that of a well-known ‘amateur’ of art (D. Grünberg-Ruleta)”.

Sculpture was represented with three works, only by Fritz Storck, “this pillar of ‘Tinerimea’”. He passes over the Grigorescu Hall where the retrospective of the masters who have entered eternity had been organised, mentioning only their names: Aman, Andreescu, Luchian and Abcar Baltazar. Without drawing any conclusions, the reviewer moves on to the presentation of the other personal exhibitions mentioned above.

This was certainly the major exhibition event of the year. Before and after, smaller exhibitions were opened, but this second year of the occupation was very rich in terms of visual arts. In February 1918, Frederic Storck organised a collective exhibition in an unconventional space, a store in Pasajul Român. Apart from a press release, there is no other reference to it, neither the names of the participants, nor the titles of the works.⁵⁵ In the periodical *Scena* it was inserted just a short note with very few details about this event: “A group of selected artists, under the direction of Mr. Fritz Storck, sculptor, has organised an interesting painting exhibition in the halls of the old commercial house on Calea Victoriei (Romanian Passage) O. et H. Mueller, a house that has a history of over 80 years. This exhibition, tastefully arranged and full of good paintings, is proof of the height to which Romanian painting has reached. It can be visited every day by amateurs. Admission is free.”⁵⁶

In the summer of 1918, a scandal erupted over the disappearance or misplacement of some paintings by Nicolae Grigorescu. Journalists from Jassy and Bucharest tackled this topic in equal measure, casting aspersions on imaginary and undetected culprits. Short notes or extensive articles with catchy titles such as *Ce e cu colecția Grigorescu*⁵⁷, *Colecția Grigorescu*⁵⁸ or *Dr. Racowski și pânzele lui Grigorescu* (Dr. Racowski and Grigorescu’s paintings)⁵⁹ gave rise to countless assumptions and accusations. At least, the journalist Victor Rodan from *Scena* had a vehement and threatening tone: “During the evacuation of Bucharest, when the files and the dogs of those in high places were transported to Jassy, Grigorescu’s paintings were gathered, packed and... evacuated too. Where? How? It is not

known. According to what is heard, when it came to the retreat to Bessarabia, the paintings were shipped to Russia, and they disappeared, you heard me right, they disappeared, between Kiev and Moscow.

How could this collection of paintings disappear? It was transported by someone, a delegate responsible for their supervision, and then, who is this delegate, from under whose eyes the paintings disappeared so mysteriously? Or were they sent alone, like a postal parcel, as if it were a box of old newspapers, and then who is that careless person or villain who dared to do this? A severe investigation is required to establish who is responsible for the loss of the Grigorescu collection.”⁶⁰ In an unsigned note, Jean Al. Steriadi and Costin Petrescu were incriminated – one remained in Bucharest, the other went to Jassy – for not providing information in this regard, although, in their official positions, they should have known what was the situation of those valuable works of art.⁶¹ Alexandru Lapedatu, secretary of the Historical Monuments Commission, reacted in the columns of the *Mișcarea* newspaper in Jassy, providing the necessary clarifications in the article entitled *Ce e cu pânzele lui Grigorescu* (What’s Up with Grigorescu’s Paintings) in order to calm down this dirty campaign.⁶²

This contradictory information fuelled animosity between journalists active in occupied Bucharest and their colleagues in refuge in Jassy, who considered the former to be collaborators, especially since they too often criticised the situation in the capital of Moldavia and the actions of the government established there. In fact, those works by Grigorescu had been sent to Russia, together with the National Bank Treasury, to be kept safe, without knowing what fate awaited them.

To calm the public disturbed by the scandal with Grigorescu’s works, in Jassy, in N. Iorga’s newspaper, *Neamul Românesc*, appeared a note about the heritage that remained intact in a prestigious private collection in the Capital: “Through an interview given by Mr. Simu to a Bucharest newspaper, we learn that the works of art in the Bucharest Museum of this diligent collector are still in place and untouched.”⁶³

Remaining in occupied Bucharest, Virgiliu Drăghiceanu, an illustrious archaeologist of the medieval era and art historian involved in the activity of the Historical Monuments Commission and its bulletin, was one of the most attentive observers of those difficult times, described in *707 zile sub cultura pumnului german* (707 days under the culture of the German fist), his volume of memories. Directly involved in the administration of the treasures of the National Museum, Drăghiceanu notes with pain how, after that museum was visited by Field Marshal August von Mackensen and his entourage, many prehistoric objects disappeared⁶⁴ and a non-commissioned-officer who had passed by and saw the copies of the Golden Hen stated, in an article, that the treasure, which came from the Visigoths, should be claimed by the occupiers because it belonged to German culture.⁶⁵

Luckily, the Pietroasa Treasure had been evacuated to Moldova, along with other precious collections, before the occupation of the Capital. In order to indoctrinate the simple, uneducated soldiers and convince them of the necessity of occupying our country and appropriating the local archaeological heritage, German officers who saw the metopes from the Tropaeum Traiani of Adamclisi, exhibited in Carol Park, explained to their subordinates that “the portraits of barbarians carved on them are not of the Dacians, but of the Germans.”⁶⁶

In a memorandum dating from early November 1918, regarding the destruction and loss of some museum objects during the occupation, Vasile Pârvan mentioned the absence from the National Museum of the following items: “a) 7 (seven) Slavonic manuscripts that were taken by the Bulgarians, together with those of the Academy, b) a clay figurine found by us in the excavations of the ancient fortress of Histria that disappeared during a visit [indecipherable]...to the museum, c) a small oak desk taken by the Austrians and moved to the Imperial Hotel.”⁶⁷ Many more losses had occurred at the archaeological sites and museums in Dobruja, as Pârvan specified in the same memorandum: the epigraphic, sculptural material and the molds for clay figurines from the Mangalia museum

Vasile Pârvan, “Vasile Pârvan”
Institute of Archeology

were taken by the Bulgarians; the Constanța museum had been looted; the museum in Ulmetum had been devastated (doors, windows, floors torn out and missing) and the objects taken by the occupants from south of the Danube; the school museum in Hârșova was likewise looted; the inscriptions and architectural fragments from Adamclisi were taken by the invaders and the museum premises used as stable for horses.⁶⁸ Even the common tools of the workers used for digging the archaeological site had been stolen by the occupants: spades, shovels, picks, tents... Everything was looted by Bulgarian soldiers!

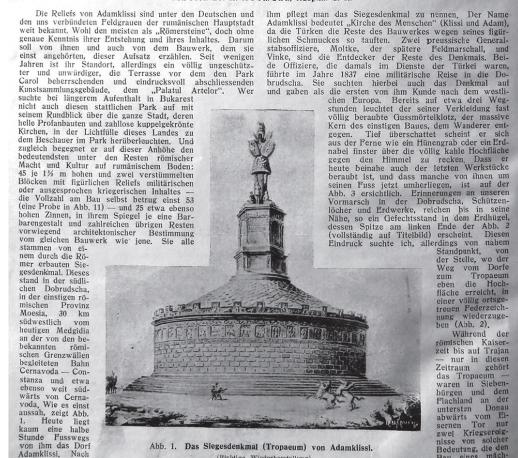
The Roman Catholic Archbishop of Bucharest, Raymund Netzhammer (1862-1945), a scholar with vast interests, including archaeological research, and who had a deep affection for the Dobruja area, made two trips to that region, in the spring and autumn of 1918, to visit the German communities and to witness the confirmation ceremonies of their children. But he also took advantage of these trips to revisit the archaeological sites that he knew and valued very much.⁶⁹ Then he saw the disaster at the small museum of Ulmetum: “Now the building stands without doors and windows. The rooms are empty and everything has been looted – except for a few

heavy stones, which could not be transported. Luckily, the museum director, Pârvan, who led the excavations, had described all the pieces found at Ulmetum before the war and published all the inscriptions".⁷⁰

A German archaeologist who had already conducted field research in Dobrudja in 1884, Carl Schuchhardt (1859-1943), would take advantage of the situation to continue his investigations. He landed at Cernavodă on September 7, 1917, after a trip on the Danube. He was interested in Trajan's Wall, where he first made topographical studies, then began excavations, using 12 Romanian prisoners (whom he complained of being a bit lazy) and concluded his investigations at the end of November when the weather had worsened, being too cold and rainy.⁷¹ For the final report, which he would publish in December 1918, he benefited from the help of some German pilots stationed in Constanța, who took aerial photographs with which he could correct the measurements he had made

on the ground. This was the first time when flying devices were used for archaeological research in Romania. A year later, the German archaeologist returned to Romania, this time to do some research in Little Wallachia, where a Scythian hoard of silver harness pieces had been discovered, which were purchased and sent to Berlin. He was unable to identify the place where the hoard were found, somewhere in the Jiu Valley. Instead, he excavated at Coțofenii din Dos and at Sălcuța, and he took the discovered objects with him to Germany. Also, during this last trip, he visited, in the first days of November 1918, the place where the Treasure of Pietroasa had been discovered and then went to Transylvania, to see Sarmizegethusa Regia.⁷² He left in time to avoid being stranded in Romania because, on the way back, in Budapest, he learned of the collapse of the German Empire, the abdication of Kaiser Wilhelm II and the end of the war.

The German occupiers also showed particular concern for the archaeological remains and wanted to take possession of all existing documentary materials. They showed a particular interest in the collections of the Museum of Antiquities and the fate of the metopes from Adamclisi, as seen above. Even Marshal August von Mackensen was concerned about that monument near which he had set up his observation point during the battles of Torpaisar-Cobadiu and which he had even examined in detail but wanted to see again.⁷³ In the autumn of 1918, in the pages of the magazine *Rumänien in Wort und Bild*, appeared an extensive and abundantly illustrated study about the Adamclisi monument.⁷⁴ The author was Prof. Dr. Harald Hofmann, an outstanding archaeologist who, during the war, put on the military uniform as a reserve captain. Captain Hofmann – professor of classical languages at the Archducal Lyceum in Mannheim and archaeologist of the Suermondt Museum – had been a student of Professor Friedrich von Duhn in Heidelberg. Assigned to ammunition convoy No. 1077, in Dobrudja, Hofmann wrote to his former professor, proposing to take steps to make casts of the triumphal monument at Adamclisi.⁷⁵ Von Duhn addressed the Baden Ministry of Culture to explain the importance of the monument of Adamclisi and the need to

Harald Hofmann's paper about Tropaeum Traiani in Adamclisi, in *Rumänian in Wort und Bild* no. 12/October 15, 1918

possess casts of the metopes and architectural ornaments. In his memoir he stated: "Now is the time to seize the opportunity. (...) The opportunity to intervene and, as long as we are militarily in power in Romania and Dobruja, to do whatever we deem appropriate. It is an advantageous situation and may never arise again."⁷⁶ Following this intervention, Professor Hofmann received an eight-week leave of absence to devote himself to the study and drawing of the imposing Tropaeum Traiani.⁷⁷ During that time, he coordinated the taking of the casts at the Palace of Arts in Carol Park, Bucharest. The activity began on April 8, 1918 and finished at the end of May.⁷⁸ The casts were shipped to Germany in August, by train, in two wagons.⁷⁹

Archbishop Netzhammer had also noted this initiative in his detailed diary. In the entry of May 28, 1918, he mentioned that the archaeologist had shown him those vestiges: "This capable and energetic man [Hofmann] wants to introduce the great monument of Trajan's victory near Adamclisi into German science. (...) Mr. Hoffmann (sic!) copies the most important decorative parts in plaster. These will be taken to Karlsruhe or Heidelberg and thus the German museums and institutes will acquire, at a cheap price, the entire collection or parts of it. Today Captain Hoffmann invited me to the Palace of Arts to see what he is working on. (...) Dr. Harold Hoffmann, who is a good draftsman, has drawn the region around the monument and the ancient city of Tropaeum Traiani from different angles."⁸⁰

Hofmann was not as lucky as his colleague, archaeologist Schuchhardt, who had left Romania in time and had managed to return to his homeland: the reserve captain was taken prisoner and was held, for a time, in captivity in Braşov and Timișoara.⁸¹

In February 1917, Leo Frobenius (1873-1938), the great ethnologist, explorer and researcher of African civilisations, was sent to Romania to study the opportunity of moving to the occupied territory a contingent of African and Indian prisoners whose mortality had reached alarming levels in the Wünsdorf camp due to the unfavourable climate for soldiers coming from tropical areas.⁸² Considering that conditions were more favourable in our

Leo Frobenius, wikimedia commons

country, in March 1917, about 2,000 black soldiers were brought in and distributed in three places: the Indians in Slobozia, the Algerians in Morile Mărculeşti and the Senegalese first in Mănăstirea, in Argeş County, then in Turnu-Măgurele.⁸³ Frobenius was appointed director of these camps, even though he did not have a military rank. With typical German rigour, these concentration camps were also given an identifying name: "Deutsche Landbaukolonien farbiger Kriegsgefangener in Rumänien." The prisoners were to be used in agricultural work that could not be carried out with maximum efficiency due to the lack of labour, most of the local men being under arms, in Moldavia or in captivity, elsewhere. A reservist, Gerhard Velburg, a good observer – a well-bred intellectual, jurist, polyglot, music lover, even an amateur pianist and memoirist – sent to Romania with the occupation troops, left some very interesting notes in which Frobenius's project was also mentioned, although

he did not specify his name: "On the domain [Jegălia, near the Mărculești train station] there is a camp of seven hundred black Frenchmen, Arabs, Moroccans, Tunisians, who were sent here, to a milder climate. But this did not help them at all, because, as hot as the summer is in Romania, it is just as cold in winter. That is why the health of the French is bad, especially since they came from home with all kinds of infections. We inspect some barracks and converse in French with some of these people with fezzes and burnouses. They are very little touched by culture. Romanians are much closer to us than these folks. (...) We are led by a German gentleman in civilian clothes. He is the very imperial councillor in whose room we slept last night. He returned at dawn from another black prisoner camp. He knows their languages and was commissioned by the government to eavesdrop on what they say. He must report what they think about Germany and France. Indeed, the German organisation leaves nothing to chance. In the midst of this huge whirlwind, the German government is making political plans for the future."⁸⁴ As can be seen, Frobenius also had the secret mission of finding out the opinions of these children of nature carried by the fate of war so far from their native Africa. Frobenius was also interested in documenting his activity and that of his African subjects so that he

commissioned a photographer to take several snapshots of his pensioners.

But this simple activity with the black prisoners that he studied, just as he had done in his long African travels, did not fully satisfy him. And the occupied territory seemed attractive and exotic from an archaeological point of view, even though the explorer had rarely dealt with such things. In mid-March, Leo Frobenius submitted a request to the Ministry of Religious Matters and Education expressing his desire to carry out archaeological excavations in prehistoric sites in the Romanian area. He specified that he made no claim to the objects he hoped to discover and was willing to offer them to local museums. Ioan Bogdan, the vice-rector of the University and interim director of the Museum of Antiquities, forwarded the German anthropologist's request to those in charge, stressing his own support thanks to the latter's verbal promise that he would strictly respect the legislation in force and that all objects found would be deposited in the museum.⁸⁵ Frobenius had received the mission to conduct archaeological investigations from the illustrious art historian Wilhelm von Bode, general director of the Royal German Museums in Berlin, who had even intervened with the Reich's war minister to obtain the necessary approvals. Using the labour of

West African P.O.W. in Romania, Frobenius Institute, Frankfurt am Main, FoA-07-8614_cFI

African prisoners, Frobenius excavated two prehistoric sites, at Cunești and Crânguri⁸⁶, as Mircea Babeș specifies in a documented study on the research of German archaeologists in Romania during peace and war.⁸⁷ But, without respecting the verbal agreement, the amateur archaeologist sent to Berlin, in five crates, the result of the excavations undertaken for which he requested an enormous compensation of 3,000 marks. Although, at the same time, the archaeologists Carl Schuhhardt and Herbert Schmidt were in Romania, for longer or shorter periods, conducting excavations, without authorisation, in Dobruđa, Frobenius refused any collaboration with these experienced professionals who were familiar with the Romanian space because they had worked here before.

The German ethnologist was not exclusively concerned with African cultures, but was also attracted by local civilisation and material culture. In this regard, he hired the painter Rudolf Schwaitzer-Cumpăna to do a series of watercolours with portraits of peasants and traditional forms of habitat. 45 such plates are preserved today at the Frobenius Institute in Frankfurt am Main.⁸⁸

In order to give an illusion of freedom and to obtain the trust and devotion of the black prisoners who would thus have worked more diligently in agriculture, Frobenius removed the barbed wire specific to any camp, but this could not be tolerated by the higher echelons of the military administration and, from here, a conflict broke out.⁸⁹ Due to tense relations with the military administration, Leo Frobenius, who did not tolerate bureaucracy and rules being imposed on him even though he was under the orders of superiors, resigned from his position and left the country in June 1917, after four months of intense and fruitful activity.

The press also informed readers about the excavations done in Sărata-Monteoru and in Dobruđa, carried out by the other German archaeologists in the occupied territory, Herbert Schmidt and Carl Schuhhardt, respectively.⁹⁰

As can be seen, the German occupiers were quite interested in the Romanian heritage that they hoped to appropriate and, therefore, they

conducted in-depth research on it, documenting with all rigour its extent and being concerned with its good conservation and promotion of scholarly research.⁹¹

NOTES

¹ Nicolae Ciobanu, Eugen Bădălan, *Cronologia Primului Război Mondial, 1914-1919 (Chronology of the First World War, 1914-1919)*, Ed. Academiei de Înalte Studii Militare, Bucharest, 2001, pp. 69-73.

² Arhivele Naționale Istorice Centrale, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 316/1917, f. 3.

³ *Ibidem*, f. 2.

⁴ *Ibidem*, f. 9.

⁵ CFR is the abbreviation for Căile Ferate Române that means Romanian Railroads.

⁶ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 316/1917, f. 12.

⁷ *Ibidem*, f. 26, 28-30, 32.

⁸ In the original text it was mentioned st. v., the abbreviation for Stil Vechi that means old style, which designates the Julian Calendar that was used in Romania in that period while the Central Powers were using the Gregorian Calendar which was considered the new style. It was a difference of 13 days between the two calendars.

⁹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 316/1917, f. 28.

¹⁰ *Ibidem*, f. 32.

¹¹ *Ibidem*, f. 29, 29 v, 30.

¹² *Ibidem*, f. 33-36.

¹³ *Ibidem*, f. 52.

¹⁴ *Ibidem*, f. 55-55 v.

¹⁵ *Ibidem*, f. 60-60 v.

¹⁶ *Ibidem*, f. 64.

¹⁷ *Ibidem*, f. 37, 40.

¹⁸ *Ibidem*, f. 40.

¹⁹ *Ibidem*, f. 47.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 271/1918, f. 195

²² *Ibidem*, f. 197, 199, 201, 203.

²³ *Ibidem*, f. 205.

²⁴ *Ibidem*, f. 143, 155.

²⁵ *Ibidem*, f. 147.

²⁶ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 374/1918, f. 1, 3.

²⁷ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 271/1918, f. 162, 175, 177.

²⁸ *Ibidem*, p. 179, 180.

²⁹ *Ibidem*, p. 193.

³⁰ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 374/1918, f. 5, 6, 7, 13, 15, 17, 19, 23, 25.

³¹ *Ibidem*, f. 26, 28.

³² Arhivele Naționale Istorice Centrale, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 271/1918, f. 157.

³³ Al. Tzigara-Samurcaș, *Scrieri despre arta românească*, Ed. Meridiane, București, 1987, pp. 270-274.

³⁴ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 271/1918, f. 185.

³⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 316/1917, f. 42, 43.

³⁶ Al. Tzigara-Samurcaș, *op. cit.*, p. 34; C. Bacalbașa, *Capitala sub ocupația dușmanului, 1916-1918*, Ed. Saeculum I.O., București, 2018, p. 121.

³⁷ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 316/1917, f. 57, 58.

³⁸ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Casa Regală Oficială, dosar 120/1918, f. 47; see also Tudor Vișan-Miu, *Mauriciu Brociner (1855-1946): civil servant and pensioner of the Royal House*, in *Studium XIII*/2020, pp. 99-103.

³⁹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 316/1917, f. 70.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 46.

⁴¹ *Ibidem*, f. 127.

⁴² Heinz Braune, *Altdeutsche Bilder in Bukarest, in Rumänien in Wort und Bild* no. 1/12 May 1917, pp. 1-2.

⁴³ *Die Ausstellung deutscher Kunstwerke in Bukarest, in Rumänien in Wort und Bild* no. 5/9 June 1917, pp. 13-14.

⁴⁴ Petre Oprea, *Artele plastice la București și la Iași în timpul Primului Război Mondial (1916-1918)*, in *Studii Muzeale*, vol. V/1917, p. 50.

⁴⁵ N.P. [Nicolae Petrașcu], *Expoziția artiștilor români*, in *Săptămâna ilustrată*, no. 17/24 September 1917, pp. 9-11; Petre Oprea, *op. cit.*, pp. 50-51.

⁴⁶ Adrian-Silvan Ionescu, *Artiști și soldați. Plasticieni atașați Marelui Cartier General și realizările lor, 1917-1918*, in S.C.I.A. Artă Plastică, New Series, Volume 7 (51)/2017, pp. 8, 12.

⁴⁷ *Scena* no. 2/September 28, 1917, p. 3.

⁴⁸ *Charakterköpfe rumänischer Künstler, in Rumänien in Wort und Bild* no. 16/15 September 1917.

⁴⁹ N.P. [Nicolae Petrașcu], *op. cit.*

⁵⁰ *Scena* no. 8/October 4, 1917, p. 3.

⁵¹ Deschiderea expoziției "Tinerimea Artistică", in *Scena* no. 99/April 16, 1918, p. 2; Petre Oprea, *op. cit.*, p. 56.

⁵² *Kunst Ausstellung rumanischer kunstler im Athaeneum zu Bukarest April-Mai 1918/Expoziția de pictură și sculptură organizată de membri ai Tinerimei Artistice și expoziția retrospectivă de artă românească*, Catalog, Ed. Regele Carol, București [1918].

⁵³ A.M. [Adrian Maniu], *Expoziția de pictură și sculptură organizată de membrii Tinerimei Artistice și Expoziția retrospectivă românească în Palatul Ateneului*, in *Scena* no. 104/ April 21, 1918, p. 4.

⁵⁴ N.P. [Nicolae Petrașcu], *Expoziția membrilor „Tinerimei Artistice”*, in *Săptămâna ilustrată* no. 36/ May 19, 1918, pp. 9-11.

⁵⁵ Șerban Rădulescu-Zoner, Beatrice Marinescu, *Bucureștii în anii Primului Război Mondial 1914-1918*, Ed. Albatros, București, 1993, p. 239.

⁵⁶ *Picturale*, in *Scena* no. 37/ February 11, 1918, p. 4.

⁵⁷ *Ce e cu colecția Grigorescu? Ea se găsește în deplină siguranță la Moscova*, in *Mișcarea* no. 168/ July 27, 1918, p. 1.

⁵⁸ V. Rodan, *Colecția Grigorescu*, in *Scena* no. 214/August 13, 1918, p. 2.

⁵⁹ A. Camburopol, *D-rul Racowski și pânzele lui Grigorescu*, in *Scena* no. 224/ August 23, 1918, pp. 1-2.

⁶⁰ Rodan, *Colecția Grigorescu*, *loc. cit.*

⁶¹ *Mișcarea* no. 191/ August 25, 1918, p. 3.

⁶² Al. Lapedatu, *Ce e cu pânzele lui Grigorescu*, in *Mișcarea* no. 210/September 10, 1918, p. 1.

⁶³ *Neamul Românesc* no. 249/ September 9, 1918, p. 2

⁶⁴ Virgiliu N. Drăghiceanu, *707 zile sub cultura pumnului german*, Ed. Saeculum Vizual, București, 2018, p. 46.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 35.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 96.

⁶⁷ Adina Boroneanț, *Vasile Pârvan și patrimoniul arheologic dobrogean în timpul Primului Război Mondial. Documente în arhiva Muzeului Național de Antichități*, in SCIVA, tom 58, no. 3-4/2007, p. 247.

⁶⁸ *Ibidem*, pp. 230-231, 247.

⁶⁹ Raymond Netzhammer, *Arhiepiscop în România. Jurnal de război, 1914-1918*, Bucharest, 1993, pp. 254-257.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 257.

⁷¹ Richard A. Mason, Costin Croitoru, *Carol Schuchhardt's Contributions on Ancient Linear Fortifications along the Lower Danube*, Mega Publishing House, Cluj-Napoca, 2016, pp. 71-72.

⁷² *Ibidem*, pp. 73-74.

⁷³ Raymond Netzhammer, *op. cit.*, pp. 194, 242.

⁷⁴ Prof. Dr. H. Hofmann, Haupt. D. R., *Das Siegesdenkmal von Adamklissi, in Rumänien in Wort und Bild* no. 12/ October 15, 1918, pp. 12-17.

⁷⁵ Polly Lohmann, *Eine ganz eigene Geschichte. Die Abgüsse des Tropaeum Traiani in der Heidelberger Antikensammlung*, in Polly Lohmann (Hg./Ed.), *Archäologie und Politik. Die zwei Geschichten des Tropaeum Traiani zwischen Heidelberg und Adamklissi*, Propylaeum, Universitätsbibliothek Heidelberg, 2021, p. 114.

⁷⁶ *Eadem*, p. 115.

⁷⁷ Robert Born, *Zwischen Kulturschutz und Kulturgutraub. Deutsche Archäologie in Rumänien vor und während der Besatzungszeit (1916-1918)*, in Polly Lohmann (Hg./Ed.), *Archäologie und Politik. Die zwei Geschichten des Tropaeum Traiani zwischen Heidelberg und Adamklissi*, Propylaeum, Universitätsbibliothek Heidelberg, 2021, p. 99.

⁷⁸ Polly Lohmann, *op. cit.*, pp. 118-119.

⁷⁹ *Eadem*, p. 121.

⁸⁰ Raymond Netzhammer, *op. cit.*, pp. 261-262.

⁸¹ Polly Lohmann, *op. cit.*, p. 121.

⁸² Richard Kuba, *An Ethnologist on the Warpath: Leo Frobenius and the First World War*, in Bérose

– *Encyclopédie internationale des histoires de l'anthropologie*, Paris, 2020; <https://www.berose.fr/article2053.html?lang=fr>, consulted July 10, 2022]

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ Gerhard Velburg, *În spatele frontului. Marele Război așa cum l-am văzut eu – decembrie 1916 - iunie 1918. Însemnările unui soldat german în România ocupată*, Ed. Humanitas, București, 2018, pp. 149-150, 151.

⁸⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 316/1917, f. 5, 8.

⁸⁶ Richard Kuba, who documented his findings in the archives of the Frobenius Institute in Frankfurt, mentions an excavation at the Neolithic mound near the village of Chișelet and at Cunești, both in Călărași County, see note 174; see also Robert Born, *op. cit.*, pp. 96-97.

⁸⁷ Mircea Babeș, *Deutsche Archäologen in Rumänien in friedens- und kriegszeit (1909-1918)*, in Sorin Cociș, Adrian Urusțiu (editors), *Gedenkschrift zum hundertsten Geburtstag von Kurt Horedt*, Mega Verlag, Cluj-Napoca, 2014, p. 21.

⁸⁸ Richard Kuba, *op. cit.*

⁸⁹ Richard Kuba, *op. cit.*

⁹⁰ *Neamul Românesc* no. 183/ July 5, 1918, p. 2.

⁹¹ See also Adrian-Silvan Ionescu, *Mișcarea artistică în Bucureștii ocupați, 1916-1918. Între dramă și vodevil*, in SCIA, Artă plastică, Serie nouă, tom 12 (56)/2022, pp. 63-151.

ITALIAN MILITARY ARCHIVE DURING THE SECOND WORLD WAR – THE PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE

EMILIO TIRONE *

Abstract

The Archive of the Historical Office of the General Staff, established in 1853, collected operational documents during the Second World War, subsequently becoming a historical archive. In April 1943, it was decided to evacuate the archive from its premises in Rome. The collections were stored in the basement of Orvieto Cathedral and in other locations within the city until June 1944, after which they were returned to Rome (with the exception of some materials taken by the Historical Office of the Italian Social Republic, which were later seized by the German occupiers). The Historical Office was reorganised in the territory liberated by Anglo-American forces.

Keywords: Kingdom of Sardinia, World War II, Historical Office of the General Staff, Roma, Orvieto

The General Staff Historical Archives

The Archive of the Historical Office of the Italian Army General Staff (AUSSME) is currently the institution dedicated to the permanent preservation of military documentation, mainly of an operational nature, produced by the General Staff and its engaged Detachments and Departments¹. Its origins, much like those of the Italian Army, trace back to the Kingdom of Sardinia² as an organ of the General Staff. The Corps of General Staff was created within the Sardinian Army in 1796³ and, after the Napoleonic Wars, in 1816, it was functionally organised into several offices with

different tasks. Through various transformations⁴ ordered in 1853⁵ the Military Office was created, divided into four sections (logistical tactics, military statistics, military history, military policy), having its own internal archive. In 1856, a specific regulation entitled “*Instructions on the Military Office of the Royal General Staff and on the Organisation of its Archives*”⁶ was enacted to detail its tasks. One of these was the archival office, tasked with collecting documents and news about the Army and other military matters, including the foreign ones, that could be useful in case of war, both for what we now refer to as operational planning

* Director of the Archive of the Historical Office within the General Staff of the Italian Army.

and for compiling the history of past military campaigns, known as *“Relazioni Ufficiali”*⁷. These valuable works, based mainly on the original documentation held by the General Staff, represent a fundamental reference point for the enthusiasts of the historical disciplines, due to their meticulous and reliable reconstruction of the temporal and spatial dimensions of the events, as well as the study material they provide.

To facilitate the collection of papers and manuscripts, studies and memoirs, reports and plans, diaries, official and private correspondence, an internal archive was established at the Military Office, from which the current Historical Office descends, distinct from the present General Staff. In this way, historical “documentary funds” were formed from the already existing collections of military plans relating to the campaigns from 1742 to 1747, as well as from documentation relating to the campaigns of 1848-1849 (First Italian War of Independence) and the Crimean War Campaign of 1855-1856 (Eastern War). From that moment on, the Archive collected operational military documentation, following the life of what was first the Sardinian Army, then, with the achieved national unity, the Royal Italian Army, and later, after the Second World War, with the transition from a monarchical institution to a republican one, the Italian Army. In this way, through the testimonies of the events in which the Army participated, a vast and original documentary heritage has been built up, marking the fundamental stages of Italian military history and, therefore, of the nation.

After the end of the Second World War, the Archive's role became mainly historical, losing its initial operational connotation linked to the function of using documentation to draw useful lessons for the conduct of current and future operations. Since 1990, the Archive has been recognised as public institution and therefore was open to the non-military world, being part of the national archival organisation⁸.

Thus, in addition to continuing, as it has done since its origins, to perform the function of custodian of military documentation – safeguarding the spiritual heritage of the Army and helping to pass on its traditions through memory, as a driving force for military history

studies conducted by the same Armed Forces – it has also become a reference point for the historical-scientific academic world, which draws upon its archival heritage for research purposes.

The Historical Archives during the Second World War

In its first century of existence, the Historical Archive followed all the headquarters' movements carried out by the General Staff, which, in turn, with the progress of the territorial construction of the National Unity, followed the relocation of the state capital – from Turin to Florence, and then to Rome – where it found its definitive and still current location. However, from 1872 to 1962, the Archive moved nine times: Palazzo Cini, Palazzo Giustiniani, Pilotta, dependency of Palazzo Salviati, Palazzo Esercito, Palazzo Baracchini, Orvieto (headquarters of the campaign during the Second World War), Palazzo Esercito, and Caserma Nazario Sauro⁹.

Throughout this period no event has ever involved the survival of the Historical Archive – except for the Second World War. During the First World War, the work of the Historical Office was suspended, but a Historical Section was created in 1915 at the Supreme Command to collect documentary material relating to the ongoing war, for archival purposes. In particular, an important novelty was introduced regarding the Historical Diaries of the mobilised Commands, providing that they were paid on bimonthly basis for files, instead of waiting for the complete collection at the end of the war. This measure thus allowed the saving of documentation, even when the wartime events sometimes overwhelmed the producing Commands.

In 1940, with the entry of Italy into the Second World War, the Historical Office resumed its work of collecting documentation, which was sent periodically by the various Commands located in the different Operational Checkers. When it became clear that the headquarters in Rome was no longer safe – due to the approach of the front line, which, following the end of operations in North Africa, was to directly threaten the national territory, and owing to the risk of terrorist bombing –

it was decided that the Historical Office and its Archives would be moved to the campaign headquarters. To this end, due to its proximity to the capital, the site of the historic city of Orvieto was identified, and, at the same time, the absence of significant military objectives. In this place, in fact, already between April and May 1943, the State Archives of Rome had moved the documentation of greater historical and artistic value.

Therefore, on 15 May 1943, the Historical Office of the General Staff, with almost all its personnel, reached Orvieto, where it continued its activity. The Historical Archive transported 120 tons of paper documents to its new headquarters, consisting of about 22,000 folders of various files and volumes of bound documents, to which were added periodicals and further dispatches from the mobilised Commands. The documents were distributed and arranged in different city locations, including the Cathedral Museum. The operation of moving the Office, the Archive and the Library, which took the name "Orma", was complex and required 19 trips. Later, in the summer, there

were also about 100 tons of documents from the Historical Archives of the French General Staff, under Italian control, which found accommodation in the city, in the historic Ravizza Palace, near the Cathedral.

The Office went into hiding, but before that, at the behest of the Head of the Office, General Francesco Biondi Morra, it provided to divide the documentary funds, concealing a part. Some collections of more confidential documents of the Archive – related to the war that was taking place and others related to the First World War – were cleverly hidden in Orvieto, sealed in 60 boxes that were walled up in the basement of the Cathedral of the City. The remaining part was hidden in the Etruscan Museum and in private homes, entrusted to the surveillance of the officers and a section of the Royal Carabinieri in plain clothes. In particular, 240 folders of documents on the 1940-1943 war and other various documents were concealed; 50 folders of highly confidential documents concerning the First World War; 100 volumes of highly confidential documents; and several boxes of documents concerning the Commission of Inquiry into the events in Caporetto. During the hidden stay in the Cathedral, the civil custodian of the Museum of the Cathedral, Giuseppe Brizi, distinguished himself by using various cunning subterfuges to distract the attention of the Germans and the republican authorities, who were looking for the documents – thus preventing them from being discovered. The documents were therefore recovered by the Historical Office of the Royal Army after the withdrawal of the German troops and the entry, in June 1944, of those Allies in Orvieto. General Biondi Morra, instead, went to Rome with the documentation that had been entrusted to him by the Chief of Staff and the Military Information Service (SIM). To make himself undetectable to the fascist republican authorities and the Germans, he assumed a false identity and took refuge with the documentation – first in the Convent of the Spanish Friars of the Holy Trinity, and then in the Palace of the Vatican Congregations.

The collections – also related to the ongoing war and concerning the campaigns in North Africa and Russia – were brought to Rome. Here they were hidden until the arrival

General Biondi Morra

of the American troops, within the monumental complex of the Vittoriano, in particular at the headquarters of the Institute for the History of the Italian Risorgimento, under the care of Lieutenant Colonel Alberto M. Ghisalbetti, an officer summoned to the Historical Office of the General Staff. The remaining documents of the Archive were acquired by the new Historical Office of the Army of the Italian Social Republic, proclaimed by Mussolini in the territory controlled by the Germans. This office was established in November 1943 and was transferred to Trescore, Bergamo, in January 1944. In early May 1944, the transport of documents from Orvieto to Trescore began. The movement took place by the usual route to Florence, from here by rail to Bergamo, and finally by ordinary route to Trescore. The loading and unloading operations related to the transport caused several damages, due to the breakage of some cases, causing the fragmentation and defacing of many documents. Subsequently, the Germans seized a part of the collections of current interest and took them to Germany. This documentation mostly concerned maps and sketches relating to the Italian fortifications on the western border of the Alps. Later, in 1945, it was discovered by the Americans who microfilmed it, returning the originals to the Italian Government only in 1967. At the end of the war, in April 1945, the remaining documentation kept by the Historical Office of the Fascist Republic was sealed in 610 boxes. In an act of collaboration, it was entrusted to the partisan forces of the National Liberation Committee (CLN) of Cenate. These partisans kept all the material, including the recently produced documents concerning the Republican Army, and handed it over on 4 June 1945 to the Historical Office of the Royal Army.

In the end, only a part of all the correspondence transported from Orvieto in Northern Italy was destroyed by fire during the final days of the war, between 22 and 23 April 1945. This loss involved about 48 cases of documents from the Supreme Command that had been transported to Villa Novare, in the province of Verona. By June 1945, only the Journal of the Supreme Command, along with part of its attachments and a miscellaneous collection of other papers, was recovered in its entirety.

In the part of Italy controlled by the Anglo-Americans, the General Staff of the Royal Army reorganised – first in Lecce and then in Rome, from June 1944 – its own Historical Office, which continued to document the ongoing activities of the Army. In particular, the operational effort made against the Germans alongside the Allied troops was undertaken, both by regular troops, at the beginning with the First Motorised Group, later by the Italian Liberation Corps (CIL), and ultimately by the Combat Groups, through clandestine warfare and gangs behind the enemy lines. The documentation was collected both for historical purposes, and also with the aim of bringing evidence of the military efforts carried out alongside the so-called United Nations, to the peace negotiations. For the same reason, the documentation was collected on numerous war crimes committed within the national territory against the civilian population, not only by German troops, but also by Allied troops, particularly the French.

Eventually, only part of the correspondence transported at the end of the war reached its destination, so the Historical Office in Rome was already in full swing. A period of general reorganisation, completion and sorting of the documentation concerning the recently concluded conflict began. In particular, from 1946 and throughout the following decade, thanks mainly to the documentation that had been saved, attempts were made to respond immediately to the need to clarify the events of the war through a series of monographic publications on military operations, even though the most exhaustive insights had been developed over the following decades in the form of “*Relazioni Ufficiali*” on the various war campaigns that involved the Italian Army during the Second World War¹⁰.

NOTES

¹ An entity is any person or body with legal personality with managerial, advisory and executive functions in the technical, administrative or logistical field; a Detachment refers to a part of a unit separated from its main organisation to carry out a given task in another location; a division, in a general sense, refers to any military formation, whether occasional or temporary, comprising the personnel

and equipment capable of carrying out tactical, technical or logistical operational activity.

² Despite the various institutional changes that have occurred over time, up to the present Italian Republic, the origins of the Italian state date back, for legal-institutional continuity, to those of the Savoy (County of Savoy), as the unification of Italy (1861) occurred as an expansion of the Kingdom of Sardinia, ruled by the House of Savoy.

³ Through the Royal Viglietto of 19 November 1796, the two former and distinct Major States of Infantry and Cavalry and the Superior Directorate of Topography were unified into the Corps of General Staff of the Army.

MINISTERO DELLA GUERRA, *Annuario Ufficiale dell'Esercito italiano 1862*, Fodratti e Vercellino, Torino, p. 52.

⁴ Cfr. Filippo Cappellano, *Storia dello Stato Maggiore dell'Esercito. Dalle origini al 1814* vol. I, SME – Ufficio Storico, Roma 2022.

⁵ On 16 July 1853, the General Commander of the Corps, General Enrico Morozzo della Rocca, through the Order of the Day No. 712, established the Military Office, which divided the Central Office of the Royal Corps of the Sardinian Army into two Special Offices (Geodetic and Topographic Office and Military Office), each under the guidance of a Senior Director.

⁶ *Istruzioni sull'Ufficio Militare del R. Corpo di Stato Maggiore e sull'ordinamento dell'Archivio del medesimo*, Torino 1 luglio 1856.

⁷ Among the Official Reports published by the Historical Office, the most important is: *L'Esercito Italiano nella Grande Guerra (1915-1918)*. This work comprises seven volumes, developed into 37 volumes written and published, through meticulous research and analysis, over the period from 1927 to 1988.

⁸ Decree of the Minister of Defence of 1 June 1990.

⁹ See: Oreste Bovio, *L'Ufficio Storico dell'Esercito. Un secolo di storiografia militare*, Stato Maggiore dell'Esercito – Ufficio Storico, Roma 1987, p. 24.

¹⁰ Among the main works of a relational nature:

1) *Fronte Occidentale: La battaglia delle Alpi Occidentali – giugno 1940*, ed. 1947; *Le operazioni del giugno 1940 sulle Alpi Occidentali*, ed. 1981; *L'occupazione italiana dei territori metropolitani francesi (1940-1943)*, ed. 2007.

2) *Africa Orientale: La guerra in Africa Orientale*, ed. 1952; *Le Operazioni in Africa Orientale (giugno 1940 – novembre 1941)*, vol. 2, ed. 1988.

3) *Africa Settentrionale: Le Operazioni in Africa Settentrionale*, vol. 4, (Sidi el Barrani, ed. 1985); (Tobruk, ed. 1985); (El Alamein, ed. 1989); (Enfidaville, ed. 1993).

4) *Fronte Balcanico: Le operazioni delle Unità Italiane in Jugoslavia (1941-1943)*, ed. 1978; *La campagna di Grecia 4* vol., ed. 1980.

5) *Fronte Russo: L'8ª Armata italiana nella seconda battaglia difensiva del Don (11 novembre 1942-31 gennaio 1943)*, ed. 1946; *Le operazioni del CSIR e dell'ARMIR dal giugno 1941 all'ottobre 1942*, ed. 1947; *I servizi logistici delle Unità italiane al fronte russo (1941-1943)*, ed. 1975; *Le operazioni delle Unità italiane al fronte russo (1941-1943)*, ed. 1977; *L'Italia nella relazione ufficiale sovietica sulla seconda guerra mondiale*, ed. 1978.

6) *Teatro Italiano: Le operazioni in Sicilia e Calabria (luglio-settembre 1943)*, ed. 1983.

7) *Guerra 1943-1945: Cefalonia*, ed. 1945; *Le operazioni delle Unità italiane nel settembre – ottobre 1943*, ed. 1975; *L'azione dello Stato Maggiore Generale per lo sviluppo del Movimento di liberazione*, ed. 1975; *Il 1° Raggruppamento Motorizzato italiano*, ed. 1949, ed. 1988; *Il Corpo Italiano di Liberazione (aprile-settembre 1944)*, ed. 1971; *I Gruppi di Combattimento*, ed. 1951; *Le unità ausiliarie dell'Esercito Italiano nella Guerra di Liberazione*, ed. 1977; *La brigata d'assalto Italia 1943-1945*, ed. 1985.

THE GOLD TREASURE OF THE NATIONAL BANK OF ROMANIA SENT TO MOSCOW AND NEVER RETURNED – A CLAIM OLDER THAN A CENTURY

NADIA MANEA *, BRÎNDUȘA COSTACHE **

Abstract

Our paper addresses the case of the treasure of the National Bank of Romania (NBR), weighing 91.5 tons of fine gold, which was shipped to Moscow between 1916 and 1917 to be safeguarded from the occupation armies, but ended up being confiscated by the Bolshevik power in January 1918. Because of Romania's vulnerable position during the First World War, many other valuables of Romanian national heritage were shipped to Moscow as well, some of them being eventually returned by the Soviet Union in 1935 and 1956. The restitutions never included a gram of the metal reserve of the National Bank of Romania, even though the safety of the treasure during its shipment to Moscow, its secure storage, and safe return to Romania had all been guaranteed both by the Russian Imperial Government and by the subsequent provisional government. The failure of the treasure's return had negative consequences on the stability of the national currency, the Romanian leu, as well as on the equilibrium of the Romanian economy, with significant impact on the bilateral Romanian–Soviet and Romanian–Russian relations for more than a century. Following the signing of the treaty between Romania and the Russian Federation in 2003, a joint Romanian–Russian Commission was established for the study of the issues arising from the history of bilateral relations, including the matter of the National Bank of Romania treasure deposited in Moscow during the First World War. The Commission convened five times in the period between 2004 and 2019, and the most significant progress took place in the meeting of March 2016, when the Russian counterpart accepted that the documents submitted by the Romanian counterpart are authentic and certify the fact that Romania deposited its treasure in Moscow, including the treasure of the National Bank of Romania.

In 2023, the National Bank of Romania launched a new phase of its international awareness campaign concerning the matter of the NBR's treasure in Moscow, in an attempt to raise awareness among the public and the European Union decision-makers who should see the matter as a valid and enforceable claim for Romania. In March 2024, the National Bank of Romania opened in the European Parliament in Brussels the exhibition The Gold Treasure of the National Bank of Romania Sent to Moscow and Never Returned – A Claim Older Than a Century. On 14 March 2024, the European Parliament adopted the Resolution on the return of Romanian national treasure illegally appropriated by Russia, requesting the Russian Federation to return the treasure of the National Bank of Romania in its entirety.

Keywords: *treasure of the National Bank of Romania, claim, Soviet Union, Russian Federation, European Resolution*

* Ph.D., Senior Expert, National Bank of Romania.

** Ph.D., Head of Archive and Library Department, National Bank of Romania.

The troubled story of the evacuation of the National Bank of Romania treasure to Moscow began during the First World War. The first two years, Romania remained neutral, but then entered the war in August 1916,¹ joining the Entente (England, France, the Russian Empire, and Italy – starting in 1915). The King and the Government in Bucharest faced a decision that was very difficult to make, since the member states of the two military blocs in Europe had within their border territories inhabited by Romanians, namely Transylvania and Bucovina, which belonged to Austria-Hungary, a member of the Central Powers on the one hand, and Bessarabia, which belonged to the Russian Empire, a member of the Entente, on the other hand. Given the circumstances, the Government of Romania opted for the Entente and, on 17 August 1916, concluded a political agreement and a military agreement in Bucharest.² The documents were signed by the prime minister of Romania, Ion I.C. Brătianu, on one side, and by Stanisław Koziell Poklewski, the ambassador of Russia, Count Marquis de Saint-Aulaire, the ambassador of France, Sir George Barclay, the ambassador of Great Britain, and Carlo Fasciotti, the ambassador of Italy, on the other side.³

1. Romanian–Russian relations at the time of Romania’s entering the war and the decision to move the treasure to Moscow

Romania’s option for the Entente was difficult not only because of the country’s previous commitment to the Central Powers, but also as a result of the troubled Romanian–Russian relations after the 1877 war. That is why, Art. 9 of the military agreement of 17 August 1916, which provided that “Romanian and Russian troops will retain their own headquarters, their separate operations, as well as complete independence in managing their operations”,⁴ was deemed a successful achievement for Romanian diplomacy. As a witness to the talks which led to the conclusion of the two agreements before Romania entered the war, I.G. Duca, a member of the Government of Romania,⁵ wrote in his memoirs how difficult it was for the Romanian side to bring the Russian troops which had to secure the frontline in Dobrogea under King Ferdinand’s command.

Brătianu’s “fierceness” was not “only a question of vanity”, since “he knew who the Russians were and he knew from history as well as from his own father’s unfortunate experience what it meant for a small country like ours to have Russian soldiers on its territory, he knew what demands they will immediately have and how, if we proved unable to protect ourselves against them, they would spread and become a state-like power within our own state, if not the masters of our own home”. In particular, I.G. Duca explained that “to accept that their soldiers in Dobrogea would report directly to the Russian high command with no formal connection to us would mean to open the door and invite in, from the very start and with our own complicity, the supremacist tendencies of the Russians”.⁶ Given our worries, we really appreciate the fact that the Russians accepted the provisions according to which “the troops referred to in Art. 3,⁷ which would cooperate with the Romanian Army, will report to the high command of the Romanian Army”; the provisions also stated that the Russian troops could establish “an independent army, which will report to the Russian High Command” only when leaving the territory of Romania.⁸ Meanwhile, the political leaders in Bucharest were aware of the reservations expressed by “the Pan-Slavic movements” in Russia which “were against Romania’s intervention”, since “they were too proud of their own nation to be able to admit that small Romania could be of any help to the great and mighty Russia”. Moreover, “a greater Romania seemed an obstacle in their way to Constantinople. A Romania able to achieve its national ambitions against Austria-Hungary was seen as fatefully willing to start claiming its rights over Bessarabia.”⁹

Another high-ranking figure directly involved in the negotiations with the Entente in 1916 was the French ambassador, Count Saint-Aulaire, who also referred to “the Russian obstruction”, considering that “Russia [...] was forcing Romania into the war, without offering the much-needed securities”.¹⁰ The French ambassador was informed about the point of view of the Russians by General Mihail Vasilievici Alekseev, the Russian Chief of Staff (STAVKA) between 1915 and 1917. He was of the opinion that Romania’s intervention would be more

costly than useful because of “the 750 km of new front that required defence”. However, such defence was impossible as long as Russia was retaining the armament sent by France through the Russian territory, “the only route to be used”.¹¹

Taking into account all the matters detailed above, which show that, by 1916, the Romanian–Russian alliance was severely undermined by diverging interests and mutual lack of trust, the question that rises is why the Romanian authorities decided to move the Romanian treasure to Moscow nonetheless.

A very general explanation of the decision is the highly vulnerable state of the Romanian Army shortly after the country entered the war, as a result of its being forced to fight on two different fronts at the same time. More specifically, the offensive of the Romanian Army against Austria-Hungary took place in the north, over the Carpathian Mountains and was greatly successful, while along the Danube, the Romanian Chief of Defence had devised a defensive strategy relying on the commitment of the allies “that Romania’s entering the war should be preceded by an attack of the armies in Thessaloniki, which should take place at least 8 days in advance”.¹² However, the potential offensive action of Thessaloniki would be postponed for two years, as Count Saint-Aulaire himself bitterly noted.¹³ That is why the Romanian war plan operated for three weeks only. The southern offence of the German–Bulgarian forces resulted in the defeat of the (insufficiently supported by Russia) Romanian troops in Turtucaia (5 September 1916) and stopped the advance of the troops in Transylvania.¹⁴ As the same, the French ambassador in Bucharest noted, “abandoned by its allies, surrounded by enemies, Romania could not defend itself for too long against the Austrian–German–Turkish–Bulgarian forces. Its front-line gave way completely, in the north and the south, in the Carpathians and in Dobrogea.”¹⁵

As early as 21 September 1916, after the German–Austrian–Hungarian troops had launched their counteroffensive in southern Transylvania, the National Bank of Romania moved the gold treasure to its branch in Iași,¹⁶ in the eastern part of the country. In the following months, the military situation worsened sig-

nificantly. Over a period of only three months, the Romanian Army lost 200,000 people¹⁷ and, on 6 December 1916, was forced to retreat to Moldavia, while also surrendering two-thirds of the country’s territory, including Bucharest, its capital city.

All central institutions (the Royal House, the Parliament, the Government, etc.) were relocated to Iași as well. The Old Kingdom’s Romania was experiencing a veritable drama, seeing its territory and population reduced, within only a few months of entering the war, to a third of the country.¹⁸

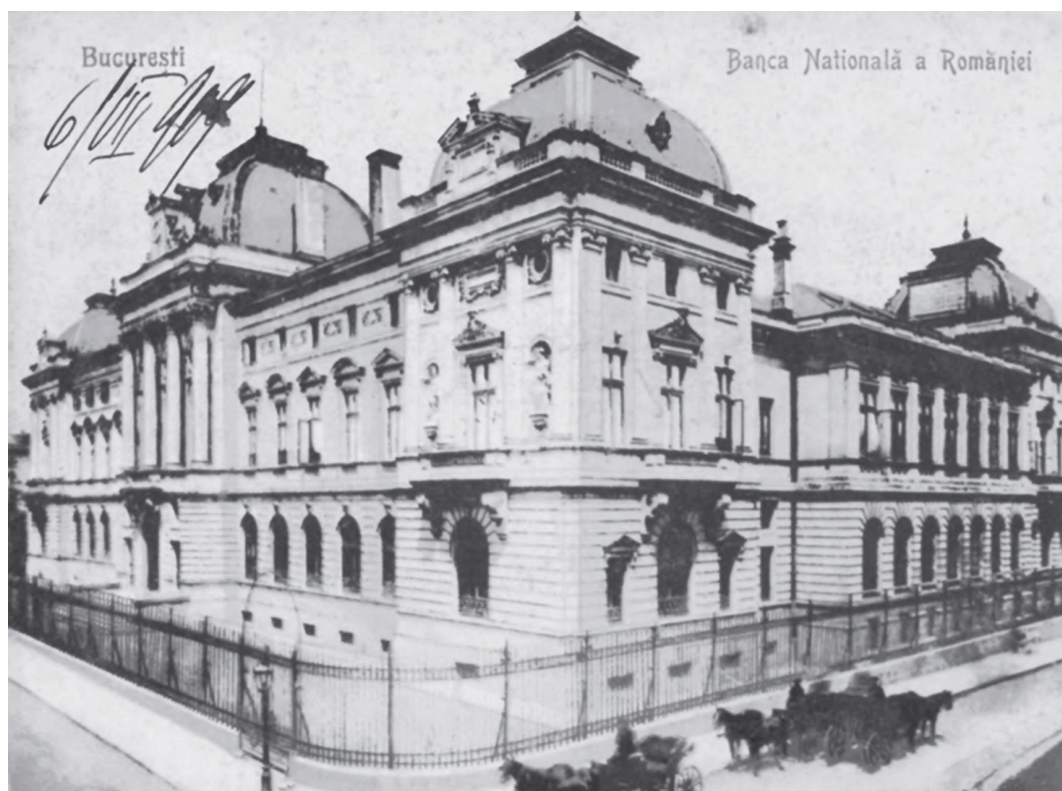
The National Bank of Romania would also relocate its offices to Iași, starting Monday, 14 November 1916.¹⁹

Even though, by the end of the year, the war front had stopped at the gates of Moldavia,²⁰ the risk of the entire country being occupied by the armies of the Central Powers remained. That is why the Government of Romania issued a recommendation to the Board of the National Bank of Romania that the bank’s treasure should be sent to Moscow. The Romanian Government made its decision based on three considerations²¹:

- Russia was the only allied country which shared a common border with Romania;
- Romania’s Royal House had strong family ties with the Russian Imperial House: Queen Marie of Romania was the first cousin of Tsar Nikolai II (Maria Alexandrovna, the Queen’s mother, and Alexander III, the Tsar’s father, were siblings).
- The closure of the Bosphorus and Dardanelles straits and the presence of German submarines in the Black Sea.²²

Two of the considerations above are also referred to in the memo sent by the Minister of Finance Emil Costinescu to the National Bank of Romania Board on 8 December 1916: “[...] The bank’s metal reserve, which guarantees all the banknotes in circulation and currently accounts for a significant part of the public wealth, should be very carefully protected from such risk. One cannot foresee all the difficulties caused by the war which is raging across the country and one cannot certainly say that the bank’s metal reserve is secure in Iași. [...] If the National Bank believed, as we believe, that such precaution is all but useless,

The National Bank of Romania headquarters, Lipscani street, Bucharest, at the beginning of the 20th century (NBR Museum)

then, our proposal is that the metal reserve and all the other valuables the bank wishes should be moved to Moscow, where the Empire's vault in the Kremlin offers greater security than anything else. Shipment to other places, such as, for instance, London, is much more difficult and faces the danger of sea transport under the threat of German submarines."²³

At the same time, as recently evidenced by the military historian Ilie Schipor after having researched the documents preserved in Russian archives, Russia's military and diplomatic representatives in Romania led by the Russian Minister of Finance, Bark, had been engaged, with the approval of Tsar Nikolai II, in a strong persuasion campaign targeting Romanian decision-makers urging them to request that Russian authorities evacuate the National Bank of Romania to Russia and its treasure to Moscow.²⁴ Since Prime Minister Ion I.C. Brătianu was of the opinion that "one should not be in too much hurry", the Russian

ambassador, General Mosolov, explained that "at the Imperial Headquarters, the view that a huge error was made when deciding to extend our (Russian, *our note*) front line to also include Romania was starting to take shape."²⁵ So, there was much more than persuasion at play.

Returning to the correspondence of December 1916 between the Government of Romania and the National Bank of Romania, the NBR's board stated that "in principle, they agreed" with the Government's suggestion that the metal reserve should be moved, and just three days later they firmly requested the Government of Romania to present guarantees from the Russian Government, as the memo sent by the Governor Ioan G. Bibicescu to the Minister Emil Costinescu also indicates: "We are pressured into loading the bank's treasure today and shipping it to Russia. Relocating our treasure to a foreign country is an extremely serious matter, therefore we inform you, in your capacity as minister, that, following our

vote in the bank's board, we cannot load the treasure and hand it over to a foreign official, unless we are presented with the agreement concluded with the Russian Imperial Government to secure the treasure, together with an authorisation granted to certain officials to receive the said valuables in the name and under the authority of the Russian Imperial Government".²⁶

The demands of the NBR's board resulted in the conclusion of the Romanian–Russian protocol in Iași, on 27 December 1916 and this protocol stated both the value of the gold shipment and the guarantees offered by the Russian Government:

- "In its wish to secure its gold treasure, which guarantees banknotes and represents its private property, the National Bank of Romania has decided, according to the ruling of its Board of Directors, to ship its treasure to Moscow, Russia. Upon the approval of the Russian Imperial Government on this matter at the official request of the Romanian Government, the National Bank of Romania entrusted the delegates of the Imperial Government of Russia with the crates containing the above-mentioned treasure. The operation, carried out at Iași railway station, was assisted by the delegates of the National Bank of Romania."²⁷

- The gold treasure of the National Bank of Romania, valued at 314,580,456.84 Romanian lei, was loaded into 1,738 crates, which were deposited in 17 train cars.²⁸

- The 1,738 crates containing the NBR's gold were accompanied by two additional crates containing Queen Marie's jewels, appraised at 7,000,000 Romanian lei in gold.

- "Both the treasure of the National Bank of Romania and the two other crates were placed under the guarantee of the Russian Imperial Government, in terms of shipment security, secure storage, and return trip to Romania, starting from the day they were entrusted to the Imperial Government and loaded into freight cars."²⁹ The bilateral agreement was signed by General A.A. Mossolov, Russia's Minister Plenipotentiary in Romania, mandated by Russia's Ministry of Finance "to sign the protocol on behalf of the Imperial Government",³⁰ Victor Antonescu, the Romanian Minister of

Finance³¹ and representatives of the National Bank of Romania (Bank Manager Theodor Căpitanovici, Financial Controller Anghel Saligny, and Chief Cashier M.Z. Demetrescu).

The first train arrived in Moscow on 2 January 1917, 4:00 p.m. During the night, the 1,740 crates containing gold, including two crates of Queen Marie's jewels, were deposited in the Kremlin's Armoury Chamber, in the area assigned to the Moscow branch of the State Bank of Russia. As the crates could not be inspected on-site, a provisional protocol was concluded for storage purposes.³²

Between 9 January and 16 February 1917, a thorough inventory was taken of all the crates brought in from Iași. At the end of this operation, a new protocol was drafted and signed by the representatives of the Finance Ministry and the State Bank of Russia, as well as by the representatives of the Romanian National Bank and the Romanian Government. Moreover, the final protocol "was drafted by the Russian Government Delegation, who insisted on doing the honours".³³

Following cross-checking, the protocol signed on 16 February 1917 stated that:

- "in effect, all the valuables checked, i.e. inventoried or weighed, are in full compliance with the statements made by the National Bank of Romania, both in terms of quantity and quality"

- "1,738 crates were deposited in the Kremlin, containing valuables that are the private property of the National Bank of Romania, amounting to 314,580,456 gold lei and 84 bani (coin subdivision) and two other crates with a total value of 7,000,000 lei, meaning a total of 1,740 crates sealed with the seal of the National Bank of Romania, bringing the total to 321,580,456 gold lei and 84 bani."

- The protocol also included provisions concerning the security of the treasure storage, guaranteed by the Russian Imperial Government.³⁴

It should also be noted that, of the 91.3 tons of fine gold shipped to Moscow for storage, 91.23 tons of fine gold were accounted for by coins.³⁵ The explanation for the predominance of coins in the NBR's metal reserve lies in the legal obligation of the National Bank to ensure the convertibility of the banknotes issued. In

other words, in the times of gold monometallism, the National Bank of Romania was required to exchange its issued banknotes into gold, at the request of any client.

The inventories³⁶ taken following cross-checking in Moscow, in February 1917, were attached to the document and show a great

variety of gold coins in the NBR's treasure in Moscow, which provides evidence of its significant value, due not only to the gold quantity itself, but also to the numismatic value of the items that could be considered today cultural heritage. We extracted the following information from those documents:

Table no. 1. The gold coins in the NBR's treasure in Moscow³⁷

No. of crates	No. of sacs	Type of valuables in the inventory	Value in original coin	Value in gold lei
111	885	Pound sterling	886,482.00	22,357,076.04
550	4,387	Austrian Kronas	87,798,560.00	92,188,488.00
726	5,801	Deutsche Marks	116,050,000.00	143,321,750.00
48	377	Ottoman Liras	379,074.75	8,604,996.82
7	52	Romanian Carols (lei)	1,065,705.00	1,065,705.00
288	2,304	Napoleons (French francs)	46,117,140.00	46,117,140.00
2	13	Russian new coins	139,130.00	370,085.80
1	4	Old Russian coins	37,983.45	101,298.40
1		Diverse coins (dollars, talers, Austrian ducats)	103,605.12	103,605.12
3		Gold bullions	337,247.80	337,247.80
1		Iron case	13,063.86	13,063.86
2		Queen Marie's jewels	7,000,000.00	7,000,000.00
1.740	13,823			321,580,456.84

In August 1917, four additional crates containing coins valued at 574,523 gold lei and 57 bani (170 kg of fine gold) were added to the NBR's treasure deposited in Moscow³⁸. In the end, there were 91.3 tons of fine gold in Moscow, plus an additional 170 kg of gold in a second shipment (August 1917), adding up to a grand total of 91.5 tons of gold.³⁹

2. The importance of the NBR's gold treasure

Why was the gold reserve of the National Bank of Romania so important? What was its role in the functioning of Romania's economy?

First of all, the gold reserve of the National Bank of Romania was very important because we are talking about a large quantity of gold, i.e. 91.5 tons of fine gold.

Secondly, mention should be made that, according to its incorporation laws, the National Bank of Romania was a privately owned institution⁴⁰ exclusively responsible for exercising the legal right conferred upon it by the Romanian State to "issue bearer banknotes"⁴¹ convertible when presented at the bank's offices in Bucharest and the capital cities of all counties in Romania. Art. 14 of the bank's incorporation law provided that: "Banknotes will be paid out [...] in the national currency or in foreign currencies legally exchanged in accordance with the country's monetary laws."⁴² According to Romanian laws, as of 1890, the Romanian currency was the gold Romanian leu, with 1 Romanian leu equivalent to 0.3226 g of gold with a fineness of 900.⁴³

In order to meet all the requirements, to bring credibility to its banknotes and stability to the national economy, the issuing bank needed “to have a gold metal reserve equal to at least 40% of the sum of all the banknotes issued by it. [...] Thirty percent of the metal reserve of the National Bank could be accounted for by first rank bank drafts against the English, German, French, and Belgian markets”.⁴⁴ Well aware of its responsibilities in terms of national currency stability, the NBR was particularly careful to increase and secure its gold reserve.

The bank's concern in this area became even more evident with the exceptional increase of the NBR's gold reserve during the first half of the First World War. Thus, by the end of 1914, the NBR's gold reserve amounted to 44.7 tons of fine gold, only to increase to 64.2 tons of fine gold in the following year (1915) and to reach 143.2 tons of fine gold by the end of 1916, the year when Romania entered the war.⁴⁵ Of course, the increase in the NBR's gold reserve by 125%⁴⁶ year-on-year could be seen as striking or even astonishing, but, the record-high gold accumulation, as we actually detailed on

another occasion,⁴⁷ can be explained by the levying of an export tariff in gold, as part of the Romanian state's monopoly policy with respect to the export of Romanian grains to both the Central Powers and England.

In November 1916, of the 143.2 tons of fine gold owned by the bank, 91.3 tons of gold were deposited in Romania (in the vault of the NBR's branch in Iași) and were reported on the balance sheet as “gold on hand”, while the rest was “deposited gold” with the Bank of England (28.5 tons) and Reichsbank (23.4 tons).⁴⁸

3. The confiscation of the treasure

Starting with February 1917, Russia's internal affairs embarked on a rollercoaster journey that was very difficult to control. On 15 March 1917, Tsar Nikolai II stepped down from power, Russia was declared a republic and political power was taken over by two successive provisional governments, led by Gheorghe Evghenevici Lvov and Alexandr Kerenski, respectively. However, Romania's geopolitical status remained the same, with Russia being

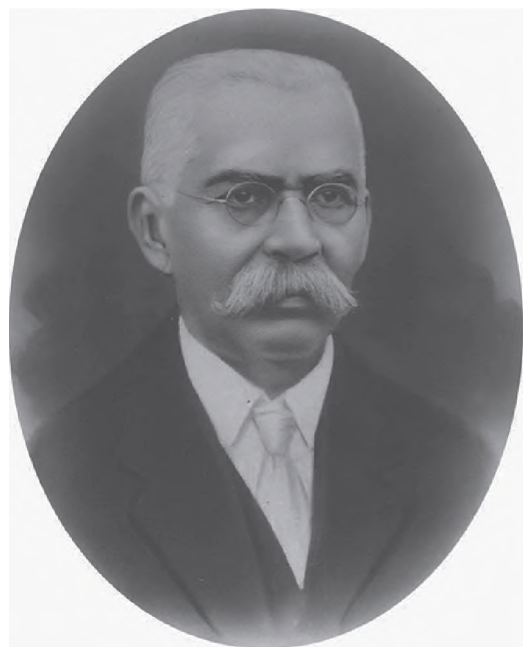
King Ferdinand I, leaving for the front, bids farewell to Prime Minister Ion I.C. Brătianu (United Archives GmbH/Alamy Stock Photo)

the only ally sharing a common border with it. On 16 August 1917, the second train reached Moscow, carrying primarily Romanian cultural heritage items, as well as the archives of several public and private institutions. The same train brought to Moscow the 170 kg of fine gold (in coins) belonging to the National Bank of Romania, which were deposited alongside the rest of the NBR's treasure in the Kremlin.⁴⁹ A matter that is worth mentioning is that the provisional Russian Government also guaranteed "the security of the valuables handed over by the Government of Romania" as well as "their return to Romania."⁵⁰ While the second train was traveling to Moscow, the Romanian Army managed to stop the German offensive in the summer of 1917, but, since the Bolsheviks also managed to seize political power in Russia on 25 October/7 November 1917, Romania was forced to sign a truce with the Central Powers, as it was left alone on the entire Eastern Front.

When the Bolsheviks seized power, the havoc caused by the Bolshevized Russian soldiers on the Moldavian front, the signing of

the Focșani Armistice Agreement by General Shcherbachev (9 December 1917), and the turn of events in Bessarabia all led to the arrest of Romania's diplomatic representative by the Bolsheviks, followed, in January 1918, by the confiscation of NBR's treasure, together with all the Romanian cultural and historical valuables which had been shipped to Moscow.⁵¹ On that occasion, V.I. Lenin stated that "Romania's gold fund held in Moscow is intangible for the Romanian oligarchy" and that he took "full responsibility for preserving the fund and returning it to the Romanian people."⁵²

Soviet Russia was excluded from the Paris Peace Conference and the issue of the Romanian treasure was left unresolved, but was eventually raised in the Genoa Economic and Financial Conference which convened the representatives of 34 countries from 10 April to 19 May 1922. One of the objectives of the Conference was for the European capitalist countries to take a common stance against Bolshevik Russia. The talks brought to light the ongoing disagreements between Germany and France as former enemies, as well as between the European states and Bolshevik Russia. The immediate outcome of the diverging opinions was the conclusion during the Conference, on 16 April 1922, of the Treaty of Rapallo between Germany and Soviet Russia, whereby the two parties were giving up on any territorial or financial claims against each other, thus laying the foundations for future economic and military cooperation between the two countries. At the same time, in Genoa, the other European states asked Soviet Russia – in exchange for resumption of economic relations – to undertake that it would take no action that might challenge the territorial and political *status quo* of other countries, while at the same time acknowledging all the public debts and obligations contracted and guaranteed by the Russian Imperial Government, as well as by the provisional government in relation to foreign powers. The Bolshevik government was also requested "to return the valuables deposited in Moscow by the Government of Romania"⁵³ in the years of the First World War. Bolshevik Russia refused to accept the conditions set by the European countries in order to resume economic cooperation, including the clause on

Ioan G. Bibicescu, the NBR Governer between 1914 and 1921 (C.I. Băicoianu, *Istoria politicei noastre monetare și a Băncii Naționale*, vol. III, *Neutralitatea – Războiul – Ocupațiunea (1914-1918)*, Imprimeria Națională București, 1933, planșa I)

Romania's treasure, and the conference talks were concluded with no effective outcome in this respect.

The Romanian-Soviet bilateral negotiations that took place between 1921 and 1924 (in Copenhagen, London, Warsaw, and Vienna) were left with no concrete outcome for Romania, since the Soviets claimed that Romania should let go of the gold treasure of the NBR in exchange for Bessarabia, a territory which had joined Romania in March 1918.⁵⁴

4. The economic consequences of the NBR's treasure confiscation

We showed above the role that the gold reserve of the National Bank of Romania had according to the law, namely that of guarantor of the banknotes issued by the NBR which was in charge of ensuring the orderly functioning and stability of the Romanian economy.

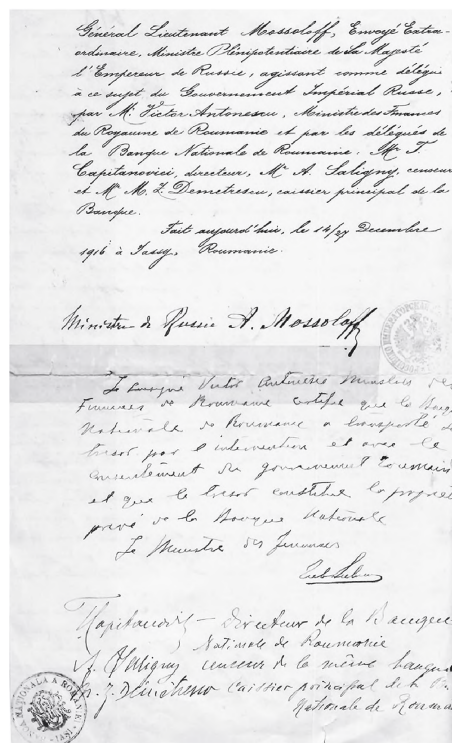
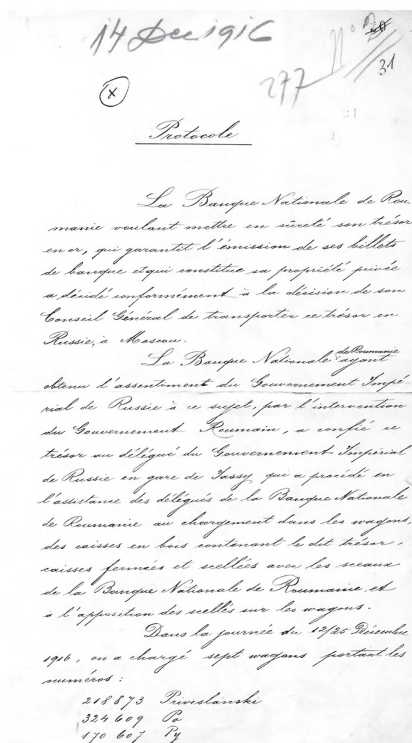
The shipment of the treasure to Russia required some changes in the structure of the bank's balance sheet. Governor I.G. Bibicescu stated in the NBR's Board meeting of 2 January 1917 that, after the shipment of gold to Russia, "a change becomes necessary in our weekly statements", namely: "the gold will be deemed present at our premises, but will be replaced by the protocol confirming its receipt by the authorised representatives of the Russian Government". Under the circumstances, the weekly statements will report the gold as "gold deposited in Russia – amount 314,580,456 Romanian lei".⁵⁵ The changes to the geographical distribution of the NBR's gold reserve and the loans granted by the Romanian State to support the war contributed significantly to the deterioration of the stability of the Romanian leu, eventually resulting in the suspension of the convertibility of the banknotes issued by the issuing institution in Bucharest, starting on 12 April 1917, when an agreement was concluded between the NBR and the Ministry of Finance. By virtue of this agreement, the National Bank of Romania granted another loan to the Government, while also providing that "until such time as the Ministry of Finance pays off all the loans taken from the National Bank and the National Bank brings back to its premises in Bucharest the metal reserve currently held abroad, the National Bank of

**Victor Antonescu, the Romanian Finance Minister
between December 1916 and July 1917
(G.D. Niculescu, *Parlamentul Român (1866-1901)*,
București, I.V. Socec, 1903, p. 302)**

Romania has the right to suspend the exchange of its banknotes into the national currency or the foreign currencies whose exchange rates are legally determined".⁵⁶ The two conditions referred to in the wording of the Agreement would not be met any time soon and Romania's monetary stability was even further impacted by the confiscation by the Russian authorities of the treasure shipped to Moscow.

According to the National Bank's balance sheet as of 31 December 1918, the bank's metal reserve was deposited abroad as follows: with the Bank of England (28.5 tons of fine gold)⁵⁷, with the Reichsbank (Berlin) (23.4 tons of fine gold)⁵⁸ and in Moscow (91.5 tons of fine gold)⁵⁹. Going into more detail, the bank's annual report as of 17 February 1919 indicated that: "We returned [...] full of joy for our country's success in the union between Romania and the neighbouring Romanian principalities, but we returned without our gold treasure, the foundation of our banknote issuance. [...] Our gold is scattered in three states: Russia, Germany, and England. The largest part of

The first and last pages of the Romanian – Russian Protocol, signed on 14/27 December 1916, in Iași, on the occasion of the departure of the first train carrying the NBR treasury and Queen Marie's jewels to Moscow (NBR Archive)

the treasure is in Russia and amounts to more than 315 million in gold plus one billion and a half in securities and certificates, a treasure whose security was guaranteed by the Imperial Government when we shipped it to Russia and is now still in the Kremlin, untouched”.⁶⁰

One year later, in February 1920, the NBR's board stated in the bank's annual report the following: “As regards the treasure in Moscow, we have information that allows us to hope that it is still there and moreover, the allied powers have renewed their promise to cooperate as much as possible so that we may regain possession of it.”⁶¹ Taking into consideration that the National Bank of Romania still owned a treasure in Bucharest consisting of 1.9 kg of fine gold in 1918 and then of 494.6 kg of fine gold by 1921,⁶² the Board of Directors stated its wish to purchase gold “wherever throughout the country”, while taking several measures to restore its precious metal reserve in order to ensure the stability of its issued banknotes:

- starting with the year 1922, agreements were concluded with the Romanian State to purchase at market price the gold extracted from state-owned mines;⁶³
- in 1923, the Board purchased the gold received by the Romanian State following the closing down of the Austrian-Hungarian Bank;⁶⁴
- in 1925, agreements were concluded with almost all the gold mines throughout the country, so that the entire Romanian gold production could be directed towards the bank's treasure.⁶⁵

The Bank's balance sheets in the first years after the war show an increase in the imbalance between the metal reserve actually available to the bank and the volume of outstanding banknotes. Thus, by 1921, the effective coverage rate of outstanding banknotes was 0.013%, as the National Bank, in response to the needs at the time, chose to support – by granting loans – the efforts made by the Romanian State to cover the costs generated by war, governmental expenses, and monetary unification.⁶⁶

Procedurile bolșeviste

*Pentru a se vedea mentalitatea celor
cari dețin astăzi puterea la Petrograd
reținem în cele ce urmează următoarea
radiogramă primită ieri la Iași, din Pe-
trograd:*

PETROCRAD, 13 Ianuarie.—Pa-
latul Tavritchewsky —Ca protesta-
re și ca prevenire Consiliul Comi-
sarilor poporului rus a arestat pen-
tru câțva timp pe ministrul Româ-
niei la Petrograd, dar această mă-
sură nu a avut nici un rezultat;
crimele continuă. Consiliul Comisa-
rilor decide cele ce urmează:

1. Relațiunile diplomatice cu Ro-
mânia sunt rupte. Membrii Lega-
ției Române și toți agenții auto-
rităților române vor fi expulzați în
străinătate, pe cel mai scurt drum.

2. Fondul de aur al României,
care se găsește la Moscova, nu va
mai putea fi atins de Oligarhia ro-
mână. Autoritatea Consiliului Co-
misarilor își ia toată răspunderea
ca acest fond să fie păstrat și pre-
dat în mâinile poporului român.

3. Fostul comandant-șef al tru-
pelor ruse de pe frontul român,
generalul Cerbacef, care a făcut
mișcare în contra Revoluției, este
declarat ca dușman al poporului și
pus în afară de legi.

*După arestarea ministrului României
la Petrograd, care rămâne fapt fără pre-
cedent în istoria Europei civilizate, cu
prinsul radiogramelor de mai sus nu este
de cît urmarea firească a mentalității
și procedurilor celor care dețin astăzi
puterea într-o parte din Rusia.*

*Bolșevicii confiscă un tezaur care a
fost încredințat onestității statului rus
și refuză a-l elibera celor în drept a-l
primi, declarând că nu l va preda de
cît acelor care ar voi ei.*

*Un general rus e pus în afară de lege.
Regim de jaf, de anarhie și de arbi-
trar banditesc.*

Article from the newspaper
Mișcarea, dated on 16 January 1918,
regarding the confiscation of the Romanian
treasury in Moscow

In an attempt to restore the normal state of affairs, on 19 May 1925, the Government and the National Bank of Romania concluded two agreements concerning the reorganisation of the central bank, the repayment by the state of the loan granted by the issuing bank, and the restoration of the gold reserve. The agreements provided that the gold extracted from the state-owned mines, together with the gold received by the State as royalties according to mining laws should be handed over to the National Bank at the current price at the time. The resulting amounts were to be used by the Government as a fund earmarked for the repayment by the Government of the loans granted by the NBR. At the same time, the convertibility of banknotes would continue to be suspended, while the central bank was authorised to continue to consider "the gold deposited in Moscow" as a valuable asset used to guarantee its banknote issuance. The precious metal reserve shipped to Russia was thus retained on the balance sheet of the National Bank of Romania, as evidence of the Board's conviction that the treasure's recovery was still possible, as well as of the lack of means to cover the loss of the confiscated gold.⁶⁷

Eventually, on 7 February 1929, the Law on monetary stabilisation confirmed the return to a normal state of affairs, through the devaluation of the Romanian leu and the resumption of convertibility. The stabilised Romanian leu was the equivalent of only 0.01 g of 900/1000 gold versus 0.3226 g of 900/1000 gold reported before the First World War. The value of Romania's currency was down 32.26 times for various reasons, including the confiscation of the treasure in Moscow.

The means for the resumption of convertibility resulted from the revaluation of the NBR's assets at the respective par value of the stabilised Romanian leu, from the appropriation of part of the fund earmarked for the repayment of state debts, established pursuant to the agreement of 1925, as well as from the allocation of 25 million dollars from the amounts resulting from the 7% Stabilisation Loan taken by the Romanian State via the Autonomous Monopolies House on international markets. The effort required to reimburse the loan proved to be a long-term burden for the

Delegația guvernamentală română care a preluat valorile de artă remise de către U.R.S.S. s-a înapoiat în Capitală

Marti la amiază s-au înapoiat în Capitală venind de la Moscova tovarășii: acad. M. Ralea, președintele Institutului român pentru relațiile culturale cu străinătatea, C. Prisnea, prim locțiitor al ministrului Culturii, acad. Gh. Oprescu, directorul Institutului de istoria artei al Academiei R.P.R., și acad. Andrei Oțetea, membri ai delegației guvernamentale a R.P.R., care a participat la solemnitatea preluării valorilor istorice ale artei aplicate, decorative și plastice românești, care printr-o hotărâre recentă a Consiliului de Miniștri al U.R.S.S. au fost remise guvernului român.

La sosire, la aeroportul Băneasa, membrii delegației au fost întâmpinați de tovarășii: Al. Moghioros, S. Bughici, Gh. Hossu, Bucur Schiopu, Marin Stancu, Șt. Cleja, Mihai Alexandru, M. Macavei, dr. I. Bogdan, Al. Buican, acad. M. Roller, artistul popularului C. Baraschi, P. Babuci, director în Ministerul Afacerilor Externe, reprezentanți ai Academiei R.P.R., ai Uniunii Artiștilor Plastici, reprezentanți ai presei.

Au fost de față V. F. Nikolaev, consilier, și I. S. Ilin, secretar al ambasadiei Uniunii Sovietice la București.

(Agerpres)

Article from newspaper *Scântea*,
regarding the return of Romanian
Government representatives from
Moscow in August 1956
(*Scântea*, year XXV, 8 August 1956)

Romanian economy. Suspended between 1933 and 1934 and then during the Second World War, the reimbursement of the 7% Stabilisation Loan was eventually regulated through the conclusion of several bilateral agreements between the Government of Romania and the governments where the holders of the bonds resided. The last such agreement was concluded in 2001 with Sweden.⁶⁸

Through the use of the aforementioned sources, the largest part of the State's debt to the issuing bank was reimbursed, while also eliminating from the NBR's reserve "the disputed international claims"; as the bank's gold reserve evacuated to Moscow was referred to. Nevertheless, the National Bank of Romania reserved its right over the same "disputed claims" and continued to report them in the balance sheet "for record purposes".⁶⁹ In his paper on the matter of the treasure sent to

Russia, Mihail Gr. Romașcanu explained the bank's option as follows: "The National Bank of Romania cannot forego the metal reserve it has entrusted with Russia for safety and safe-keeping and reaffirms its *continuing right to legal claim* (our emphasis), while also retaining, for record purposes, in its documents, weekly asset statements and annual balance sheets the reporting of the account named "gold in Moscow".⁷⁰

The annual balance sheets published by the NBR continued to retain the reference to the "gold in Moscow" with no reference to its value, until the end of 1943, while reference to the same item continued to be made in the weekly statements until the end of 1944. Discontinuation of the use of the aforementioned wording was never officially motivated, but the arrival of the Soviet Army on the territory of Romania in 1944, followed by the Communist Party's

seizure of the political power in 1945 provide more than sufficient explanation.

Retention for more than two decades of the “gold in Moscow” item on the official balance sheet of the National Bank of Romania is evidence of the severity of the losses incurred by the Romanian economy as a result of the treasure’s confiscation. In order to be able to assign a value to the economic loss incurred by Romania, Mihail Romaşcanu pointed out in the same volume referred to above that, the 1934 present value of the gold reserve sent to Russia amounted to 10,167 million Romanian lei (1 Romanian leu = 0.01 g of gold), which accounted for 2/3 of the net amounts resulting from the 7% Stabilisation Loan (87.4 million US dollars or 14.6 billion Romanian lei).⁷¹

The full magnitude of the losses incurred by the Romanian economy may be given by the observation that, after more than a decade and a half, at the end of the same year 1934, the gold reserve of the National Bank of Romania reached 92.6 tons of fine gold, thus exceeding the 91.5 tons of fine gold evacuated to Moscow between 1916 and 1917, while in 1938, after more than two decades, the gold reserve of the issuing institution finally exceeded the 143 tons of fine gold reported in December 1916.⁷²

5. Partial restitutions of the cultural treasure

In time, as the Romanian–Russian relations developed, the Romanian valuables deposited in Moscow were returned in two stages:

- The first, in 1935, following the restoration of Romanian–Soviet diplomatic relations in 1934. On this occasion, the National Bank of Romania received over 212 crates containing archive documents and certificates, but not one gram of gold from its treasure.⁷³

- The second restitution took place in 1956, when Soviet authorities handed over to Romania another part of the valuables deposited in Moscow in 1917, consisting of paintings, old Romanian art objects, coins, medals, and 33 kg of gold, including the famous *Hatching Hen with Golden Chicks* along with other Romanian artefacts, but yet again, not one gram of gold from the NBR’s treasure.⁷⁴

That is why, in September 1965, during his first visit to Moscow as Secretary General

of the Romanian Communist Party, Nicolae Ceauşescu raised the matter of the National Bank of Romania gold reserve left in Moscow during the First World War. Taken by surprise, Leonid Ilyich Brezhnev wanted to know what gold the question concerned and asked for more time to look into the matter. The two delegations met again after a couple of days and Brezhnev’s answer was that it was not a matter of gold, but a matter of politics.⁷⁵

6. The treasure of the NBR in Moscow – a claim older than a century

Mention should be made that, even though more than one century passed since the shipment of the NBR’s gold to Moscow, the authorities in Bucharest, regardless of their ideological background, have never given up on the idea of recovering the treasure. Moreover, the dossier containing the original handover protocols is still kept at the National Bank and has been passed from one governor to the other since the interwar period, accompanied by the message that each one of them should do everything in their power to bring the treasure home.⁷⁶

The Treaty signed on 4 July 2003 between Romania and the Russian Federation provided the framework for renewed Romanian–Russian discussions on the matter of the Romanian treasure in Moscow. In this context, a joint Romanian–Russian Commission was established – the Joint Romanian–Russian Commission – to study the issues arising from the history of bilateral relations, including the matter of the National Bank of Romania treasure deposited in Moscow during the First World War.⁷⁷ The commission has already held five meetings, the latest in Moscow, in November 2019. From Romania’s point of view, the most productive meeting so far took place in March 2016, in Sinaia, when the final joint protocol stated that “the documents submitted by Romania are authentic and equal in value to an international treaty and certify that Romania deposited the valuables in its treasure (including the NBR’s treasure) in Russia (Moscow)”⁷⁸

From 2023 onwards, the National Bank of Romania launched a new phase of its strategy concerning the treasure in Moscow by starting

to raise awareness among the European public and European decision-makers regarding the 91.5 tons of fine gold confiscated by the Bolsheviks in Russia, resulting in a valid and enforceable claim by Romania against the Russian Federation, as rightful heir of the USSR.⁷⁹

In March 2024, in the European Parliament, the National Bank of Romania opened the exhibition *The Gold Treasure of the National Bank of Romania Sent to Moscow and Never Returned – a Claim Older Than a Century*, while on 14 March, the European Parliament held a session in Strasbourg and adopted a *Resolution on the return of Romanian national treasure illegally appropriated by Russia*, urging the Russian Federation to fully return to Romania the remainder of the treasure that was sent to Russia in 1916 and 1917. At the same time, the European Parliament “calls on the Commission and the European External Action Service to include the return of the Romanian national treasure on the diplomatic bilateral agenda governing EU–Russia relations once the regional context permits the resumption of political dialogue between the parties.”⁸⁰

Therefore, after more than a century from the decision of the Conference in Genoa, in 2024, a European body clearly requested the Russian Federation to return the gold treasure of the National Bank of Romania, a part of Romania’s national heritage. Many conationals ask what the real chances are for the Russian Federation of ever accepting such restitution. Our answer is that it is our duty to make the history of this matter known both in our country and abroad, namely the fact that 91.5 tons of gold were entrusted to Russia on the basis of documents which are valid under international law; according to the said documents, if we consider only the quantity of the gold, Romania has a valid and enforceable claim against Moscow. Certainly, the actual resolution of the claim also depends on the international political and military developments.

NOTES

¹ On 14/27 August 1916, Romania declared war against Austria-Hungary.

² C. Kirîţescu, *Istoria Războiului pentru întregirea României (1916-1919)*, second edition, revised

and added, vol. I, Editura Casei Şcoalelor, Atelierele „Cartea Românească”, Bucureşti, pp. 179-180.

³ Anastasie Iordache, *România în anii Primului Război Mondial*, in *Istoria românilor*, vol. VII, tom II, *De la Independenţă la Marea Unire (1878-1918)*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, p. 419.

⁴ Vadim Guzun, *Intrarea României în Primul Război Mondial: negocierile diplomatice în documente din arhivele ruse, 1914-1916*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2016, p. 44.

⁵ “That is to say, most of our agreements with the allies were negotiated and concluded in my office at 29 Caragiale street.” (I.G. Duca, *Amintiri politice*, vol. I, Collection „Memorii şi mărturii” Jon Dumitru-Verlag, München, 1981, p. 255).

⁶ *Ibidem*, p. 251.

⁷ Russia’s commitment to send to Dobrogea “two infantry and one cavalry divisions to cooperate with the Romanian Army against the Bulgarian Army.” (Vadim Guzun, *op. cit.*, p. 45)

⁸ *Ibidem*, p. 47.

⁹ *Ibidem*, pp. 235-236.

¹⁰ Contele de Saint-Aulaire, *Însemnările unui diplomat de altă dată în România (1916-1920)*, translation from French by Ileana Sturdza, introduction and notes by Mihai Dim. Sturdza, second edition, revised and added, Editura Humanitas, Bucureşti, 2016, pp. 73, 82.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Vadim Guzun, *op. cit.*, p. 45.

¹³ In fact, the military campaign would take place only two years later, under different command (“Despite the terrible difficulties encountered following the two-year delay of the Salonika campaign, Romania is still as faithful to us as before.” Contele de Saint-Aulaire, *op. cit.*, p. 85).

¹⁴ Rudolf Dinu, „*Aliatul inamic*”. *România şi cheştiunea războiului contra imperiilor centrale (1914-1916)*, in Francesco Guida (coord.), *Marele război şi Europa danubiano-balcanică*, Centrul de Studii Transilvane şi Presa Universitară Clujeană, Cluj, 2016, pp. 81-82.

¹⁵ Contele de Saint-Aulaire, *op. cit.*, p. 86.

¹⁶ C. Păunescu, M. Tone, N. Manea, *Istoria Băncii Naţionale a României în date*, vol. II (1915-1918), Bucureşti, Editura Oscar Print, 2009, p. 189.

¹⁷ Rudolf Dinu, *op. cit.*, p. 83.

¹⁸ Ovidiu Buruiană, „The German military occupation in Romania (1916-1918)”, in *Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi* (serie nouă), Istorie, tom LXVIII, 2022, p. 515.

¹⁹ C. Păunescu, M. Tone, N. Manea, *op. cit.*, II, p. 205.

- ²⁰ Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 440.
- ²¹ Mugur Isărescu, „Banca Națională a României – un secol de la evacuarea tezaurului”, în *Magazin Istoric*, XLIX, nr. 6 (591) (2016), 87-91.
- ²² Valentin Ciorbea, „Cu privire la confruntările navale din Marea Neagră în anii Primului Război Mondial”, în Gh. Buzatu, Valeriu Florin Dobrinescu, Horia Dumitrescu, *România și Primul Război Mondial*, Focșani, Editura EMPRO, 1998, p. 89.
- ²³ C. Păunescu, M. Tone, N. Manea, *op. cit.*, p. 218.
- ²⁴ Ilie Schipor, *Romania's Treasury and its Destiny. Arguments from the Russian Archives*, English edition Daniela Corina Ionescu, Bucharest, Oscar Print Publishing House, 2023, pp. 9-18.
- ²⁵ *Ibidem*, p. 15.
- ²⁶ *Ibidem*, p. 222.
- ²⁷ *The Treasury of the National Bank of Romania in Moscow. Documents*, Historical commentary and editing Cristian Păunescu and Marian Ștefan, English Edition: Nicolae Șarambei, Cornelii Radeș, Bucharest, Oscar Print Publishing House, 2011, p. 166.
- ²⁸ *Ibidem*, p. 167.
- ²⁹ *Ibidem*, p. 168.
- ³⁰ *Ibidem*, p. 163.
- ³¹ Meanwhile, Emil Costinescu had been replaced as head of the Ministry of Finance by Victor Antonescu.
- ³² *The Treasury of the National Bank of Romania in Moscow*, p. 172; Adrian Bogdan Ceobanu, Daniel Cain, „Destinul unui fost consul onorific al României la Moscova: Pierre Guérin”, în *Analele Științifice al Universității „A.I. Cuza” din Iași*, Istorie, LXX (2024), 13-14; Nadia Manea, „Tezaurul Băncii Naționale a României în timpul Primului Război Mondial. Un secol de la evacuarea la Moscova”, în *Historia*, special number, December 2016, p. 15.
- ³³ *The Treasury of the National Bank of Romania in Moscow*, p. 190.
- ³⁴ *The Treasury of the National Bank of Romania in Moscow*, pp. 191-194.
- ³⁵ M. Isărescu (coord.), M. Constantinescu, B. Costache, N. Manea, A. Aloman, E. Blejan, *Evoluția stocului de aur al Băncii Naționale a României (1880-2020)*, Bucharest, Curtea Veche Publishing, 2023, pp. 105, 109.
- ³⁶ *The Treasury of the National Bank of Romania in Moscow*, pp. 195-197.
- ³⁷ Cf. Marian Voicu, *op. cit.*, p. 46; Ilie Schipor, *op. cit.*, p. 23.
- ³⁸ *The Treasury of the National Bank of Romania in Moscow*, pp. 261-262.
- ³⁹ M. Isărescu (coord.), M. Constantinescu, B. Costache, N. Manea, A. Aloman, E. Blejan, *op. cit.*, pp. 105, 109.
- ⁴⁰ G.C. Marinescu, *Banca Națională a României. Legi, Statute, Dispozițiuni monetare, convențiuni financiare etc.*, București, 1939, pp. 180-183.
- ⁴¹ *Ibidem*, p. 101.
- ⁴² *Ibidem*, pp. 162-163.
- ⁴³ *Ibidem*, pp. 312-316.
- ⁴⁴ *Ibidem*, pp. 182-183.
- ⁴⁵ M. Isărescu (coord.), M. Constantinescu, B. Costache, N. Manea, A. Aloman, E. Blejan, *op. cit.*, p. 109.
- ⁴⁶ Banca Națională a României, *Raporturile Consiliului de administrație și Consiliului de cenzori către Adunarea generală a acționarilor din 19 februarie 1917*, Iași, Tipografia H. Goldner, p. 5.
- ⁴⁷ C. Păunescu, M. Tone, N. Manea, *Istoria Băncii Naționale a României*, pp. 136-141, 146-148, 150-158, 162, 164-166, 172, 174-178; M. Isărescu (coord.), M. Constantinescu, B. Costache, N. Manea, A. Aloman, E. Blejan, *op. cit.*, pp. 43-52.
- ⁴⁸ M. Isărescu (coord.), M. Constantinescu, B. Costache, N. Manea, A. Aloman, E. Blejan, *op. cit.*, p. 109.
- ⁴⁹ *The Treasury of the National Bank of Romania in Moscow*, pp. 261-263.
- ⁵⁰ Arhivele Naționale ale României, Colecția de microfilme, role 42, c. 471-473, 477.
- ⁵¹ Daniel Cain, *Introducere*, în *Constantin Diamandi, ministru al României la Petrograd*, vol. III *Correspondență diplomatică*, București, Arhivele Naționale ale României, 2022, p. 12.
- ⁵² *The Treasury of the National Bank of Romania in Moscow*, pp. 59-60; Ilie Schipor, *op. cit.*, p. 28.
- ⁵³ J. Saxon Mills, *The Genoa Conference*, London, Hutchinson & Co., p. 207.
- ⁵⁴ I. Schipor, *op. cit.*, pp. 436, 438.
- ⁵⁵ C. Păunescu, M. Tone, N. Manea, *op. cit.*, II, pp. 231-232.
- ⁵⁶ G.C. Marinescu, *op. cit.*, pp. 367-372.
- ⁵⁷ The Reichsbank returned to Romania 19 tons of fine gold in February 1923 [M. Isărescu (coord.), *Evoluția stocului de aur al Băncii Naționale*, p. 69].
- ⁵⁸ The gold deposited with the Bank of England was returned to Romania in March 1934 (*Ibidem*, p. 148).
- ⁵⁹ *Ibidem*, p. 109; cf. și Banca Națională a României, *Raporturile Consiliului de administrație și Consiliului de cenzori către Adunarea generală a acționarilor din 17 februarie 1919*, București, Imprimeria Băncii Naționale a României, 1919, p. 7.
- ⁶⁰ Banca Națională a României, *Raporturile Consiliului de administrație și Consiliului de cenzori către Adunarea generală a acționarilor din 17 februarie 1919*.
- ⁶¹ Banca Națională a României, *Raportul Consiliului de administrație și Raportul Consiliului de*

cenzori către Adunarea generală a acționarilor din 15 februarie 1920, București, Imprimeria Băncii Naționale a României, 1920, p. 4.

⁶² M. Isărescu (coord.), M. Constantinescu, B. Costache, N. Manea, A. Aloman, E. Blejan, *op. cit.*, p. 109.

⁶³ Banca Națională a României, *Raportul Consiliului de administrație și Raportul Consiliului de cenzori către Adunarea generală a acționarilor din 18 februarie 1923*, București, Imprimeria Băncii Naționale a României, 1923, p. 6; *Idem*, *Raportul Consiliului de administrație și Raportul Consiliului de cenzori către Adunarea generală a acționarilor din 17 februarie 1924*, București, Imprimeria Băncii Naționale a României, 1924, p. 6.

⁶⁴ *Idem*, *Raportul Consiliului de administrație și Raportul Consiliului de cenzori din 17 februarie 1924*, p. 6.

⁶⁵ *Idem*, *Raportul Consiliului de administrație și Raportul Consiliului de cenzori către Adunarea generală a acționarilor din 21 februarie 1926*, București, Imprimeria Băncii Naționale a României, 1926, pp. 6-7.

⁶⁶ Lazăr Ionescu, *Relațiunile dintre Banca Națională a României și Stat 1880-1935*, București, 1935, p. 145.

⁶⁷ G.C. Marinescu, *op. cit.*, pp. 474-482.

⁶⁸ *Acordul între Guvernul României și Guvernul Regatului Suediei privind reglementarea pretențiilor suedeze nesoluționate din 24.06.2001*, in Monitorul Oficial, Partea I, no. 673 of 25 October 2001.

⁶⁹ G.C. Marinescu, *Banca Națională a României. Legi, Statute*, pp. 498-523.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ G.M. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate 1823-1933*, Tipografia Ziarului „Universul”, București, 1934, pp. 725-726.

⁷² M. Isărescu (coord.), M. Constantinescu, B. Costache, N. Manea, A. Aloman, E. Blejan, *op. cit.*, pp. 109, 138, 227.

⁷³ Arhiva BNR, fond *Titluri*, Dosar nr. 7/1932-1942, *passim*; Marian Voicu, *op. cit.*, pp. 174-187.

⁷⁴ Marian Voicu, *op. cit.*, pp. 222-237.

⁷⁵ *Ibidem*, pp. 249-258.

⁷⁶ Mugur Isărescu, „Discurs cu ocazia vernisajului expoziției dedicate tezaurului României trimis la Moscova” (<https://www.bnr.ro/23789-2024-discurs-cu-ocazia-vernisaajului-expozitiei-dedicat-tezaurului-romaniei-trimis-la-moscova-lb-engleza>, accessed on 10 September 2025).

⁷⁷ Ioan Scurtu, *Tezarul României de la Moscova. Note și mărturii despre activitatea Comisiei Comune româno-ruse (2004-2012)*, București, Editura Enciclopedică, 2014.

⁷⁸ Mugur Isărescu, Cuvânt de deschidere (<http://www.bnr.ro/18559-2023-11-cuvant-de-deschidere-la-simpozionul-cu-tema-tezau>, accessed on 10 September 2025).

⁷⁹ Cristian Păunescu, „Tezaurul BNR evacuat la Moscova, o nouă abordare”, in *Magazin Istoric*, January 2024, year LVIII, no. 1(682), p. 9.

⁸⁰ www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0171_EN.pdf (accessed on 12 September 2024).

PRESERVATION OF ART, CIVIL AFFAIRS GENERAL SECRETARIAT AND CULTURAL HERITAGE PROTECTION DURING THE FIRST WORLD WAR

EMANUELE DI MURO *

Abstract

Following Italy's entry into the First World War, the General Secretariat for Civil Affairs within the General Staff took action to protect and evacuate the most important artworks from the Veneto region. The Directorate-General for Antiquities and Fine Arts within the Ministry of Education provided several specialists who were reserve officers. With the support of the Carabinieri, artworks – particularly from the Veneto region, which was most exposed to attacks – were secured and prepared for evacuation. These operations were coordinated by the journalist Ugo Ogetti, a reserve lieutenant in the Corps of Engineers, who was enlisted as a volunteer.

Keywords: First World War, Veneto, Venice, Verona, Milan, Gorizia, Carabinieri

Even after the unification of Italy, the question of protecting the cultural heritage for the purpose of its preservation and conservation emerged. At that time, the subjects relating to what we now call¹ cultural² heritage³ were managed by two separate ministries which had different tasks, as follows: the artistic and book assets were placed under the Directorate-General for Antiquities and Fine Arts of the Ministry of Education, while the archival assets were placed under the Ministry of the Interior.

The Directorate-General for Antiquities and Fine Arts acted territorially through the overseers, who were responsible for protecting and safeguarding the cultural heritage of the territory in question. The superintendent had

the task of inspecting the state of conservation of the works and, at the same time, participating in the drafting of a territorial property general register that had to be communicated to the central office, as a means of assessing the consistency of the works of art. The final document became the national catalogue of artistic heritage that would be useful in case of conflict, in order to recognise and assess damages and losses. During the cataloguing phase, the photographic documentation dating back to the mid-nineteenth century was very useful.⁴

In the military sphere, the evolution of regulations for the protection of cultural heritage found its basis in the legislation of the Kingdom of Sardinia, particularly in Carlo

* Lieutenant-colonel, expert, Historical Office within the General Staff of the Italian Army.

Alberto's regulation of war, which remained in force even after the national unification. It is interesting to note that from the time of the first international conventions on the law of armed conflicts, Italy has adapted its legislation to align with international treaties.⁵

The reference regulation for the First World War was the 1912 publication on war service, drawn up as a result of lessons learned from the Libyan campaign. In this context, there was room for the rules on safeguards for matters which were defined as: things which, in the interests of humanity, national decency or the army itself, should be placed under special protection.⁶

The introduction into the Italian legal system of the 1899 and 1907 Hague Conventions led to the acquisition of particular obligations relating to the protection of cultural heritage in the event of conflict, which were expressed in as many commitments for commanders on the ground. For example, it was prescribed to signal cultural heritage and places of worship through special rigid rectangular panels, divided diagonally into two triangles: black on the top and white at the bottom. With the conventions of 1907, there were introduced clauses concerning the obligation to train troops.

The outbreak of the European conflict mobilised the superintendents of cultural heritage, particularly those in the Veneto region, who had already been exposed to indiscriminate Austrian attacks on cultural heritage⁷ during the First War of Independence.

In April 1915, the General Director of Antiquities and Fine Arts, Corrado Ricci, a well-known writer, artist, and art historian who was formerly the Director of Brera and the Museums of Florence, Gino Fogolari, sent⁸ to safe places⁹ paintings and the most valuable art objects of Treviso, Padova, Conegliano, and Castelfranco, while those that could not be sent were locked in boxes and packed. The works of Venice, not being kept underground in the city, were sent to the south. However, this activity was hampered by complaints from local mayors and authorities, who feared that these works of art might never be returned.

In Milan, on 10 March 1915, the superintendent of the Regie Accademie d'Arte di Milano presented to Ricci a plan for preserving

the most important works from the Pinacoteca di Brera and the main collections of Milan, as was done in France for the Louvre. He made sure that the works reached the station within 24 hours and were then transported to a safe village in the Apennines¹⁰.

And that's how the conflict started.

In addition to the ministerial provisions, private institutions, such as the Società Fiorentina Leonardo da Vinci and, above all¹¹, the Touring Club Italiano¹², proposed their activities to the military authorities. The protection and the promotion of the protection of the landscape and monuments had already begun within the Touring Club Italiano in 1913, when a National Committee for the Defence of the Italian Landscape and Monuments was set up in Milan on 6 April, chaired by Mr. Luigi Rava.

The order of service of the Deputy Chief of the General Staff of the Army, Carlo Porro, dated 20 May 1915, established the General Secretariat for Civil Affairs at the Supreme Command. This measure provided the Supreme Command with an instrument for the management of territories in the war zone. Dr. Agostino d'Adamo, Inspector General in the Ministry of the Interior, was appointed Director of the office. Within the General Secretariat he would operate as both civilian and military, being specially chosen for the various tasks that the Secretariat was to carry out.

At the time of its establishment, the Secretariat was attached to the Office of Organisation and Mobilisation, but organisational needs, which arose as early as August 1915, led to its reassignment to the Office of Operations.

The main purpose of the Secretariat was to administer the occupied territories of the Austro-Hungarian Monarchy through organisational and functional measures, encompassing all sectors of public life and the support sectors behind the front lines¹³.

Among the prerogatives of the Secretariat, since the outset of the conflict, were those relating to the protection of monuments and cultural heritage.

Since the early stages of mobilisation, correspondence was exchanged between the Ministry of Education and the Ministry of War regarding the management and protection of monuments in areas occupied by the army.

In a communication dated 29 May 1915, the Directorate-General for Antiquities and Fine Arts placed at the disposal of the military authorities the offices in Venice and Verona, responsible for the conservation of monuments and art objects in the region. The Ministry of Education authorities also pointed out that, under arms and in the Venetian region, there were members employed from the Superior Council and the Administration of Antiquities and Fine Arts. These officials included: Captain Guido Cirilli, employee in the Military District of Venice; Deputy Lieutenant Ugo Ojetti, from the Office of the Fortifications of Venice; Captain Carlo Gamba, from the Military District of Sacile; Giulio Quirino Giglioli of the 5th Fortress Artillery Regiment; and Roberto Papini of the 5th Fortress Artillery Regiment in Venice.

The communication from the Ministry of Education was promptly adopted by the Supreme Command, which issued a circular concerning the protection of monuments.¹⁴

In a note addressed to the deputy head of the General Staff of the Army, the matter of works of art in war zones was raised, alongside the need to provide clear indications to major units that had cultural assets on their territory.

It was therefore considered appropriate to draft a short order aimed at protecting real estate and furnishings of art and history in the occupied territories and those yet to be occupied, seeking to enforce the legislation on the subject of the Italian laws of 20 June 1909 and 23 June 1912.

A more decisive arrangement of the Cultural Heritage was considered as early as August 1915, following the first months of the war, after seeing the raids and indiscriminate attacks on other Italian cultural heritage churches. A note from the Secretary General for Civil Affairs, addressed to the Deputy Chief of Staff, proposed an order to protect the artistic assets, which were being inventoried by Lieutenant Ugo Ojetti¹⁵.

The order issued by General Cadorna on 31 August 1915 stated that immovable and movable objects of artistic, historical, archaeological, or paleontological interest were inalienable. Sales, transfers and any other transfer of ownership following Italy's entry into war on 24 May 1915 were to be considered ineffective.

The rule provided that all cultural heritage was not to be removed from the institutions entrusted with their safeguarding, except in the case of entrustment of their custody to civil and military authorities. The civil and military authorities were obliged to submit to the Supreme Command a list of the works entrusted to them. Any restoration had to be notified in advance and approved by the General Secretariat for Civil Affairs. Archaeological excavations in the territories occupied by the Royal Army were forbidden unless authorised by the General Secretariat.

Any archaeological findings or discoveries had to be reported immediately to the Secretariat through the peripheral bodies, such as the civil commissioner or the mayor. The penalties for any transgressions included a fine and possible arrest.

The order was immediately transmitted to the army commands, army corps, and barracks, with the clear request to ensure the units complied with the prescribed measures, especially regarding the reporting of assets within their area of responsibility.

The same order was also transmitted to the Ministry of Education, which was pleased with the initiative and showed its appreciation, through the Directorate-General for Fine Arts, informing him that this measure would be published in the Art Bulletin.

Among the protagonists in the protection of artistic assets was Ugo Ojetti, who held a very important position. Serving as an officer in the Corps of Engineers and renowned as a journalist, he was also involved in war propaganda and played a fundamental role in mapping the artworks of Veneto.

He distinguished himself through the industrious work to fully implement the ordinance concerning the supervision of works of art, particularly in Aquileja. He also emphasised Ojetti's courage, especially in light of the Austrian air raids that affected the work of the cultural heritage operators.

The central role of Ojetti was also sanctioned by the deputy head of the Italian Army, Carlo Porro, who, in a handwritten note, obliged the General Secretariat for Civil Affairs to keep Ojetti in service.

Ojetti and his above-mentioned colleagues took up the task and also documented with pictures the condition of the artworks. For this purpose, they were granted special safe-conducts that enabled them to operate in the war zone and support local commands.

Once the most important artistic assets had been registered, the General Secretariat arranged for their transfer to areas deemed safer. The most emblematic and well-documented case is, without doubt, that of Venice.

It was the same Ojetti who described the rescue operations of the Venetian artworks in his publication: *Italian Monuments and War*.

The protection works, started in April, were carried out by the Ministry of War through the local military command of engineering and artillery.

On 27 May 1915, the four horses from the Basilica of San Marco were taken down and relocated to a safe place.

In order to carry out the relocation of artworks and prepare their packaging, the military authorities provided the local superintendents with personnel, equipment and timber – although the latter was necessary on the front.

On the ground, the operating units tried to implement the provisions of the Supreme Command through the General Secretariat, conducting censuses and recording minutes that documented the condition of the works and the areas of responsibility of these departments.

Despite the precautionary measures, the effects of the war were felt and affected the artworks, particularly the churches.

Venice was also the object of numerous air raids, especially on full moon nights. The proximity to the Austrian bases of Pula and Trieste significantly contributed to the attacks on the lagoon city.¹⁶

The work of these professionals did not end with the initial censuses following the beginning of the conflict, but continued even after the occupation of new territories – including the case of Ojetti, who conducted an inspection of the artworks in the city of Gorizia after its conquest in 1916.¹⁷

The inspection was submitted to the Army's Deputy Chief of Staff on 18 August 1916, just four days after it¹⁸ had been written by Ojetti.

The Carabinieri played a fundamental role in carrying out inspections and protective measures. Thus, when Ojetti entered Gorizia on 9 August 1916, he was duly accompanied by a Carabinieri colonel and his escort staff.

Lieutenant Ojetti spent the evening of 8 August with troops from the 28th Infantry Regiment, accompanied by Colonel D'Alessandro of the Royal Carabinieri, who was assigned to escort him in his mission. Drawing upon the guide compiled in July 1915, Ojetti started his survey related to Gorizia's monuments on the morning of 9 August.

Additional personnel assisting in the inspection of the artworks included local guides, primarily municipal officials who accompanied the delegation.

Given the sensitivity of the protection of artistic assets and the awareness of potential deviations by troops in the occupied territories, Ojetti advised the General Secretariat that soldiers should be permitted to enter the city, while the Carabinieri should continue to monitor the buildings according to the instructions given by the Royal Carabinieri Command.

Throughout the conflict, the Carabinieri carried out duties of general police, safeguarding, escorts and guard at headquarters. The units of Carabinieri assigned to the commands of occupation of the territories seized from the enemy had the main duty to serve as local police. In Ojetti's work, the Carabinieri implemented the principle of safeguard – exercising particular caution towards sites or objects of historical interest for humanity, such as hospitals, schools, factories, sacred places, convents, museums, archives, monuments, and artworks.¹⁹

During his reconnaissance, Ojetti noticed²⁰ at the Provincial Museum in the Attems Palace of Gorizia – where a Lion of Venice was kept on the ground floor – the delegation found six serious damages, along with numerous boxes of ammunition and food. Although the room was closed and largely intact, aside from broken windows and shutters torn open by gunfire, several items from the collections were missing. According to the testimonies, the bishop's sacred vestments, gold coins, and an archive that contained about 500 scrolls from the County of Gorizia were missing, whereas the numismatic collections and the library were found intact.

The collections of the Gorizia Civic Museum, already packed in six boxes containing artworks from various eras, were prepared for evacuation to Ljubljana by the Austro-Hungarian authorities. These materials, already recognised as cultural asset, were not relocated by the Italian authorities, as their cultural value was known to all belligerents.

This cultural heritage was then documented by the Military Officer Tommaso De Marinis, who compiled a catalogue of Gorizia collections.²¹

The fate of the municipal library was different, having been devastated and looted.

The condition of the cultural assets belonging to ecclesiastical structures, such as the seminary and the cathedral remained unknown. Therefore, Ojetti commissioned the military chaplain assigned to his delegation to consult with the diocesan authorities in order to ascertain the fate of the heritage.

The archive table kept at the Palace of Justice was relocated to the basement, but the structure – previously used by the Austrians as a divisional command – was so badly struck by an Italian bombardment, that Ojetti decided to leave the boxes in the basement, considering it a safer location.

The situation, along with the Italian organisation efforts, was known to the Austrians, who reported on it in several newspaper columns, emphasising that both armies had taken preventive measures, but sometimes the mistakes and the conduct of soldiers had resulted in damage to cultural assets – at times, as devastating as a raid²².

Ojetti had the awareness to check the condition of the privately owned artworks.

Ojetti's contribution to the Italian cause – cultural assets and, later, war propaganda – is well summarised in his matricular records²³.

As previously mentioned, he volunteered at the age of 44 to offer his contribution to the Italian cause. He was initially assigned to the Supreme Command as superintendent of monuments and art objects in the occupied territories, and subsequently served with the Command of the Fortress Engineers in Venice. Following this important assignment, he was

employed as a publicist within the Press Office of the Supreme Command.

For these contributions, he was awarded the Bronze Medal of Military Valour, with the following motivation:

«Per meglio assolvere i compiti assegnatigli dal Comando Supremo, non esitava ad attraversare l'Isonzo con le prime truppe, mentre ancora ferveva il combattimento; e, postosi a disposizione del comando della linea, con intelligenza e sprezzo de pericolo, prestava l'opera sua per la sistemazione difensiva della testa di ponte. Gorizia, 8-9 agosto 1916» ("In order to better fulfil the tasks assigned to him by the Supreme Command, he did not hesitate to cross the Isonzo with the first troops, while the fighting was still raging; and, placing himself at the disposal of the line command, with intelligence and contempt for danger, he contributed to the defensive organisation of the bridgehead. Gorizia, 8-9 August, 1916")

In addition to this important honour, Ojetti received a solemn commendation for his efforts in the foothills of the Altipiani between 24 May and 4 June, because he personally tried to save works of art and history, countless times placing himself under enemy fire. A further commendation was conferred upon him between November and December 1917, following the breakthrough of Caporetto, when he continued to save artworks that were in danger despite the wise measures previously adopted.

For his work he also received foreign honours, such as the French Legion of Honour, the title of Knight of the Order of Leopold of Belgium, and was appointed Commander of the Order of Saints Maurice and Lazarus.

Immediately after the occupation of the territories, the Secretariat for Civil Affairs undertook a great effort to assess the condition of the artworks and initiate their recovery and restoration. Noteworthy was the recognition received by Knight Carboni, who sent to the Supreme Command about 1,116 photographs related to the mosaic of the Basilica of Aquileia, accompanied by the plan arranged into boxes, each one corresponding to the photos taken.

The work of safeguarding, as already mentioned, was jointly undertaken by the Supreme Command and the Civil authorities; therefore, the coordination of means, workforce and materials proved vital in the packing, transport of the artworks to safe areas, and their escort.

References to crimes against artworks were made in various commissions of inquiry carried out during the post-war period.

The scenario thus addressed underscores the importance of having practical procedures and competent personnel to ensure the preservation of historical assets in times of conflict.

NOTES

¹ See: C. Tosco, *I beni culturali. Storia, tutela e valorizzazione*, Bologna, il Mulino, 2014, p. 53.

² Legislative Decree 22 January 2004, no. 42. Code of the Cultural and Landscape Heritage, pursuant to Article 10 of the Law no. 137 of 6 July 2002.

³ See: P. Carucci, M. Guercio, *Manuale di archivistica*, Roma, Carocci, 2021, pp. 19-23.

⁴ R. Biscioni, *Fotografia, guerra e patrimonio artistico nelle due guerre mondiali*, in *Forze armate e beni culturali. Distruggere, costruire, valorizzare*, Nicola Labanca, Luigi Tomassini, Milano, UNICOPLI, 2007, p. 95.

⁵ A. MARCHEGGIANO, *Diritto umanitario e sua introduzione nella regolamentazione dell'Esercito Italiano. (Leggi e usi della guerra)*, Roma, SME, 1990, vol. I, pp. 151-155.

⁶ *Ibidem*, p. 161.

⁷ See: U. Ojetti, *I monumenti e la guerra*, edited by the Special Office of the Ministry of the Navy, Milan, Alfieri Lacroix Publishers, 1917, pp. 5-7.

⁸ Cfr. G.P. Treccani, *Monumenti e centri storici nella stagione della Grande guerra*, Milano, Franco Angeli, 2015, p. 25.

⁹ U. Ojetti, *I monumenti e la guerra*, *op.cit.*, pp. 8-10.

¹⁰ R. Biscioni, *Fotografia, guerra e patrimonio artistico nelle due guerre mondiali*, *op. cit.*, p. 96.

¹¹ G.P. Treccani, *Monumenti e centri storici nella stagione della Grande guerra*, *op. cit.*, p. 24.

¹² Central Archives of the State, (hereinafter ACS), "fonds of the General Secretariat for Civil Affairs (1915-1919), b. 440.

¹³ Points 7 and 22 of the Bulletin, 1: 31 December 1915/ R. Italian Army, Supreme Command, General Secretariat for Civil Affairs, pp. 19-21.

¹⁴ Circular 917 of the Supreme Command of 26 June, Protection of monuments, ACS, General Secretariat for Civil Affairs (1915-1919), b. 440.

¹⁵ ACS, General Secretariat for Civil Affairs (1915-1919), b. 440.

¹⁶ See: G. Fiocco, *Il problema dei bombardamenti delle città d'arte italiane*, in *Forze armate e beni culturali*, *op. cit.*, pp. 63-75.

¹⁷ AUSSME, E-2, b. 538.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ See: F. Parisi, *I carabinieri Reali nella Grande Guerra. Polizia militare in zona di operazioni e nelle retrovie*, Centro Studi e Ricerche MagisVitae, Fossalta di Portogruaro (VE), 2021.

²⁰ The Archives of the Historical Office of the Italian Army General Staff (AUSSME), E-2, b. 538.

²¹ ACS, General Secretariat for Civil Affairs (1915-1919), b. 440.

²² AUSSME, E-2, b. 36, fasc. 222.

²³ Personal Record Ugo Ojetti.

ISTORIE MODERNĂ

REGIMENTUL 4 ROȘIORI „REGINA MARIA” – ONOARE, DATORIE ȘI ROMANTISM –

CEZAR CUCOȘ *

*„Ce dimineață frumoasă, cât de tăcut și de liniștit e totul,
dar eu știu că va fi război. Război! [...] Soarele strălucește și va fi război!” –
Regina Maria, Cotroceni, 14 august 1916,
ajunul intrării României în Primul Război Mondial¹*

Abstract

A century and a half has passed since the birth of Queen Marie, the woman who captivated the hearts of Romanians and stirred deep admiration among her contemporaries. Perhaps the most controversial yet most beloved queen in Romanian history, her spirit transcended the era she lived in as she held a deep and abiding love for horse riding, cavalry, and the Romanian army.

In 1896, by order of King Carol I, the young princess was enlisted in the rolls of the 4th Roșiori Regiment. Her greatest joy came when, in the presence of her relatives visiting from Great Britain and Russia, she was named honorary commander of the regiment. “The day I received my regiment for the first time was a day of pride for me, and from that moment on, a strong and lasting bond was forged between me and my dear 4th Roșiori [Regiment],” the Queen would later recall². Thus, Marie became the “head of the regiment”. The name of the cavalry unit would forever be linked with hers, and the soldiers – who proudly wore the sovereign’s insignia on their epaulettes – would remain loyal to their queen... until the very end.

Keywords: Queen Marie, King Ferdinand I, cavalry, First World War, Mother of the Wounded, 4th Roșiori Regiment

* Colonel, comandantul Brigăzii 1 Sprijin Manevră „Argedava”.

**Principesa Maria în ținuta
Regimentului 4 Roșiori**

Suntem la un veac și jumătate de la nașterea Reginei Maria, cea care a încântat sufletele românilor și a născut adevărate pasiuni printre admiratorii săi. Cea mai controversată dar și cea mai iubită regină a României, al cărei spirit a fost cu mult peste timpurile pe care le-a trăit, a îndrăgit până la patimă echitația, cavaleria și armata română.

Înscrisă, în anul 1896, în controalele Regimentului 4 Roșiori, din ordinul Regelui Carol I, tânăra principesă va trăi marea sa bucurie atunci când, în prezența rudelor sale din Marea Britanie și din Rusia, venite la București să o vadă, a fost numită comandant onorific al regimentului. „Ziua când îmi primii întâia oară regimentul a fost pentru mine o zi de mândrie, iar de atunci înainte se făuri o legătură puternică și trainică între mine și scumpul meu [regiment] 4 Roșiori”, avea să-și amintească regina, peste

ani². Maria devenise astfel „cap al regimentului”, numele unității de cavalerie va fi legat de al său, iar militarii regimentului, care purtau cu mândrie cifra suveranei pe epoleți, vor fi cu regina ... până la capăt.

Marie Alexandra Victoria de Saxa-Coburg și Gotha, alintată de cei apropiați Missy, a ajuns în țara sa de adopție, Regatul României, în anul 1893, ca soție a principelui moștenitor Ferdinand. **Maria**, cum i-au spus românii, urma să fie principesă și apoi cea de-a doua regină a României, o țară care devenea a doua sa patrie și care era în plină afirmare în sud-estul Europei.

La 28 decembrie 1917 (stil vechi), când după 25 de ani de la căsătorie, cuplul regal își aniversa *nunta de argint* la Iași, Maria rememora, cu realism, începuturile sale ca principesă moștenitoare. La venirea sa în tânărul regat sud-est european cu influențe balcanice, „*fărișoara cea nouă se bucura să aibă o prințesă înrudită cu toate casele regale și imperiale ale Europei, nepoată a Reginei Victoria, nepoată a țarului Rusiei, verișoară primară a împăratului german și așa mai departe...*”³. Cu toate acestea, după un sfert de veac, maturizată deplin, Maria era conștientă că făcuse o căsătorie din interes, ei revenindu-i rolul să aducă prestigiu și moștenitori Casei Regale a României.

Având preocupări militare, Principele Ferdinand (sau *Nando*, cum îi plăcea Mariei să îi spună), pe lângă răspunderile pe care începea să le aibă în treburile țării, ca *Alteță Regală*, a urcat în ierarhia armelor, de la gradul de sublocotenent (1 noiembrie 1886) la cel de general de divizie (10 mai 1904) și general de corp de armată (1911). A comandat, pe rând, Batalionul 1 Vânători, Regimentul 4 Roșiori, Brigada 8 și Divizia 4 Infanterie. De asemenea, Ferdinand a fost *cap* al Regimentului 68 Infanterie prusian, colonel în Regimentul 6 Infanterie „Carol I rege al României” al armatei ungare⁴ etc. Era nelipsit de la manevrele trupelor și îi plăcea să se preocupe cu meticulozitate de obligațiile militare, ajungând astfel inspector general al cavaleriei române.

Urmând exemple ale caselor regale europene, la 8 aprilie 1895, Regele Carol I l-a numit pe Principele Ferdinand comandant al Regimentului 4 Roșiori, fiind înaintat atunci la gradul de colonel⁵. Acesta va fi comandant al regimentului până în aprilie 1898, fiind succedat de locotenent-colonelul Alexandru Averescu⁶.

Regimentul 4 Roșiori fusese înființat prin Înalt Decret Regal nr. 1172 din 23 martie 1893, document care prevedea transformarea unor regimente de călărași permanenți în regimente de roșiori. Astfel, Regimentul 11 Călărași din Botoșani⁷ a devenit Regimentul 4 Roșiori, dislocat ulterior (1895) în garnizoana București⁸.

În anul 1896, deși nu era o unitate de gardă propriu-zisă, acesta urma să capete un statut special, odată cu „înscrierea Alteței Sale Regale Principesa Maria în controalele Regimentului 4 Roșiori”⁹, din ordinul Regelui Carol I. Din cartea *Șefii armatei române – generalii și colonelii în activitate*, scrisă de căpitanul M. Mărgăritescu în 1904, aflăm că Maria a fost „înscrisă în cadrele Regimentului 4 Roșiori, la 28 octombrie 1896”¹⁰. Practic, vedem că, în ajunul zilei sale de naștere, când urma să împlinească 21 de ani, Maria „era acceptată” să facă parte, onorific, din Regimentul 4 Roșiori, fiind luată în evidențele acestuia.

În mai 1897 însă, în urma unor manevre militare la care a participat, Ferdinand a căzut bolnav de febră tifoidă. Se pare că prințul moștenitor băuse apă dintr-o „fântână primitivă”, contaminându-se astfel cu microbul de tifos care bântuia România. Boala s-a agravat atât de mult încât într-una din acele nopți, Maria a fost trezită din somn pentru a-și lua rămas-bun de la prințul moștenitor. „Nando zăcea pe spate, era atât de slab încât trupul lui părea una cu cearșaful. Avea o față lividă și răsufla cu greutate”¹¹, nota Maria în memoriile sale.

Gândul că Ferdinand ar putea să moară o îngrozea pe Maria. Pierderea lui ar fi însemnat întoarcerea sa în Anglia, fără cei doi copii pe care îi avea, Carol și Elisabeta, aceștia fiind sub tutela Regelui Carol I. Maria urma să lupte însă, știind că Ferdinand, mai mult un complice afectuos decât un soț iubitor, era cheia destinului său.

Ferdinand a supraviețuit, învingând boala, dar a rămas slăbit și schimbat fizic pentru mult timp. Medicii i-au recomandat atunci să plece în străinătate, la Nisa, pentru tratamente. Deși Carol I a considerat acest fapt o abatere de la îndatoririle pe care le avea, cuplul princiar va petrece întreaga iarnă 1897-1898 pe Coasta de Azur, în compania rudelor rusești ale Mariei. Ferdinand era în convalescență, însă Carol o găsea vinovată pe tânăra principesă de absența lor îndelungată. Este motivul pentru care, în

vara lui 1898, cu ocazia vizitei în Rusia, Carol îl va lua doar pe Ferdinand, lăsând-o pe Maria în țară¹².

Revenind la obligațiile militare ale lui Ferdinand, Regele Carol I nutrea convingerea că lipsa îndelungată a prințului moștenitor din mijlocul trupelor avea consecințe negative asupra moralului și pregătirii acestora. Se pare că acesta ar fi fost motivul pentru care Carol I a insistat ca Maria să se implice în activitățile Regimentului 4 Roșiori. Așa se face că în toamna

Regimentul 4 Roșiori – Insigna aniversară 7 ani

anului 1897, în prezența rudelor tinerei principese, fratele său Alfred, sosit din Marea Britanie, și vărul său, marele duce Boris, venit din Rusia, Maria a fost numită comandant onorific al regimentului, după propriile mărturisiri¹³, fără a fi emis un decret regal în acest sens.

Coincidență sau întâmplare, regimentul fusese înființat în 1893, anul în care Maria a venit în România. Principesa s-a simțit mereu mândră cu statutul său de *cap al regimentului*. Treptat, s-a legat sufletește de acesta, simțindu-se foarte apreciată în mijlocul roșiorilor săi. L-a luat ca aghiotant pe locotenentul Gheorghe (Zizi) Cantacuzino, cu acceptul lui Ferdinand însă. Acesta din urmă, la rândul său, ceruse acordul unchiului Carol ca tânărul ofițer, fost subordonat al său în Batalionul 1 Vânători, să fie aghiotantul soției sale, motivând că „*este un om cumsecade, amuzant, fără a fi necuviincios*”¹⁴.

Se pare că neglijarea soțului bolnav și escapadele amoroase ale principesei cu locotenentul Zizi Cantacuzino au făcut ca Regele Carol să o exileze în Anglia, unde aceasta avea să o nască, la 9 ianuarie 1900, pe Maria Mignon. Nici tânărul ofițer de cavalerie nu a scăpat de intransigența lui Carol, fiind exilat, la rândul său, în Franța¹⁵. Evenimentele nu puteau să scape criticilor presei satirice a vremii.

Maria va reveni în țară, fiind iertată de Regele Carol I, care puneă mai presus de orice viitorul dinastiei. Într-o fotografie de epocă din 1901, Principesa Maria apare la Bârlad, alături de ofițerii Regimentului 4 Roșiori, în uniforma militară de reprezentare a regimentului, pe calul său, Benjamina, încadrat în regiment.

Viitoarea regină a României este tot mai prezentă în atmosfera regimentului. La ceremoniile militare, Principesa (și apoi Regina) Maria purta cu grație uniforma elegantă de cavalerie (*à la hussard*), constând în tunică de culoare roșie cu brandenburguri negre, fustă albă (în loc de pantaloni) cu găitane negre și căciulă mică din blană de miel, ce avea capacul din postav de culoare albastru-deschis, culoarea distinctivă a regimentului¹⁶.

1906. „*Am fost la manevre. Am călărit în capul regimentului meu. Se striga ura, mă urmăreau cu privirile toți, mă aplaudau și eu eram foarte mândră*”¹⁷, scria viitoarea regină bunului său prieten, Andrei Ioan, aflat pe șantierul naval San Marco, la 1/14 octombrie 1906, după încheierea manevrelor regale pe Dealul Cotroceni. Ca de fiecare dată, ea a defilat în fruntea regimentului, în uniforma de roșior, fiind foarte apreciată în rândul trupelor.

La 1 ianuarie 1907, cu ocazia Anului Nou, Regele Carol I își începea Ordinul de Zi adresat armatei cu mesajul: „*Ostași, un an măreț se încheie cu întreita aniversare pe care am sărbătorit-o împreună. [...] Sunt convins că la ora primejdiei, Țara se va putea sprijini cu încredere pe vitejia voastră.*”¹⁸ Manifestările prilejuite de aniversarea celor 40 de ani de domnie, încheiate cu marea expoziție jubiliară din noiembrie 1906, ținută pe Dealul Filaret și la Arenele Romane, întruchipau cumva imaginea unei Românie moderne, acea mult visată „Belgie a Orientului”. Problema țărănimii românești devenise însă una extrem de gravă, ceea ce avea să ducă la „*vântul de răsmeriță care a început să bată peste ei la nici un an după grandioasele serbări din 1906*”, așa cum scria I.L. Caragiale în studiul său „1907, din primăvară până în toamnă”¹⁹. Din păcate, autoritățile nu au găsit căile pașnice de liniștire a lor, astfel că pentru înăbușirea răscoalei regele a apelat la armată. La 3 martie 1907, trupele intervin prima dată, la Pașcani, împotriva muncitorilor ceferiști care fraternizaseră cu țăranii, eliberându-i pe

Regina Maria, alături de ofițeri din Regimentul 4 Roșiori, Bârlad, 1901

cei arestați din vagoane. La Botoșani cad primii morți, însă țăranii sunt îndârjiți și apără cu sacrificii dreptul lor la o viață mai bună²⁰.

La 9 martie, încep să fie înăbușite focarele din Moldova, dar altele izbucnesc, cu o mai mare furie, în Muntenia. La 13 martie, în Parlament se încheie un acord între liberali și conservatori pentru „salvarea patriei”, iar Regele Carol I dă o proclamație către popor, în care se vorbește despre „Patria aflată în pericol prin fapte necugetate”. Se promit drepturi pentru țăranime, dar, în același timp, sunt mobilizați rezerviștii. Astfel că regimentele armatei, în marea lor majoritate, sunt implicate în reprimarea țăranilor răsculați. Îmbarcate pe trenuri, acestea sunt redislocate dintr-o zonă în alta a țării, tocmai pentru a nu exista legături emoționale cu populația.

Se pare că, prin statutul său special, Regimentul 4 Roșiori nu a plecat în zonele fierbinți și nu a primit misiunea de a lua parte efectiv la represaliile ordonate. În ordinul circular al Ministerului de Război, din 27 martie 1907, privind structura organizatorică a diviziilor de infanterie după efectuarea desconcentrărilor, Regimentul 4 Roșiori îl regăsim însă în ordinea de bătaie a Diviziei 8 din Corpul 4 Armată, constituită pentru localizarea unor posibile focare ale răscoalei. Ordinul mai preciza că, pentru regimentele de cavalerie permanentă, efectivul va rămâne *cel bugetar*, iar regimentele de călărași vor desconcentra trupa cu schimbul, formând două escadroane cu „oamenii

permanenți”. Regimentele de cavalerie trebuiau să „trimită la reședință (la cazarmă – *n.a.*) ofițerii și cadrele necesare pentru instrucția recruților”²¹.

În campania din vara anului 1913, dusă de armata română în cel de-Al Doilea Război Balcanic, Regimentul 4 Roșiori, comandat de colonelul David Praporgescu, cel care va deveni erou al Primului Război Mondial, a trecut Dunărea și a ajuns pe Valea Ogostului, între Rahova și Berkovița.

La 11 noiembrie 1915, Regele Ferdinand I semnează Înaltul Decret nr. 2480, prin care, la propunerea președintelui consiliului și ministru de război, Ion I.C. Brătianu, aprobă ca Regimentul 4 Roșiori să poarte numele onorific „Regina Maria” (art. 1)²². Decretul prevedea, de asemenea, ca ofițerii și trupa regimentului să poarte *cifra* Majestății Sale Regina Maria (art. 2), stabilind detalii privind forma și poziționarea acestui însemn pe epoleți (art. 3, 4).

În ceea ce privește starea generală a armatei române, la început de secol XX, aceasta nu era deloc una corespunzătoare, în ceea ce privește înzestrarea. În concepția Regelui Carol I, odată cu încheierea Tratatului secret de alianță cu Germania și Austro-Ungaria din 1883, în timp de război, armata română urma să fie o anexă a trupelor austro-ungare. Menirea acesteia rămânea „să fie pe frontul oriental aripa de la extrema dreaptă a armatelor germano-austriece. Întrucât putea îndeplini această funcțiune, armata noastră răspundea dorințelor lui. De ce

Președintele consiliului și ministru de război,

ION I. C. BRĂTIANU.

Reportul d-lui ministru de război către M. S. Regele.

Sire,

Cu cel mai profund respect supun aprobării Majestății Voastre prezentul proiect de decret, prin care regimentul 4 roșiori este autorizat a purta numele de „Regimentul 4 roșiori Regina Maria”, iar ofițerii și trupa acelui regiment să aibă dreptul a purta cifra Majestății Sale Regina Maria.

Sunt, cu cel mai profund respect,

Sire,

Al Majestății Voastre,

Prea plecat și prea supus servitor,

Președintele consiliului și ministru de război.

ION I. C. BRĂTIANU.

No. 12.818.

1916, Noiembrie 11.

Director superior,

Colonel Coroșanu.

să ne muncim și să cheltuim prea mult? În ziua hotărâtoare, salvarea va veni tot de la ofițerii germani care vor sosi să ne sfătuiască, în armamentul și munițiile pe care germanii ni le vor trimite”²³. Așa explică liderul liberal I.G. Duca, în memoriile sale, atitudinea manifestată de Carol I față de oastea română, după încheierea celui tratat. În plus, așa-zisa victorie a trupelor române în Campania din Bulgaria din 1913 a creat autorităților române falsa iluzie că armata era pregătită pentru un război.

În socotelile diplomaților europeni și în estimările strategilor militari, *Războiul cel mare* fusese prevăzut a se declanșa undeva în jurul anului 1920. Ambele tabere în care alianțele împărțiseră Europa se pregăteau însă pentru acesta. Asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand a dat Germaniei ocazia să grăbească începutul războiului, de teama că o amânare ar face ca dușmanii acesteia să desăvârșească pregătirile. În urma încurajărilor date de Berlin, ultimatumul trimis de Austria Serbiei a declanșat în 1914 conflictul care urma să însângereze timp de patru ani întreaga Europă.

După doi ani de neutralitate, în seara zilei de Sfânta Maria Mare a anului 1916, în numele

libertății și al dreptății răstignite de secole, România pornea ofensiva peste Carpați, către Ardeal. Situația României urma să fie însă una extrem de complicată, chiar dacă entuziasmul intrării în război, alături de Antantă, doborâse dorințele Regelui Carol I. În mod eronat, se crease convingerea că destinul țării se poate decide doar printr-o diplomație abilă, nu printr-o consolidare a puterii militare. Starea și dotarea armatei române reveneau în discursul politicianilor doar ca pretext în lupta cu adversarii politici. Deșteptarea autorităților avea să se producă însă odată cu dezastrul suferit în anul 1916, atunci când adevărata capacitate de luptă a armatei române și incompetența guvernanților au făcut ca România să piardă în doar patru luni și jumătate de război o treime din armata mobilizată și două treimi din teritoriu, inclusiv Capitala.

Cu toate acestea, intrarea României în război alături de Antantă a fost momentul în care s-a născut un adevărat curent favorabil viitoarei regine. Nonconformistă, ieșită de sub constrângerile și rigorile defunctului Rege Carol I, Maria a dat frâu liber pornirilor propriiei personalități.

„Nu urăsc pe nimeni, nici măcar pe kaiserul Wilhelm – dar inima și sufletul îmi sunt alături de inima și sufletul țării mele! Când spun că sunt o bună româncă nu spun doar vorbe goale”²⁴, nota Maria în jurnal, la Buftea, miercuri, 17/30 august 1916. În ultimul an al domniei sale, Regele Carol I scăzuse în popularitate, ca urmare a repetatelor sale pronunțări în favoarea intrării României în război alături de Puterile Centrale. Nici succesul său, Ferdinand, nu se bucura de simpatia poporului. În aceste circumstanțe, interesul publicului avea să fie polarizat de personalitatea Mariei, cea care, în cercurile filoatlantiste, era percepută ca reprezentant, la cel mai înalt nivel, al Antantei.

Regimentul Mariei a participat la toate campaniile armatei române din Primul Război Mondial. Ca în situația celor mai multe unități militare care urmau să ia parte la război, Regimentul 4 Roșiori și-a completat efectivele prin mobilizarea decretată la 14/27 august 1916, făcând parte, alături de Regimentul 9 Roșiori, din Brigada 2 Roșiori. Cazarma regimentului era situată în București, iar la intrarea în război, unitatea era comandată de locotenent-colonelul Cleante Davidoglu.

În campania anului 1916, Regimentul 4 Roșiori îl regăsim mai întâi în ordinea de bătaie a Diviziei 1 Cavalerie din Corpul VI al Armatei 3, cea care urma să execute manevra de la Flămânda. Apoi regimentul luptă, tot în cadrul Diviziei 1 Cavalerie, în operația de apărare de pe frontul de sud, în Bătălia pentru București și în acțiunile militare de pe aliniamentul Cricov-Ialomița.

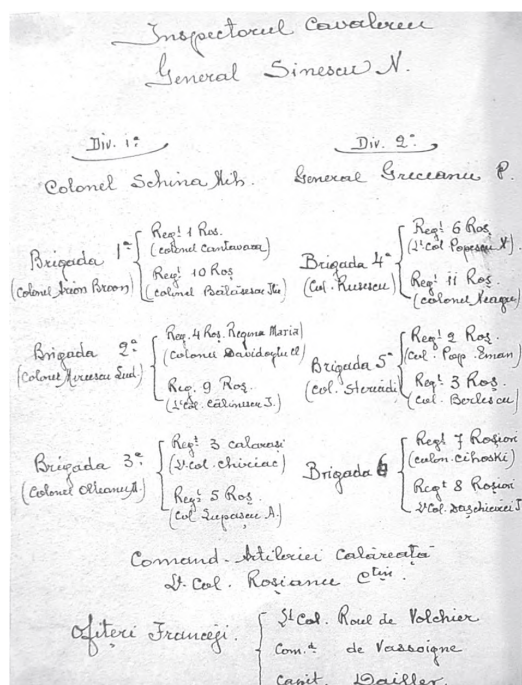
Tributul de sânge l-a plătit însă într-o operație, greșit planificată, executată alături de celălalt regiment al brigăzii, Regimentul 9 Roșiori, pe frontul de sud, denumită *Șarja de la Robănești*, din 10 noiembrie 1916. Acțiunea a rămas în istoria militară a României prin jertfa și pierderile foarte mari ale cavaleriștilor. Împotriva unui inamic superior, înzestrat cu mitraliere automate, Regimentul 4 Roșiori a pierdut la Robănești, în mod nejustificat, peste 100 de oameni²⁵.

După grelele înfrângeri suferite în anul precedent, anul 1917 a debutat cu eforturile de reorganizare a armatei române, cu sprijinul misiunii militare franceze, condusă de generalul

Cifra regală a Regimentului 4 Roșiori
„Regina Maria”

Berthelot. Divizia 1 Cavalerie s-a reorganizat în spatele frontului, fiind inclusă, alături de Divizia 2 Cavalerie, în ordinea de bătaie a Corpului de Cavalerie, comandat de generalul de brigadă Nicolae Sinescu, și avea în compunerea sa Brigada 1 Cavalerie pe Jos, Brigada 2 Roșiori (cu Regimentul 4 Roșiori și Regimentul 9 Roșiori) și Brigada 3 Roșiori.

Cavaleria română – 1917, ciornă

Se spune că Maria a îmbrățișat cauza războiului precum alții o religie, implicându-se personal în funcționarea serviciului de ambulanțe destinate frontului. Maria se interesa permanent de mersul lucrurilor în serviciul sanitar, vizitând aproape zilnic spitalele militare, și se ocupa personal de aplanarea fricțiunilor dintre diferitele organizații de Cruce Roșie prezente în România²⁶.

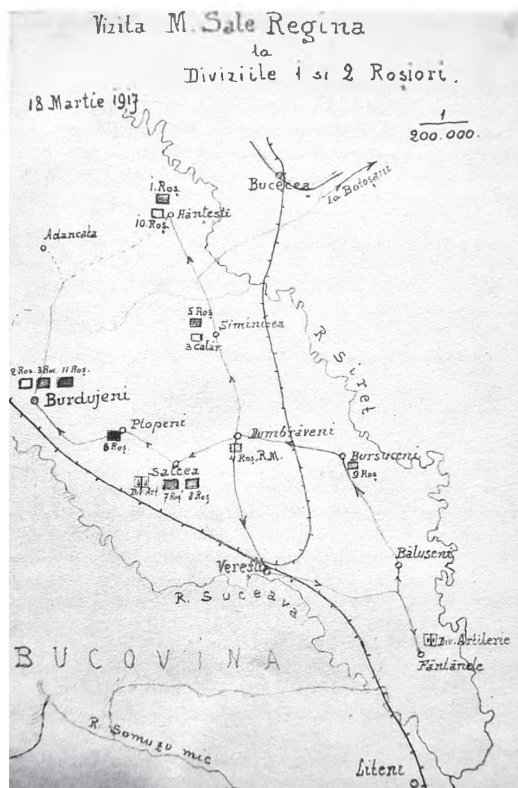
Pe de altă parte, Regina Maria a îndrăgit caii și manejul deopotrivă. „Mi-a făcut bine galopul, e singurul lucru care mă binedispune – descopăr din nou și din nou că îmi face aceeași plăcere”²⁷, spunea Maria după o plimbare, călare, prin Iași, însoțită de Barbu Știrbey, în ziua de 17/30 martie 1917. Seara, după cină, în jurul orei 22.00, Maria pleacă în zona Sucevei pentru ca în ziua următoare să poată vizita spitalele și regimentele de cavalerie dislocate acolo. A doua zi, aflată în trenul de întoarcere spre Iași, Maria scria: „Toată ziua am inspectat cavaleria, a fost o zi plăcută, care mi-a făcut bine și mi-a dat o impresie mai puțin tristă decât am avut

în ultima vreme cu privire la armata noastră și la toate celelalte, mai ales la Iași și în împrejurimi. Am vizitat 14 regimente din opt sate. Totul era extraordinar de bine organizat.”²⁸ Maria plecase din gara Verești dimineața la ora 8.15 și a urmat circuitul desenat și organizat de aghiotantul său, Ernest Ballif²⁹. Traseul fusese astfel stabilit încât regina a ajuns atât la prânz cât și seara la Dumbrăveni, la Regimentul 4 Roșiori. „La Dumbrăveni am luat prânzul cu ofițerii mei, în casa lui Leon Ghika”³⁰. A fost o plăcere să-i revăd – firește, câteva chipuri lipseau. Erau acolo și Leon Ghika și fratele lui, dar am fost invitată roșiorilor.”³¹

În toate localitățile unde erau cantonate, în plină pandemie de tifos, regimentele de cavalerie o întâmpină și-i prezintă onorul, iar Maria rămâne impresionată de tinerețea ostașilor. Maria ajunge rând pe rând la Hănțești, Salcea, Siminicea, Dumbrăveni și este întâmpinată cu ghiocei și brândușe mov, primele flori de primăvară. „Și bietul meu regiment, al patrului, a suferit mult (de tifos – n.a.) [...] Mi-am simțit inima mai ușoară când am auzit din nou uralele trupelor mele, iar când am ajuns în sfârșit la Dumbrăveni, pe la sfârșitul zilei, m-am emoționat de cât de frumos m-au primit, iar când am auzit din nou Imnul național mi-au venit lacrimi în ochi”³², scrie regina.

Impresionanta vizită făcută trupelor de cavalerie dislocate în nordul Moldovei s-a încheiat la Burdujeni, unde erau trei regimente și un spital foarte mare amenajat în clădirea gării și unde cei mai mulți nu sufereau de tifos, ci de *febră recurentă*. După o prăjitură și un ceai (cumpărat din Suceava, orașul ruso-româno-austriac, cum îl numește regina), servite în cea mai mare sală a gării Burdujeni cu soția generalului Petre Greceanu, comandantul Diviziei 2 Cavalerie, Maria se va întoarce la Verești, de unde, la ora 19, ia trenul către Iași.

În iulie 1917, războiul s-a reluat cu înverșunare pe frontul din Moldova, prin ofensiva condusă de generalul Averescu la Mărăști, în cadrul efortului general aliat împotriva Puterilor Centrale³³. Deși a avut succes, după doar câteva zile, aceasta a fost oprită pentru că situația din Galiția și Bucovina se agravase, iar trupele ruse din Moldova, demoralizate de situația din Rusia, începuseră să se dezorganizeze.

Traseul Reginei Maria, 18 martie 1917

La 24 iulie (s.v.), mareșalul von Mackensen a lansat, la rândul său, o puternică ofensivă spre nord, având ca obiectiv principal o lovitură decisivă dată armatelor româno-ruse și obligarea României să iasă din război. Luptele au atins punctul culminant la Mărășești, pe 6 august 1917, când armata română a reușit să oprească înaintarea trupelor germane și austriece.

A treia bătălie de la Oituz³⁴, purtată în perioada 26 iulie - 9 august 1917 (s.v.), s-a desfășurat pe axele principale ale văilor Cașinului, Oituzului și Slănicului, având ca obiectiv strategic apărarea și menținerea frontului împotriva Puterilor Centrale, care urmăreau străpungerea dispozitivului de apărare românesc și pătrunderea pe Valea Troțușului spre Onești și apoi spre Adjud, pentru a face joncțiunea cu armatele aflate în ofensivă la Mărășești.

Victoriile obținute de trupele române în sudul Moldovei au insuflat foarte multă încredere acestora, care sperau ca, sub conducerea generalului Averescu, să elibereze rapid Brăila, Focșani, Râmnicu-Sărat, de unde calea spre București ar fi fost liberă.

În campania din anul 1917, Regimentul 4 Roșiori, comandat de locotenent-colonelul Gheorghe Moruzzi, a participat, tot în dispozitivul de luptă al Diviziei 1 Cavalerie, la bătălia de la Mărăști și la cea de-a treia bătălie de la Oituz, unde a dus lupte grele pentru recucerirea dealurilor Stibor și Coșna, adevărate bastioane ale inamicului.

De-a lungul sângeroaselor zile de război, ziare ieșene precum *Neamul Românesc*, *Mișcarea* sau *România* publicau ample articole dedicate suveranei. Erau publicații care, preluând expresii din vorbele oamenilor simpli ce o cunoscuseră îndeaproape, i-au atribuit numele de „*Regina-soldat*” și „*Mama răniților*” – imaginea sa mitologică din vreme de război. La propunerea lui Nicolae Iorga, făcută reginei, lucrarea acesteia *De la inima mea la a lor* a fost publicată în 15.000 de exemplare și distribuită în tranșee și în spitale, devenind în scurt timp „*Cärticica reginei*”, cea care alina suferințele îndurerate ale soldaților. De altfel, atunci când se vor întoarce din război în satele lor, soldații vor propovădui pentru multă vreme cele trei povestiri născute din impresii trăite pe front: istoria personală a participării la

Monumentul eroilor cavaleriști,
Pasul Oituz

război, legenda Reginei Maria și cultul pentru generalul Averescu.

La finele anului 1917, aflată la Iași, împreună cu celelalte autorități ale statului, Familia Regală sărbătorea nunta de argint. Din amintirile reginei aflăm că acea zi de 28 decembrie s-a încheiat cu o mare cină la care au participat personalități politice și militare. „*Înainte să ne așezăm la masă, scrie regina, Nando i-a decorat pe Prezan, Văitoianu și Grigorescu, iar Prezan mi-a oferit «Virtutea Militară», clasa întâi (medalie de război pe care nu o primesc decât cei mai bravi soldați), în numele armatei, pentru că am venit mereu în mijlocul lor fără teamă. Mi-a făcut o imensă plăcere.*”³⁵ Este de remarcat faptul că regina nu a primit ordinul „*Mihai Viteazul*”, cea mai înaltă distincție acordată ofițerilor, ci „*Virtutea Militară*”, care o plasa printre soldații de rând. Chiar dacă potrivit regulamentelor militare de atunci, femeile nu puteau fi decorate, Maria nu fusese percepută nici ca oficialitate de rang înalt, nici ca regină, nici ca femeie, ci doar ca **soldat**.

Atunci când vine vorba despre Regimentul 4 Roșiori, pe care de cele mai multe ori

il numește „regimentul meu”, în jurnalele și cărțile scrise cu multă patimă de către regină, răzbate o mândrie aparte din spuselor sale.

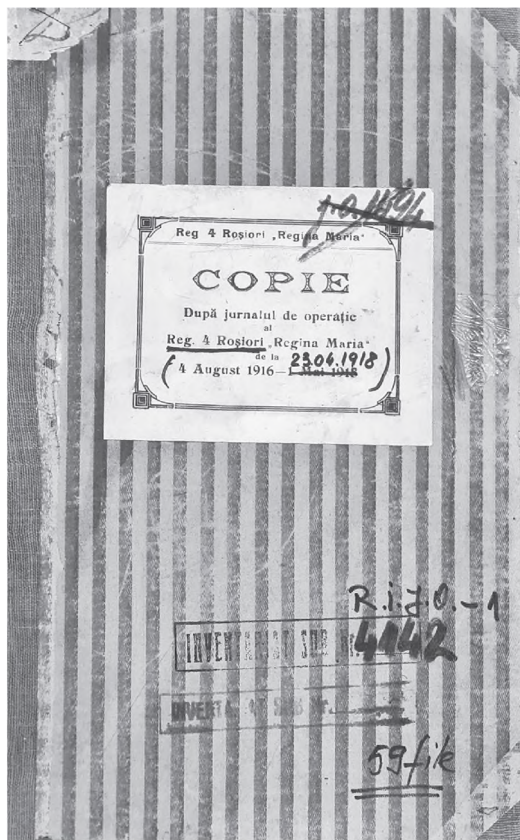
București, duminică 18 noiembrie/1 decembrie 1918. „Ne-am întors! Chiar ne-am întors, după doi ani lungi de exil!”³⁶, exclamă Regina Maria în jurnalul său. La gara Mogoșoaia, suita regală a fost așteptată de Berthelot, Rosetti, Prezan, Catargi cu familia, alți generali și ofițeri români și francezi. Maria povestește cu lux de amănunte senzația pe care o trăiește odată urcată pe calul Jumbo, parcurgând alături de Ferdinand și celelalte notabilități traseul bucureștean, și descrie sentimentul de mândrie ce o încearcă atunci când descoperă că Regimentul 4 Roșiori o întâmpină la întoarcerea sa în Capitală. „Cât e de lungă draga și vechea noastră șosea, toți soldații erau aliniați de o parte și de alta, mai întâi francezii, apoi englezii, apoi românii – primii dintre ei erau din regimentul meu.”³⁷ Orașul era în delir. În uralele frenetice ale poporului, suita regală va străbate Calea Victoriei până la statuia lui Mihai

Viteazul din Piața Universității, unde toate trupele au defilat, dându-i onorul. A urmat drumul către Mitropolie, scurta și solemnă slujbă din biserica veche de aici, apoi emoționanta reîntoarcere la Palatul Cotroceni³⁸.

Ferdinand și Maria au fost încoronați ca suverani ai României Mari în Cetatea Alba Iulia la 15 octombrie 1922. Cuplul regal și guvernul liberal au considerat acest fapt un act simbolic, necesar pecetluirii unirii tuturor provinciilor românești. Maria va fi extrem de marcată de ceremonia încoronării, iar peste ani își va aminti: „Bătrânul Pherekide, ca președinte al Senatului, iar Orleanu, ca președinte al Camerei, au adus coroanele. Generalul Lupescu purta mantia Majestății Sale Regele, iar Generalul Popovici o aducea pe a mea. Aceștia erau asistați, potrivit dorinței mele, de către colonelul și cel mai tânăr sublocotenent de la regimentele noastre, așa că în acea zi a zilelor am avut Regimentul 4 Roșiori alături de mine.”³⁹

După banchetul dedicat încoronării, Maria își va îmbrăca uniforma de roșior, iar pe deasupra mantia verde cu care-și făcuse intrarea în București, la întoarcerea din refugiu, de la Iași. „A fost o paradă mare, mare, iar către sfârșit a venit și Regimentul meu, 4 Roșiori, și am plecat de lângă soțul meu regele, ducându-mă să-i întâmpin și să călăresc în fruntea lor. Cu siguranță le-a plăcut, călărind pe nobilul meu cal sur”⁴⁰, își amintește regina peste ani.

După încheierea Primului Război Mondial, Regimentul 4 Roșiori „Regina Maria” va continua să fie prezent, alături de unitățile de gardă, la ceremoniile militare organizate în Capitală, dar și la alte evenimente. Mărturie stă albumul fotografic, alcătuit din 37 de file, pe care au fost atașate 216 fotografii de dimensiuni și forme diferite. Acestea îi înfățișează pe ofițerii de cavalerie ai regimentului în diferite ipostaze și au fost realizate în perioada anilor '20, surprinzând evenimente semnificative, precum parade militare organizate cu ocazia zilei de 10 Mai, concursuri de echitație, absolviri ale promoțiilor de ofițeri, serbări de sfârșit de an, ceremonii de depunere a jurământului militar ș.a. În majoritatea fotografiilor din album, Regina Maria este surprinsă purtând uniforma regimentului, pozând sau defilând alături de Regele Ferdinand I.

În 1930, culoarea uniformelor de ceremonie ale roșiorilor s-a schimbat din roșu în bleumarin. Culoarea roșie a tunicilor roșiorilor, purtate în secolul XIX, a rămas însă un simbol al statutului aparte pe care îl aveau unitățile de elită care îndeplineau misiuni de gardă și protocol.

Unitatea atât de dragă sufletului său, Regimentul 4 Roșiori, va fi lângă regină până la capăt, conducând-o pe ultimul său drum. În după-amiaza zilei de 18 iulie 1938, la ora 17.38, Regina Maria se stinge la Pelișor, în „dormitorul de aur”, în urma bolii de care suferea⁴¹. Vestea morții a creat o mare emoție în rândul tuturor celor care au îndrăgit-o. Pleca la doar 62 de ani, vârsta la care murise și Regele Ferdinand, dar urma să rămână în istorie „ca o icoană luminoasă pentru un întreg popor”, cum spune Constantin Argetoianu⁴².

După o scurtă slujbă oficiată la Pelișor, sicriul reginei este ridicat pe brațe de ofițerii Regimentului 4 Roșiori și dus la Peleş. Într-o ediție specială, ziarul *Timpu*, condus atunci de Grigore Gafencu, admirator al reginei, sub

titlul *Corpul neînsuflăit al Suveranei a fost așezat pe un catafalc, la Castelul Peleş*, prezintă în detaliu cum ofițerii Regimentului 4 Roșiori, sosiți special de la București, duc pe brațe sicriul reginei de la Pelișor la Peleş, în acea zi de 19 iulie 1938, când a început pelerinajul la castelul ornat în culoarea violet, acolo unde, „între flori roșii pe care le-a iubit, Regina Maria odihnește senină și frumoasă”⁴³. Patru ofițeri ai Regimentului 4 Roșiori fac permanent gardă în jurul catafalcului reginei, în timp ce șirul mulțimii se oprește câte o clipă, în adâncă durere și cufundat în lacrimi, în fața Augustei Suverane.

Joi, 21 iulie 1938, la ora 7.30 dimineata, a început slujba de la Peleş, oficiată de starețul Mănăstirii Sinaia, arhimandritul Serafim Georgescu, după care, sicriul reginei a fost ridicat de ofițerii Regimentului 4 Roșiori și așezat pe un afet de tun cal. 75 mm, tras de șase cai. Cortegiul a pornit spre gară, pe un ultim drum al reginei în Sinaia. La gară, o așteptau țărani din Bran, îndurerați de pierderea iubitei lor castelane. Trenul mortuar s-a pus în mișcare

la 9.15 și a ajuns la 11.45 în Gara Cotroceni⁴⁴. Până la București, toate stațiile de cale ferată erau „drapate cu violet”⁴⁵, iar în gări poporul îndurerat îngenunchea în fața reginei.

La București, impresionanta sosire a cortegiului funerar la Gara Cotroceni a fost anunțată cu 75 de salve de tun. „În liniștea mormântală, tulburată doar de sunetele muzicii militare ce intonează imnul regal și de dangătele clopotelor de la capela Cotroceni, sicriul de stejar, înfășurat în drapelul regal [...], este luat pe brațe de ofițerii din Regimentul 4 Roșiori și trecut prin hall-ul haltei spre a fi așezat pe catafalcul din mijlocul piațetei”⁴⁶, titra ziarul *Universul*, la 23 iulie 1938.

Rămas fără iubita sa regină, Regimentul 4 Roșiori și-a purtat mai departe renumele și stindardul. În preajma celui de-Al Doilea Război Mondial, deși avea statutul său special, regimentul a fost inclus în planurile de

apărare și de campanie ale armatei române. Intervenția armatei maghiare în Transcarpația, la 14 martie 1939, și ciocnirile acestora cu trupele cehoslovace au determinat Marele Stat Major român să ordone completarea imediată a efectivelor părții active a marilor unități destinate Frontului de Vest din care făcea parte și Divizia 1 Cavalerie. Aceste unități, printre care se număra și Regimentul 4 Roșiori, au constituit încă de a doua zi, la 15 martie 1939, grupul de siguranță spre Ucraina Subcarpatică, până la intrarea în dispozitiv a *Grupului operativ Maramureș*, aflat în curs de concentrare.

În majoritatea armatelor moderne însă, tancurile preluau din ce în ce mai mult locul trupelor călare, iar celebrele șarje de cavalerie erau de domeniul trecutului. Eșecul armatei poloneze, dotată cu cai, în fața trupelor motomecanizate germane, pregătite pentru un război fulger, a trezit un larg ecou printre cei responsabili cu organizarea și înzestrarea armatelor, la începutul anilor 1940.

Cu toate acestea, armata română, insuficient pregătită pentru noul tip de operații militare, a intrat la 21 iunie 1941 în cel de-Al Doilea Război Mondial cu unități de cavalerie, fără ca acestea să aibă un sprijin de luptă adecvat. Și Regimentul 4 Roșiori a fost mobilizat și trimis pe Frontul de Est, în războiul împotriva URSS, pentru a lupta la eliberarea nordului Bucovinei și, ulterior, la cucerirea Peninsulei Crimeea. Din 29 decembrie 1941 până la 21 ianuarie 1942, Regimentul 4 Roșiori a dus lupte grele pentru respingerea trupelor sovietice debarcate în zona Kerci–Feodosia, în extremitatea estică a Crimeii. Ulterior, în cadrul Bătăliei pentru Stalingrad, regimentul va lupta în Stepă Calmucă, în noiembrie – decembrie 1942. Ca urmare a pierderilor suferite, la 26 decembrie 1942, regimentul este scos din luptă, iar în ianuarie 1943, acesta revine în țară și intră în refacere, în localități din jurul Capitalei (Militari, Roșu, Bălăsești și Ogrezeni).

În vara anului 1944, Regimentul 4 Roșiori „Regina Maria” intră în subordinea Diviziei 8 Cavalerie și va lua parte la luptele împotriva trupelor germane din București, în zilele fierbinți din perioada 23-28 august. Apoi, în Campania din Vest (1944-1945), regimentul va lupta pentru eliberarea nord-vestului Transilvaniei, remarcându-se la Oarba de Mureș, și

pe teritoriul Ungariei și Cehoslovaciei, până în munții Tatra Mare și în Carpații Albi.

După război, începând cu 1 octombrie 1947, odată cu reorganizarea armatei române pe cele patru regiuni militare, Regimentul 4 Roșiori a intrat în componența Regiunii a II-a Militară, al cărei comandament era în București, și care cuprindea Muntenia (fără județul Râmnicu Sărat) și Dobrogea. După abolirea monarhiei la 30 decembrie 1947, autoritățile comuniste, proaspăt instaurate la București, s-au grăbit să elimine titulatura „Regina Maria” din denumirea Regimentului 4 Roșiori. În 1949, l-au denumit Regimentul 4 Cavalerie, iar pentru a se estompa definitiv renumele regimentului reginei, din anul 1951, acesta a fost redenumit Regimentul 245 Cavalerie.

În anul 1954, arma Cavalerie a fost desființată în armata României. Astfel, în baza ordinului Marelui Stat Major nr. CL0010.100, din 18 septembrie 1954, Regimentul 245 Cavalerie a fost transformat în Regimentul 122 Mecanizat, dislocat în garnizoana Sebeș-Alba. Astfel, faima regimentului Reginei Maria s-a stins treptat, voit, în spiritul politicii de denigrare a celor 81 de ani de monarhie în România.

De altfel, după instaurarea regimului comunist în România, toate unitățile de gardă și-au pierdut statutul lor special. Unele dintre acestea au fost transformate în unități militare obișnuite ale noii armate populare, altele au fost desființate.

Din anul 2015, Batalionul 814 Tancuri „Mihai Vodă” din Turda a preluat tradițiile Regimentului 4 Roșiori „Regina Maria”, iar Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I” din București păstrează astăzi, la loc de cinste, Drapelul de Luptă al faimoasei unități de cavalerie, așa cum acesta a strălucit în vremurile sale de glorie, la parade și în lupte. Purtând patina timpului, stindardul regimentului – alcătuit din flamură, hampă și acvilă – încântă ochii prin frumusețea sa și a decorațiilor ce îl împodobesc.

Flamura, din pânză dublă de mătase, de 85x42 cm, este tricoloră, cu albastru la hampă. Pe culoarea galbenă, din mijloc, se află un pavilion alb, căptușit cu roșu, pe care este cusută stema României, model 1921, brodată. La cele patru colțuri ale flamurei este brodată cifra încoronată a Regelui Ferdinand I, iar pe cele trei laturi libere ale acesteia sunt franjuri

din fir metalic auriu. *Hampa* are lungimea de 3 m și este confecționată din lemn de mesteacăn. Pe aceasta, sub flamură, este fixată plăcuța din alamă pe care stă scris, cu litere de mână, Regimentul 4 Roșiori. Sub plăcuță, de-a lungul hampei, sunt săpate șase caneluri, bronzate, ce coboară până la partea inferioară. *Acvila*, de tip napoleonean, are o înălțime de 20 cm și reprezintă vulturul conturnat stânga, coronat, cruciat, dar fără crucea coroanei. Acesta este fixat pe un cartel perpendicular, din același material, care are înscrise, pe față, cu litere majuscule roșii, deviza armatei, ONOARE ȘI PATRIE, iar pe verso, denumirea corpului de trupă, cu același tip de scriere, REGIMENTUL 4 ROȘIORI.

Decorațiile care i-au fost conferite de-a lungul timpului și care împodobesc cu panglicile lor Drapelul de Luptă al Regimentului 4 Roșiori sunt: Medalia „Avântul Țării” – 1913, Ordinul „Mihai Viteazul”, clasa a III-a – 1916, Medalia „Crucea comemorativă a războiului 1916-1918” cu baretele: ARDEAL, CARPAȚI, TÂRGU OCNA, DOBROGEA, 1918 și Ordinul *Steaua României*, clasa a III-a.

Spirit ager și romantic deopotrivă, cea care de atâtea ori, în momente dificile pentru țară, strigase „Ah! De ce nu sunt eu regele!?” și despre care, la vremuri de cumpănă, s-a spus că era „singurul bărbat din Palat”, Maria rămâne pentru români *Regina întregirii Neamului, Regina-soldat și Mama răniților* de pe front, cea care, așa cum a remarcat Argetoianu, a fost singura din Familia Regală care a priceput și vremurile și războiul, iar prin purtarea sa, din timpul neutralității, al războiului și la Conferința de Pace de la Paris (1919), „și-a ispășit toate păcatele” lumești⁴⁷.

Atipică și avangardistă pentru epoca sa, Maria a trăit intens, a iubit și a fost iubită, a suferit și a îndrăgit, a învins percepțiile și ideile preconcepute ale celor din preajma sa. Lipsa unor înscrisuri oficiale privind conferirea comenzii onorifice a Regimentului 4 Roșiori și puținele trimiteri ale documentelor militare din arhive la activitățile Mariei în cadrul regimentului pot fi puse pe seama faptului că, în mentalul colectiv al vremii, până și o principesă era tratată ca femeie, pentru care deținerea

unui asemenea rang în armată era de neconceput. Chiar și datele diferite care transpar din jurnalul Regelui Carol I și din memoriile Reginei Maria, privind anul în care tânăra principesă a dobândit statutul onorific, nu fac mai puțin romantică, ci, dimpotrivă, îmbracă în mister frumoasa poveste a legăturii dintre *Suverană și Regimentul său*. Maria s-a simțit întotdeauna mândră în fruntea roșiorilor, iar Regimentul 4 Roșiori a fost mereu al ei, din anul 1896 până la moarte, așa cum ne-a lăsat scris în jurnalele și memoriile sale.

BIBLIOGRAFIE

1. Coord. Andrei Potlog, Aura Christy, *Regina Maria. Prin puterea destinului*, Editura Ideea Europeană, București, 2025.
2. Diana Mandache (ed.), *Regina Maria a României. Capitoale târzii din veața mea. Memorii redescoperite*, Editura ALLFA, București, 2007.
3. Eugen Teodoru, *Din scrierile regilor*, Paul Edition, București, 2019.
4. Lucian Boia, *Maria, regina României, Jurnal de război*, vol. I, II, III, Editura Humanitas, București, 2022.

NOTE

¹ Lucian Boia, *Maria, regina României, Jurnal de război (I). 1916-1917*, Editura Humanitas, București, 2022, p. 101.

² Regina Maria, *Povestea vieții mele*, vol. II, Editura Adevărul S.A., București, 1935, p. 150.

³ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 345.

⁴ M. Mărgăritescu, *Șefii Armatei Române – generali și colonei în activitate*, București, 1 august 1904, p. 19.

⁵ Prin Înalț Decret Regal nr. 4201 din 29 decembrie 1892, principele Ferdinand fusese înaintat la gradul de maior și numit comandant al Batalionului 1 Vânători. Iar la 1 ianuarie 1895, era înaintat la gradul de locotenent-colonel.

⁶ Viitorul mareșal al României, Alexandru Averescu a fost comandant al Regimentului 4 Roșiori în perioada 1898-1899.

⁷ Regimentul 11 Călărași fusese înființat prin Înalț Decret Regal nr. 1164 din 15 aprilie 1880.

⁸ În București exista și Regimentul IV Ilfov nr. 21, în cazarma actualului Muzeu Militar Național. În 1891, regimentele de linie s-au contopit cu cele de dorobanți. Așa se face că noile regimente au păstrat în denumire și numărul regimentelor de dorobanți, la care s-a adăugat denumirea geografică sau istorică.

⁹ Înalt Decret Regal nr. 4157 din 28 octombrie 1896, publicat în „*Monitorul Oastei*” nr. 48 din 9 noiembrie 1896.

¹⁰ M. Mărgăritescu, *op. cit.*, p. 21.

¹¹ Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. II, Editura Eminescu, București, 1991, p. 149.

¹² Cristian Moșneanu, *Destin regal și întregirea României*, Editura Librex Publishing, București, 2024, p. 39.

¹³ În fondul de arhivă al Regimentului 4 Roșiori (care cuprinde documente create începând cu anul 1914) nu a fost identificat un document oficial prin care Principesei Maria să îi fi fost atribuită comanda onorifică a regimentului. În jurnalul său, Regele Carol I consemnează, la data de 15 octombrie 1896: „*Ora 1, mare lunch, toți cei din pavilionul vânătoare, toți miniștrii cu soțiile. La masă, într-un scurt discurs, am înscris-o pe Missy în lista Regimentului 4 Roșiori al lui Nando (s.n.) și am băut în cinstea ei și în cinstea lui Alfred [fratele principesei Maria, aflat în vizită în România, împreună cu marele duce Boris, vărul principesei]”; (Jurnalul Regelui Carol I, vol. III, Editura Polirom, Iași, p. 246). Pe de altă parte, în memoriile sale, Maria plasează evenimentul acordării comenzii onorifice a regimentului în toamna anului 1897: [...] „când [principele Ferdinand] a fost avansat colonel i s-a dat comanda regimentului de cavalerie 4 Roșiori, la care Unchiul [Regele Carol I], într-o clipă de slăbiciune, mă numise șef onorific (s.n.). [...] Aceasta fuse o mare întâmplare în tânăra mea viață. [...] Numirea mea fu primită cu nespus entuziasm de către ofițeri și soldați”. (Regina Maria, *Povestea vieții mele*, vol. II, Editura Adevărul S.A., București, 1935, p. 149)*

¹⁴ Constantin I. Stan, *Regele Ferdinand I „Întregitorul” (1914-1927)*, Editura Paideia, București, 2003, p. 30.

¹⁵ Se va întoarce în țară și își va continua cariera militară, ajungând general de grăniceri. Cunoscut și sub numele de Zizi Cantacuzino – Grănicerul, după trecerea în rezervă, acesta va deveni președinte al partidului legionar „Totul pentru Țară”.

¹⁶ *Regimentul 30 Gardă „Mihai Viteazul”. Istorie, uniforme, simboluri*, Editura Militară, București, 2015, p. 35.

¹⁷ Eugen Teodoru, *Din scrinurile regilor*, Paul Edition, București, 2019, p. 227.

¹⁸ Serviciul Istoric al Armatei, *Armata Română și Răscala din 1907 – Documente*, Editura Militară, București, 2007, p. 17.

¹⁹ Alexandru Gârneață, *Adevărata istorie a unei monarhii. Familia Hohenzollern*, Editura Cartea Românească, București, 1949, p. 65.

²⁰ *Ibidem*, p. 59.

²¹ Serviciul Istoric al Armatei, *op. cit.*, p. 25.

²² De remarcat este faptul că, nici în conținutul Înaltului Decret Regal nr. 2480 din 11 noiembrie 1915, nici în raportul înaintat de Ion I.C. Brătianu, nu regăsim trimiteri la un document oficial prin care Regina Maria să fi fost numită anterior comandant onorific al Regimentului 4 Roșiori.

²³ I.G. Duca, *Amintiri politice. Începutul unei noi domnii*, vol. I, Colecția „Memorii și mărturii”, München, 1981, p. 97.

²⁴ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 112.

²⁵ Deznodământul tragic al Șarjei de cavalerie de la Robănești, ca și cel al sângeroasei Șarje de la Prunaru, din 14 noiembrie 1916, au condus la concluzia că, în fața armamentului automat, aceste acțiuni aventuroase, care făcuseră gloria cavaleriștilor în trecut, nu mai corespundeau condițiilor războiului modern.

²⁶ Vladimir Zincenco, *Războaiele! România și Rusia, aliați și inamici*, Editura Neverland, București, 2022, p. 128.

²⁷ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 396.

²⁸ *Ibidem*, p. 398.

²⁹ Generalul Ernest Ballif (1871-1940) a fost mai întâi aghiotant al Regelui Ferdinand și apoi al Reginei Maria (1916-1919). Ballif a făcut parte din Consiliul de Coroană și a fost, până la moarte, președinte al Fundației „Regele Ferdinand I”. De asemenea, a fost administrator al Domeniului Coroanei (1920-1940) și mareșal al Curții Regale (1936-1937).

³⁰ Leon Ghika (1861-1929), proprietar și filantrop, fiul politicianului Leon Ghika-Dumbrăveni, fost ministru de externe.

³¹ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 398.

³² *Ibidem*.

³³ Bătălia de la Mărăști (11/24 iulie – 19 iulie/1 august 1917) a fost o ofensivă a Armatei 2 române și a aripilor stângi a Armatei 4 ruse împotriva flancului drept al Armatei 1 austro-ungară, fiind primul examen la care au fost supuse trupele române după noua reorganizare, dotare și instruire din prima jumătate a anului 1917.

³⁴ A fost denumită astfel pentru că primele două bătălii de la Oituz s-au desfășurat în toamna anului 1916.

³⁵ Lucian Boia, *op. cit.*, vol. II, p. 345-348.

³⁶ *Ibidem*, p. 422.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ La intrarea în curtea palatului Cotroceni, Maria se îndreaptă măcinată de durere către mormântul

pruncului său, Mircea, de care i-a fost atât de dor și pe care l-a plâns tot timpul cât a stat în refugiu la Iași.

³⁹ Diana Mandache, *Regina Maria a României. Capitele târzii din viața mea. Memorii redescoperite*, Editura ALLFA, București, 2007, p. 143.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 145.

⁴¹ Regina suferea de ciroză hepato-splenică, formă hemoragică.

⁴² Constantin Argetoianu, *Însemnări zilnice*, vol. V, Editura Machiavelli, București, 1994, p. 43.

⁴³ Coord. Andrei Potlog, Aura Christi, *Regina Maria. Prin puterea destinului*, Editura Ideea Europeană, București, 2025, p. 150.

⁴⁴ Ziarul *Timpu*, ediție specială, 22 iulie 1938.

⁴⁵ Regina Maria a lăsat în scris ca la funeraliile sale să nu se folosească culoarea neagră, ci violet.

⁴⁶ Ziarul *Universul*, nr. 197, din 23 iulie 1938.

⁴⁷ Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine amintiri din vremea celor de ieri*, Editura Humanitas, București, 1992, p. 108.

O MĂRTURIE DIN RĂZBOIUL DE ÎNTREGIRE: LOCOTENENTUL VASILE VASILIU DIN REGIMENTUL 16 INFANTERIE SUCEAVA (I)

SORIN CRISTESCU *

Abstract

At the National Archives are kept the memories about the campaign of 1916-1917 that Colonel Vasile M. Vasiliu wrote 47 years later. The author was part of the 16th Infantry Regiment of Suceava and describes extensively the battles during the retreat in October-November 1916, along the Trotuș valley, then the abandonment of Bucharest and the withdrawal to Moldavia, the army's recovery period during the winter of 1916-1917, and finally, the battles of Oituz in July - August 1917. He offered us ample memories of one of the officers from the French military mission, heroically fallen on duty on the Coșna hill, near Oituz, Captain Paul Bergé. The author has a captivating, dynamic, yet simple style and offers us vivid portrayals of the dramatic confrontations that marked Romania's War of Unification.

Keywords: retreat, offensive, machine guns, artillery, prisoners

În Fondul „Colecției Personalități” a Arhivelor Naționale se află un caiet cu coperti tari, gen registru, în care 68 de file sunt acoperite cu un scris destul de greu lizibil. Sunt însemnările, mai precis amintirile din Războiul de Întregire, scrise de colonelul în retragere Vasile M. Vasiliu (1889 – după 1971). Despre acest ofițer știm că s-a născut la 2 ianuarie 1889, a absolvit școala de ofițeri de infanterie, a fost avansat sublocotenent la 1 iulie 1912 și încadrat în Regimentul 16 Infanterie Suceava, cu reședința

la Fălticeni, făcând parte din Brigada XIV Infanterie¹. Mai știm că fusese avansat locotenent la 1 august 1915, căpitan la 1 aprilie 1917, maior la 1 aprilie 1920, locotenent-colonel la 10 mai 1931 și că a activat la Școala Ofițerilor de Rezervă din Infanterie nr. 2². Vasile Vasiliu a avut un camarad de război, pe profesorul bucovinean Constantin Turtureanu, care și-a notat și el amintirile, care îl descrie ca „un ostaș în carne și-n oase, un moldovean frumos, cu înfățișare de vultur”, și ne spune că atunci, în

* Dr., cercetător științific gradul III, Institutul pentru studii politice de apărare și istorie militară.

1938, când și-a încheiat redactarea memoriilor, Vasiliu era „colonel la Regimentul 23 din Constanța”³. Ce s-a întâmplat cu Vasiliu în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial și în anii următori, încă nu am aflat.

Familiarizându-mă cu scrisul memorialistului am fost interesat de faptul că a făcut parte din Regimentul 16 Infanterie Suceava – o denumire care spune mult despre spiritul armatei române din acea vreme, deoarece atunci Suceava nu se afla pe teritoriul României, frontiera cu Austro-Ungaria era la Burdujeni, imediat la sud de Suceava. Regimentul se formase în 1877, aparținea Brigăzii XIV Infanterie, era compus din trei batalioane permanente și avea reședința la Fălticeni⁴. La 8 octombrie 1878 drapelul regimentului fusese decorat cu medalia „Trecerea Dunării” și primise drapel nou la 10 mai 1902.

De curând, despre Regimentul 16 Suceava s-a publicat la editura Prosexi din Dorohei o amplă și admirabil documentată monografie, elaborată de dl Ionel Halip⁵, care înfățișează istoria regimentului de la Războiul de Independență până la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial, lămurind multe aspecte organizatorice și cronologice.

Se știe că printre sublocotenenții în rezervă ai acestui regiment se aflase, de la 1 ianuarie 1904 până în mai 1913, și scriitorul Mihail Sadoveanu (1880-1961). Un alt nume celebru al literaturii române, și el sublocotenent de rezervă în acest regiment, a fost Camil Petrescu (1894-1957), care în aprilie 1918 a scris un memoriu care începe astfel: „Am fost făcut prizonier în ziua de 26 iulie 1917, în următoarele împrejurări. Făceam parte din Regimentul Suceava nr. 16, comandat de dl colonel Cezar Mihail, și eram comandantul secției I de mitraliere din Compania 8. Atașat Companiei 7 de sub comanda dlui locotenent Paplica, aveam piesele în sectorul acestei companii – pe Cota Ungureanu, Valea Oituzului.”⁶ Este de mirare cum Vasile Vasiliu, care descrie pe larg luptele din ziua de 26 iulie 1917, nu a reținut sau nu a aflat niciodată că atunci a căzut prizonier romancierul celebru de mai târziu, Camil Petrescu.

În memoriile scrise la 45-47 de ani de la evenimente, Vasile M. Vasiliu nu face nicio referire la acești doi scriitori. În schimb, autorul afirmă că l-a cunoscut îndeaproape pe locotenentul din Misiunea Militară Franceză, Paul Bergé⁷, și ne lasă câteva ample amintiri interesante despre acesta, care îmbogățesc ceea ce știam despre eroul Franței, căzut la datorie pe meleagurile românești.

Stilul autorului este alert, dinamic; este apropiat de soldați și de tot ce privește viața acestora: hrană, muniție, instruire, stare de sănătate. Împarte cu ei toate vicisitudinile războiului și acordă o atenție cu totul specială cailor, tratându-i cu duioșie. Este un profesionist al mânăuirii mitralierelor de la care își propune, și reușește, să obțină maxima eficiență. Ne expune o perioadă amplă a războiului: retragerea regimentului din Transilvania pe Valea Trotușului, apoi luptele care au dus la abandonarea Bucureștilor, retragerea spre Moldova prin Râmnicu Sărat, perioada refacerii armatei din iarna tragică 1916-1917 și marea bătălie de la Oituz din iulie - august 1917. Memoriile se întrerup brusc din motive pe care nu le cunoaștem.

Este evident că ar fi vrut să-și publice memoriile deoarece – în stilul și pe tonul istoriei care se scria în vremea regimului comunist – nu ezită niciodată să critice vehement conducerea armatei pentru nepregătire și incompetență și nu rostește niciunul din numele mari ale epocii. Despre Regele Ferdinand precizează doar cum a răsplătit pe nedrept cu „eghileții de adjutant regal” pe colonelul Dumitru Gherculescu care de fapt fugise din fața inamicului, abandonând poziția.

În schimb ne lasă un tablou plin de culoare și dinamism al oamenilor, al evenimentelor și al locurilor, vorbind cu simplitate despre vitejia și spiritul de sacrificiu al soldaților și ofițerilor, acceptând cu stoicism toate chinurile războiului. Sau așa cum spune autorul: „conștiința îndeplinirii datoriei, spiritul de jertfă și, mai presus de orice, dragostea de țară”. Are o memorie excepțională a locurilor și localităților sau probabil scrie pe baza unor însemnări luate atunci. Se vedește a fi un om cu lecturi bogate, însă îl menționează doar pe Liviu Rebreanu cu *Pădurea spânzuraților*.

Această primă parte a memoriilor sale pe care o publicăm aici se încheie înainte de relatarea retragerii spre Moldova.

Cifrele în paranteze rotunde indică numărul filei din dosar.

Să-i dăm cuvântul:

Locotenent Vasile Vasiliu

(1) *Pro domo*⁸
Amintiri

V. Vasiliu

Pe Valea Trotușului

Goioasa⁹, 4/17 oct. 1916

(2)...Ne retrăgeam din Ardeal cu sufletul amărât, descurajați și abătuți. Soldații abia mai târâiau picioarele deși nu făcusem eforturi mari și etape lungi; oboseala morală a tras după ea și pe cea fizică.

Parcă și caii noștri de la mitraliere erau trudiți! Cucus, roibul, considerat ca cel mai tare cal, care purta în spinare mitraliera și afetul, se poticnea des și de câte ori treceam pe lângă el în timpul marșului, se uita la mine și îmi părea că întreabă: „de ce ne retragem?” Bujor, cel mai blând, care de obicei făcea să joace samarul ca o nimica pe spatele l

ui, ținea mereu capul în jos. Ceilalți cai la fel. Numai Micu sălta în trap mărunț și se uita chiorăș în dreapta și în stânga, doar o veni cineva străin pe care să-l lovească cu copita piciorului de dinainte – ca mîța – sau să apuce cu gura.

Îmi erau dragi caii de la mitraliere. Cu ei făcusem campania din 1913, străbătusem Bulgaria până la Etropol¹⁰ și înapoi; iar acum veneam de la Homorod, după ce urcasem atâtea munți în înaintare și... în retragere. Îi țineam bine, îi îngrijeam, erau totdeauna potcoviți, mâncați, adăpați și țesălați. Fiecare cal avea un conductor și se învățaseră în așa fel unul cu altul – om și animal – încât își transmiteau unul altuia și stările sufletești.

Intrasem în țară pe la Ghimeș, trecusem pe lângă o pădure, care era să fie „Pădurea spânzuraților”¹¹ de mai târziu, apoi pe la Palanca și continuăm drumul spre Agăș¹², întrebându-ne de ce nu ne oprim la vechea frontieră... Dar comandamentul avea alte planuri.

După un popas de o noapte la Agăș, pornim din nou și în ziua de 2/15 Octombrie, seara, ajungem la Comănești¹³. Imediat primim ordinul ca a doua zi dimineața să fim pe Dealul Comăneștilor pentru executarea unor lucrări defensive.

Cum adică? O să luptăm cu ungurii în țară la noi? Degeaba am mers atîta și așa de frumoși în Ardeal, ca acum să-i aducem în inima Moldovei? Și... acum trebuie să facem lucrări de întărire? Doar doi ani au lucrat regimente întregi ca să organizeze o linie defensivă, tranșee fără adâncime, pe Valea Trotușului, cu flancurile rezemate pe dealurile Beleghet și Mocanu. Acelea nu sunt mai bune? În adevăr că nu erau bune. Le văzusem. Barau șoseaua și nimic mai mult, parcă inamicul era obligat să vie numai pe șosea. După cum vom vedea, el a venit pe creste și în jumătate de oră Regimentul 14 Infanterie a pierdut tranșeele la care se lucrase doi ani, pentru că ele au fost învăluite pe flancuri, lucru pe care nu-l prevăzuseră genistii noștri. Acestea și alte gânduri m-au frământat toată noaptea.

A doua zi începem lucrările. Ni se dau și lopeți mari, luate de la oamenii din sat, căci noi aveam numai lopeți mici, Linnemann¹⁴, iar cele de la „trăsura de terasieri” a batalioanelor nu se dădeau ca să nu se piardă și mai ales că nu toate erau unse și s-ar fi putut să ruginască...

Se trasează o primă linie de rezistență, cu mitraliere intercalate între companii, iar înăpoi la vreo 200 m o a doua linie neîntreruptă. Fronturile erau mari, nu se grupau unități în centre de rezistență cu intervale între ele...

Nu se știa așa ceva pe atunci, nu se făcea un plan de foc, tragerile erau numai de front, flancări... ce or fi acelea? O mitralieră pe care o pusesem să tragă de flanc în fața unei companii mi-a fost rectificată: ea trebuia să tragă de front...

Grenade nu aveam.

(3) Grenada cu coadă „Savopol”¹⁵ era mai periculoasă pentru cine o arunca. Nici vorbă nu era de „cuiburi de grenadiri”.

Am lucrat noi cu zor până pe la ora 15, când primim ordinul: „Regimentul lasă orice lucrare și coboară la gară pentru a fi imbarcat.” Dar unde mergem și încă cu trenul?

Aflăm numaidecât: la gura Ciobănașului! Abia ne-am suit în vagoane și încep zvonurile: Ungurii au ocupat Agăș, o seamă din ei vin pe Valea Sulței¹⁶, alții pe Trotuș, pe la Ghimeș, alții chiar pe Valea Ciobănașului.

Dar zvonurile s-au adevărit. O brigadă ungurească, cu artilerie multă, în special obuziere, intrase în țară, pe la Ghimeș, pe Sulța, cu un detașament de legătură pe Cotumba¹⁷, un alt detașament pe Ciobănaș și nu știu câtă cavalerie.

În fața acestei situații, comandamentul nostru – recte Divizia 7¹⁸ – își schimbă planul. Având informații precise că grosul brigăzii ungurești este în Agăș, se hotărăște la o ofensivă activă. În consecință, lasă Dealul Comăneștilor și nu așteaptă pe inamic să vină la el: e mai bine să-l atace în strămtorile munților. Doar asta a fost tactica noastră de veacuri.

Și astfel organizează un detașament de trei batalioane, cu secții de mitraliere, fără artilerie și cavalerie – căci drumul și cărările pe care trebuiau să meargă nu erau accesibile acestor din urmă arme.

Detașamentul compus dintr-un batalion din Regimentul 16, două batalioane din Regimentul 14 Infanterie era pus sub comanda colonelului de brigadă (sic!) (cu stea) Boian Al.¹⁹, un om instruit, cult, energic, dar prea încrezut. Plecarea detașamentului imediat – pe la ora 8 seara. El trebuia să meargă pe Valea Asăului, apoi la stânga pe Valea Agășului, peste muntele Muncelu și să cadă dimineata în flancul și în spatele inamicului.

Concomitent, Maiorul Iordănescu²⁰ cu șase companii de infanterie trebuia să atace de front pe Valea Trotușului-Goioasa-Agăș.

Pentru siguranță trebuia ocupat imediat tunelul de la Goioasa.

Ca urmare se formează un mic detașament din Compania 3/Regimentul 16 și o secție de mitraliere, sub comanda mea, cu ordinul de a ocupa imediat tunelul, iar în zori când va veni Detașamentul Maior Iordănescu, să mă încolonez în trupa atacului de front.

În câteva minute am fost gata. Eram fără manta; în grabă, cum plecasem la Comănești, am lăsat mantaua la o căruță și noaptea se arăta destul de rece; de! munte, vale, păduri.

La vreun kilometru de la plecare zărim o vâlvație roșie în urma noastră; ardea cantonul

unde lucra colonelul Boian. Luase foc de la soba unde ordonanța lui Boian preparase un ceai.

După cum am aflat mai târziu acest incendiu a produs o demoralizare destul de mare în rândurile soldaților, care, superstițioși cum erau, îl considerau de „semn rău”. Mai erau și câțiva agenți propagandiști străini printre soldați, de care noi nu ne dădeam seama atunci, care au început să șoptească la urechi că acțiunea lui Boian nu va reuși. Aceasta a mărit demoralizarea. Așadar, cu această pregătire morală a plecat Boian.

Noi, cu Compania 3 precedați de un pluton avangardă având și el o patrulă înainte și urmată de cele 2 mitraliere, încercând întrucâtva acum îngrijorare de la incendiul din spatele nostru, ajungem la tunel. Imediat o patrulă trece prin tunel – de altfel nu prea lung – și se postează la 100 m înaintea tunelului, interceptând calea ferată și șoseaua. Ne-am suit pe tunel, trimițând o patrulă spre dreapta noastră ca să fim feriți de vreo surpriză. Am fixat linia pe care putea să o ocupe compania și locul mitralierelor. Eu am rămas sus pe tunel, lângă mitraliere, iar locotenentul Popescu, comandantul Companiei a rămas pe vale înapoi, căutându-și un culcuș pentru noapte. Oamenii companiei, îndată ce am ajuns, s-au culcat, fiind de altfel și obosiți. În zadar am dat ordin să-și facă fiecare un adăpost, nu am văzut decât 2-3 care lucrau. În schimb mitralieriștii mei au lucrat toată noaptea, săpându-și adăpost pentru oameni și mitraliere.

— Dar oare or veni în astă noapte să ne atace, domnule locotenent, mă întreabă sergentul Grigore Ilie, sfredelind valea și șoseaua cu ochii lui de vânător, căci o lună plină lumina ca ziua.

— Nu, Grigore! Vor trimite doar patrule. Știi că nemții și ungurii nu atacă noaptea, ci trimit iscoade, patrule ca să știe ce au în față. De altfel ei au curaj numai când știu că (4) au artileria în spate care să le deschidă drum.

— Dar dvs. nu dormiți măcar un ceas ca noi vom face cu rândul de pază?

— Ba n-ar fi rău, Grigore. Spune lui Toader a Fetelor să repereze câteva puncte pe șosea, că se vede pe lună și să aibă grija.

Depart... spre dreapta noastră, se aude un șuierat sinistru al unui huhurez. Încolo, liniște deplină.

Grigore îmi face un mic culcuș pe pământ, din niște cetină pe care a luat-o dintr-un brad din apropiere.

Mă culc, dar mi-era frig. Cum am spus nu aveam manta. Soldatul... Vasile se așază la spatele meu, mă cuprinde cu mâinile și se lipește de mine. Mă încălzește cu trupul lui. Așa era soldatul nostru față de ofițerii care erau apropiați de ei, dar nici eu nu am luat mantaua niciunui soldat, cu toate că mi-au oferit.

Nu puteam să dorm. Auzeam din când în când lopate săpând în pământul tare de pe tunel... mă gândeam la Detașamentul lui Boian... pe unde o fi el acum, mergând noaptea pe coastele încălcite de zmeuriș ale Agășului spre Muncel, munte înalt de vreo 1300 m, vedeam lupta de a doua zi. Va reuși oare? Și noi ăștia, pe front, cum vom înainta? Pe șosea, în valea strâmtă a Troțușului, dar știm oare ce o fi pe dreapta și pe stânga? Numai ne-om pomeni că ne pisălogesc cu tunurile pe vale... Nu! Nu-i bine să mergem pe drum! Dar pe unde?

Când îmi depănam firul gândurilor mele și ajunsesem la întrebarea asta, iată că vine Grigore Ilie și-mi spune ușor:

— Domnule locotenent, dormiți?

Sar în sus.

— Nu, dar ce este?

— N-ați auzit o șuierătură slabă? Până acum a făcut de trei ori.

— Ba mi se pare că am auzit și eu, dar mi-am zis că-i vreun soldat...

— Nu... pentru că... I-auziți!!!

În adevăr, acum am auzit bine.

— Măi Grigore, cât am umblat noi prin pădure înainte de război, cât am umblat noaptea și la miezul nopții, prin toate pustietățile, prin toate văgăunile munților, prin toate coastele pâraielor, dar n-am auzit așa ceva. Păsările acumă dorm. Numai buha și huhurezul mai umblă, dar ele fac altfel. Trebuie să fie altceva.

Vezi tu, pe coastele astea ale Troțușului, sunt așa-zisele „drumuri a lui Ghica” făcute de-a lungul văii de nemții care erau în serviciul lui Ghica Comănești²¹. Cine știe dacă acești ingineri nemți nu erau ofițeri spioni. Știau ei de ce fac drumurile.

Pe unul din aceste drumuri este o patrulă care își dă semnale... Auzi? Încă o dată. Acum e lună și se vede bine chiar prin pădure, mai ales că frunza a început să cadă și codrul se rărește. Patrula merge bine.

Acum e în dreptul nostru pe coasta de peste vale. Transmite: pândarii²² să fie atenți ca să nu fim surprinși.

Grigore s-a dus, eu n-am mai putut dormi. Stăteam în umbra unui brad, pe tunel și așa am stat până dimineața, mai schimbând câte o vorbă, pe șoptite cu oamenii mei.

A doua zi, îndată ce se zărește de ziuă, ordonanța mea, nedezipită de mine, îmi aduce un ceai.

— Unde l-ai făcut, întreb eu oarecum îngrijorat. De... fac fum...

— În tunel, domnule locotenent. Ne-am ascuns bine.

— Bine. Stai jos lângă bradul aista.

Iau ceaiul și după ce sorb o dată, îmi arunc ochii pe șosea. Cam la 800 de metri, după un cot al șoselei, apare o patrulă de cavalerie, care venea răsfirată, câte unul, la intervale, pe o parte și alta a șoselei. Veneau la pas.

Imediat transmit ordinul să nu tragă ni-meni, să-i lase să se apropie. În adevăr s-au apropiat la 400 m. De după cotul șoselei, la 800 m, apare un escadron, dar la pas.

(5) — Grigore! Țeava pe ei, urmărește-i, dar nu trageți încă! Să mai vedem ce fac? Țștia sunt o recunoaștere, vor să vadă ce e pe tunel. Nu trebuie să scape niciunul!

Dar tocmai când am spus aceste cuvinte, un pocnet scurt de armă de la un soldat din Compania 3 oprește în loc escadronul. Patrula face stânga împrejur, în galop. Urmează alte focuri și atunci încep și mitralierele care-și reperase (sic!) bine distanțele cu aparatul Hahn, crezând că am dat ordin de tragere.

Ne-am dezvăluit. Recunoașterea și-a ajuns scopul. N-am oprit focul decât când a dispărut escadronul, lăsând în urmă vreo 10 morți, căzuți de pe cai, doi cai zbătându-se de moarte pe șosea.

— Așa-i că a fost frumos? Aud la spatele meu pe fr. Popescu.

Eu fierbeam de ciudă.

— Da! A fost frumos căci ne-am descoperit ca proștii. Cavaleria și-a îndeplinit misiunea; ai să vezi acuși ce o să fie aici. Dar nu sfârșesc

bine și un vâjăit care îngheață aerul, venind dinspre Cărunta²³, ne aduce un obuz de 80 care se sparge la 5 m de noi, pe tunel. Mitralieristii sar toți în adăposturile săpate peste noapte. Niciunul nu-i atins. Doi soldați din Compania 3 răniți de schijă se tăvălesc de pe tunel la vale. Ceilalți o rup la fugă înapoi cu fr. Popescu cu tot, iar eu cu mitralieristii rămânem pe poziție ca să mai primim încă 10-15 obuze, în cadență rapidă, pe creasta tunelului. Dar am scăpat toți neatinși.

Nu trece mult și un agent de legătură vine în fuga mare, urcând tunelul unde eram eu și, abia ținându-și răsuflarea, se oprește, salută și-mi spune:

— Trăiți, dom' locotenent, vă poștește jos, la pod, dl Maior Iordănescu.

— A venit? E singur?

— Nu! a venit cu șase companii. Spune că să vă gătiți să mergem mai departe. Patrurile D-sale trec acum prin tunel, dacă n-or fi și trecut, căci văd că și vârful se gătește să intre.

— Bine, vin chiar acum. Împachetați mitraliera și coborâți la vale.

În câteva sărituri am fost lângă Maior Iordănescu, comandantul detașamentului.

— Să trăiți, domnule maior. Compania de mitraliere coboară acum de pe poziție și trecem sub ordinele dvs. Compania 3 cu locotenent Popescu a fugit tocmai peste pod, la primul obuz. Am rămas singur.

— Dar ați avut lupte aici; așa mi-a raportat locotenent Popescu.

— Nu, domnule Maior, n-a fost nicio luptă. O recunoaștere de cavalerie m-a descoperit înainte de vreme, din cauza unui soldat din Compania 3 prea fricos. A tras fără ordin. De altfel inamicul a avut vreo zece loviți și doi cai. Dar ce facem acum?

— Ce facem? Împingem spre Agăș, căci Boian o fi ajuns. Și... Chiar repede!

— Dar pe unde, domnule Maior?

— Pe șosea, căci n-avem prin altă parte.

— Domnule Maior, șoseaua e reperată de artilerie, care este instalată pe Cărunta.

— De unde știi?

— După direcția obuzelor trase asupra noastră. De cum s-a făcut ziuă au tras vreo 20 de obuze și șrapnele pe tunel. Unul n-a explodat și cum a căzut în pantă, a lunecat și a făcut o dără de câțiva metri; dacă prelungiți

dăra și alăturați harta, atunci dăra duce chiar pe Cărunta! Iar pe focos se vede distanța, care-i tocmai aceia de aici până la Cărunta.

— Ați judecat bine, dar ce e de făcut?

— Părerea mea este să trecem Trotușul pe malul drept, să lăsăm șoseaua și să mergem prin pădure, pe Drumul lui Ghica până la Goioasa. Nu vom fi văzuți, căci coasta este (6) împădurită, și vom fi și noi o mică surpriză pentru inamic. Azi-noapte au ajuns patrurile lor la pădure în dreptul tunelului. Desigur că observatorul lor, cu telefonul și firul invizibil, se află undeva pe coasta asta, supraveghind șoseaua care poate fi bătută la un simplu semnal. Nici nu este loc pentru desfășurarea a șase companii! Așa cred eu.

— Cred că ai dreptate. Să vedem pe unde trecem Trotușul...

Și pornim cu patrula respectivă pe coasta din dreapta a Văii Trotușului prin pădure. În curând dăm de Drumul lui Ghica, drum foarte bun și bine consolidat, încât ar putea merge pe el tunuri în bune condițiuni. Deși avem patrurile înainte și pe stânga, sus pe coastă mergeam cu multă atenție și mereu ne gândeam: ce o fi făcând Boian?

Dar odată pădurea, munții și văile ne aduc ecourile unei scurte, dar violente canonade. Dinspre Agăș răsar la orizont niște rachete care sfredelesc cerul. Canonada n-a ținut nici cinci minute. Apoi liniște de mormânt. Noi continuăm drumul, mereu gândindu-ne că ce o fi „acolo”. Nu ne-am dat seama când am ajuns în dreptul satului Goioasa.

Patrula noastră de pe stânga ne aduce un soldat ungur prins, fiind găsit cu telefonul lângă el, cu câteva bobine de fir duse de un ajutor al său, cu armă, muniție (?). Comandantul patrulei raportează că atunci când au dat de el, într-un Țanc de unde se vedea toată șoseaua, a încercat să strice telefonul, iar tovarășul său să tragă, dar nu a mai avut timp. Întrebat cine l-a trimis, a răspuns că artileria de pe Cărunta. Sunt acolo patru tunuri și mai urcă încă.

— L-ați percheziționat?

— Da, domnule locotenent. Și am găsit și asta. Sergentul se caută în buzunar și scoate o flueriță de chemat găinușele, o Țipă de găinușe, cum spunem noi, moldovenii. Pe Țipă era o bucată de hârtie pe care era scris: „Junger Hahn”, adică cucoș tânăr. Eu, care în pasiunea mea de

vânător făcea singur asemenea „țipe”, exact ca aceea, am început a zâmbi, uitându-mă la prizonier. Acesta zâmbi și el.

— Cu asta făceai astă-noapte ca păsările? Și cui transmiteai fluieratul?

— Unei patrule care ne-a adus noaptea aici.

— Dar harta unde-i?

Sergentul scoase o schiță foarte simplă, dar care spunea tot. Hărta era și ordin și hartă.

În armata germană și austro-ungară se făcea multă întrebuintare de schițe.

Maiorul Iordănescu sosi din urmă.

— Înainte, nu vă pierdeți vremea, și pornim mai departe.

Deodată un snop de gloanțe fâșâi printre fagii cam dezgoliți de frunza arămie. Pocnete dese veneau din vale. Un om dintr-o patrulă sosi într-un suflet:

— Jos în vale, pe prund, un batalion întreg stătea cu armele piramide, în repaos. Acum își formează rândurile; patrulele lor, transformate în posturi de pază ne-au zărit și trag asupra noastră...

Eu n-am mai așteptat alte ordine; am făcut semn lui Ilie Grigore și Toader a Fetelor să mă urmeze și în câteva sărituri prin pădure, am ieșit într-o poieniță pe malul Troțușului. De aci un tablou impresionant se arătă ochilor într-o clipită.

Gloanțele fâșâiau printre noi; pe prund învâlmășeală mare; pe drumul de pe malul drept al Troțușului grupuri întregi de soldați se îngârmădeau ca la hram, fugind surprinși și înspăimântați. Asta le-am prins dintr-o privire.

Mitraliera lui Toader a Fetelor începu a țacăni bătând drumul plin de oameni, în lung. Cădeau unul peste altul, ca spicele sub coasă. Bine, Toadere!

Ilie Grigore stătea cu mitraliera înmărmurit! Un soldat trece pe lângă noi și cade ca secerat!

— Vai de mine, dom' locotenent, dar oare cum o fi? Îmi spune Ilie Grigore.

— Pune mitraliera și trage, nu vezi prundul?

Afetul este așezat. Grigore potrivește mitraliera, eu îi dau rotația pe afet și când ajunge cu țeava spre inamic, el era gata cu ochirea la 300 m.

(7) Începe izvorul de moarte. Nici până atunci (și) nici de atunci, n-am văzut oameni căzuți ca trăsniți și așa de mulți. Mă rog, un

batalion prins grămadă sub foc de mitraliere la 300 m! Era îngrozitor.

Dar în timp ce noi tragem mereu, companiile ne depășesc și încep a lua prizonieri. Am prins 375 ofițeri și trupă. S-a făcut iar liniște. Eu îmi strâng oamenii și mitralierele și pornim pe drumul de pe malul Troțușului.

Dar nu aveam pe unde călca, atâția morți erau acolo. Căzuse (sic!) pe drum fulgerați de mitraliera lui Toader a Fetelor și a lui Ilie Grigore. Unii cu capul în jos, spânzurați în cirite-i²⁴ de pe malul Troțușului – malul era înalt; alții culcați pe o coastă; cei mai mulți cu fața în jos, ca omul când se poticnește de o piatră; vreo doi rămași în picioare, răzâmați de o stâncă de lângă drum, încât am crezut că-s vii, cu arma însă căzută din mâini. Cum au înțepenit așa și atât de repede?

Tot mergând aud în stânga mea, printre cei căzuți, un geamăt. Mă uit într-acolo. Lângă o claie de vreo cinci morți, unul mișcă o mână și întoarce capul spre mine. Niște ochi mari, frumoși, albaștri, așezați cu măiestrie pe o față de copil, mă privesc rugător și stăruitor. Buzele se mișcă cu greutate și dau drumul din gât la o vorbă repetată de câteva ori; repetată cu buzele și cu fața întreagă: „voda, voda”! Adică apă, apă!

— Uitați-vă că nu-i mort, spun celor de lângă mine, care se opriseră odată cu mine. Ce păcate o fi făcut copilul ăsta de i-a fost dat să moară la Goioasa. Dați-mi un bidon cu apă!

Imediat un soldat îmi dă un bidon, mă duc lângă rănit, îi ridic capul și-i pun bidonul la gură. A băut cu lăcomie și tot cu ochii fix la mine! Nu voi uita acea privire niciodată.

Tocmai atunci ne ajunge din urmă Doctorul Petrescu, medicul Batalionului I, cu o ceată de brancardieri. Îmi era prietin bun.

— Doctore, ai un rănit aici. Te rog foarte mult, fă-i un pansament, ridică-l de aici și ai grijă de el. Țin foarte mult să se facă bine. Te rog!

Rănitul se uita la noi și, când a văzut pe Doctor, i s-a înșeninat fața. Doctorul a rămas, eu am plecat mai departe. Cine știe dacă o fi scăpat, deși am aflat mai târziu că a fost dus la spitalul de campanie de la Comănești.

Între timp, batalionul inamic a fost tot desființat. Un prizonier din cei vreo 400 câți au fost strânși trece vesel pe lângă mine cu un sul

de hărți. I le-am luat, erau la scara 1:75.000, cu hașuri și curbe. Cele mai moderne. Mi-a părut bine de ele, căci m-am servit de ele în tot timpul războiului. Era toată România veche și Ardealul. Ba încă soldatul făcea glume și spunea oarecum mirat de coincidență: „Voi, Regimentul 16, și noi tot 16 Honvezi. De unde? – Din Budapesta!”

Da' ce o fi făcând Boian?

— Mă băieți, nu e bine, ne spune maiorul Iordănescu. Prizonierii să fie duși sub escortă la Comănești. Escorta o dă Compania 3 locotenent Popescu. Iar noi mergem înainte. Încolnarea, Compania 1 avangardă... și toate ordinele care trebuie pentru un asemenea marș.

Abia eram gata să pornim și sosește un ofițer de la Boian, fugit de acolo. Ne spune în câteva cuvinte frumoasa și minunata victorie, cu o surprindere totală, și cum apoi s-a transformat în dezastru. Boian prizonier!

Am încremenit toți.

— Și acuma ce-i acolo?

— Ce să fie? Brigada ungurească este ca și desființată. Ca să înainteze, trebuie trupe proaspete...

Începuse a însera. Boian prins, n-are cine ne da vreun ordin. După toate regulile, noi trebuie să rămânem în Goioasa. În timpul nopții poate se va gândi cineva și la noi.

Între timp au mai venit câțiva ofițeri și soldați din Regimentul 16 care au confirmat dezastrul lui Boian.

Am cantonat noaptea pe un prund ascuns vederilor. Pe la miezul nopții, o baterie așezată spre Sulța a tras vreo patru, cinci salve, deodată cu toate cele patru tunuri la 200 m de noi. Pesemne credeau că suntem acolo.

În toată lupta aceasta noi am avut vreo 10-15 răniți.

Acțiunea lui Boian după relatarea unui ofițer sosit la Goioasa, în noaptea de 4-5 oct. 1916, după dezastru. (sublocotenent Cerbulescu²⁵)

Colonelul Boian a plecat de la gura Ciobănașului cu trei batalioane: unul din 16 și două din Regimentul 14, pe la ora 20, în seara de 3/16 oct. 1916.

(8) A mai avut și două secții de mitraliere din Regimentul 16; fără artilerie. Drumul de urmat: pe Valea Asăului în sus, apoi pe Valea Agășului. Au trecut muntele Muncelu, spre

Valea Trotușului, iar la ora 10 se găsea cu toate trei batalioanele, nedescoperite de dușman, deasupra Agășului. Fuseseră conduși de un pădurar, în cele mai bune condițiuni. S-a dat trupei repaos. De pe coasta muntelui se vedea în vale trupe numeroase (sic!), tunuri multe, convoiuri nesfârșite de căruțe și bucătăriile de campanie fumegând. Se auzea până aci nechezatul unui cal, din când în când.

Boian, având lângă el pe colonelul Hagi Petcu²⁶ și alți ofițeri, dădea ordine, arătând cu mâna obiectivele. Batalionul I direcția... Batalionul II direcția și Batalionul III/16 direcția... Toate batalioanele scoborâră o dată și surprind pe inamic, luându-l prizonier cu tot ce se găsește aci și apoi, înapoi la Comănești. Dar nu a terminat bine, că pădurarul care îl condusesese noaptea până aici intră în vorbă:

— Domnule general, să iertați că îndrăznesc, dar nu trimiteți toate batalioanele, mai opriți unul căci poate ei au ocupat tranșeele dvs. de pe Beleghet și Mocanu și când îi merge spre Comănești, ei au să fie Români și dvs. ungurii. De aceia e bine să ocupați mai întâi tranșeele noastre...

Dar Boian îi taie vorba îndrăznețului om al munților și pădurilor.

— Tu să taci, să nu te amesteci, ai avut ordin să ne aduci până aici și nimic mai mult. Domnilor, executarea.

Ofițerii se duc la unități care stau în repaos, ascunse după dâmburi, prin pâlcuri de brazi și-și iau direcțiile ordonate.

Boian era sigur de victorie. Cum se va termina această victorie nu-l mai interesa. Vedea aieva pe capul lui un frumos chipiu de general și se depărta din ce în ce de realitate.

A coborât și el cu Batalionul III și cu tot statul său major.

Ungurii nu i-au simțit. Ajunși aproape de pârâu, deodată ungurilor din vale li s-a părut că se năruie munții peste ei. Strigăte de „ura” cu făscăitori²⁷ și chiote de îmbărbătare fac să clocească Valea Trotușului. Ecurile strigătelor se întorceau din coasta opusă, se amestecau cu altele, încât nu se mai știau de unde vin. Brigada ungurească se vede înconjurată de 4.500 de oameni care scoborau din munți și păduri (?), încât au crezut întâi că înșiși brazilii au căpătat viață și vin asupra lor.

În curând încep și împușcăturile și apoi măcelul. Unele (?) unități scot tunurile cele mari de sub poduri, înhamă caii la ele, căci erau alături. Altele mai ordonate aranjează prizonierii. Unități mai puțin disciplinate pun mâna pe bucătării, soldații... căruțele, iau caii pe care-i încalecă, își umplu ranițele cu obiecte nefolositoare, se produce învălmășeală, așa că ordinul de încolinare a prăzilor și prizonierilor suferă o mare întârziere, până pe la ora 14, când am auzit noi, cei cu atacul de front, o scurtă canoadă... Aceea, abia atunci se pare că dădu în coloanele noastre și în brigada capturată. Erau trei regimente în Brigada Ungurească, 12 tunuri mari de 150 și 200, multe chesoane cu muniții, căruțe nesfârșite, bucătării etc. și alte tunuri mici de munte...

...Și coloana începu înaintarea spre Comănești. Boian se vedea general, ceilalți ofițeri se vedeau cu un grad mai mult, pe piept le străluceau decorații... felicitări, voioșie...

Dar ce-i asta? De la 150 m începe o răpăială de mitraliere și împușcături din direcția Beleghet-Mocanu. Adică din tranșeele noastre... s-a adevărit vorba pădurarului...

Mare a fost surpriza când au scoborât ai noștri de pe munte, dar mai mare a fost când Boian s-a văzut atacat și coloana de marș lovită în plin. Primele unități au pierdut mulți oameni. Ceilalți au lăsat totul și au luat-o prin pădure și spre munte. Mulți prizonieri au fost împușcați. Multe unități ungurești s-au refăcut. Se luau prizonieri unii pe alții, dacă un pluton unguresc întâlnea o grupă de români o făcea pe aceasta prizonieră. Venea o companie de români, capturau plutonul unguresc și eliberau grupa română și invers. Acestea se făceau în timpul retragerii până seara, căci începuse retragerea victoriosilor, lăsând pe Boian, Hagi Petcu și 12 ofițeri din Regimentul 14 Infanterie Roman prizonieri în mâna ungarilor.

Grandeur et décadence!²⁸ Sau:

Vincere scis Hanibal, victoria uti nescis²⁹, aș spune și eu: Vincere scis Boian...

(9) Ce se întâmplase?

Întocmai cum a spus pădurarul lui Boian. Escadronul de cavalerie pe care l-am întors noi dimineața din drum și parte și alte trupe (sic!) au ocupat tranșeele noastre de pe Diaconești-Beleghet³⁰-Mocanu, întorcându-le spre noi, crezând că vom relua înaintarea pe Valea

Trotușului și neștiind de Boian. Când au văzut însă că scoboară Boian în spatele lor, atunci i-au făcut față. Și numai când coloana a ajuns la 150 m au început să tragă, pentru ca surpriza să fie și mai mare.

Pentru români a început retragerea. O retragere dezordonată. Unități, oameni izolați, amestec de români și unguri, printre care mulți transilvăneni, au umplut coasta munților, cu direcția satul Leorda³¹. Toată noaptea au horbăcit pe coaste. Și ca culme pentru completarea dezastrului, a început o ploaie deasă și rece ca la munte, când omul nu găsește niciun adăpost sub codrul care a început a-și dezbrăca frunza. Numai când au ajuns sub brazi s-au putut odihni.

Au fost și scene tragicomice. Nevoia și suferința i-a înfrățit (sic!) pe toți cei care au scăpat de focul din vale; s-au refăcut în unități îndată ce au intrat într-o zonă mai liniștită. Românașii, chiar cu acest dezastru au luat cu ei 900 de prizonieri unguri.

Însă ca să evite vreo surpriză noaptea, din partea ungarilor, care eventual s-ar fi refăcut, au pus sentinele în jurul locului de odihnă al unității respective. Și cum? La fiecare post au pus câte două sentinele: unul român și altul ungar.

Și s-au înțeles așa: Dacă vine vreo unitate de români să răspundă românul și dacă vine vreo unitate de unguri să răspundă ungarul. Și așa au trecut noaptea. Dimineața, cei care au scăpat s-au adunat în refacere în satul Leorda, peste deal de Comănești, cu cei 900 de prizonieri.

Ca încheiere a descrierii, destul de sumare a acestei lupte, voi intercala în povestire un episod, în care se va vedea conștiința îndeplinirii datoriei, spiritul de jertfă și, mai presus de orice, dragostea de țară.

În timpul luptelor care s-au dat de o parte și de alta a căii ferate care trece prin Agăș, sergentul Băiceanu Neculai, de loc din Pașcani, șef de mitralieră, a urcat mitraliera lui pe rambleul căii ferate, căci începuse a veni, chemat în grabă, un regiment de cavalerie (maghiară) din Palanca³². Cavaleria venea în marș, marș, luptătorii cu săbiile ridicate. Se impunea o reacțiune imediată pentru oprirea lor. Soldatul cu afetul mitralierei s-a rătăcit sau a întârziat. Trăgător și ochitor la piesă cu caporalul Pricop

Petru, de loc din Pipirig, unde în sat îi spuneau Petru al lui Pricopie.

Acesta n-a mai așteptat să vie afetul și a pus mitraliera propriu-zisă pe șina căii ferate și a deschis focul, mânuind și stăpânind mitraliera din mâinile lui puternice.

Jale mare între cavaleriști. Începură a cădea de pe cai ca spicele sub seceră, unul peste altul, cei din urmă se opreau în fața mormanului de cadavre de oameni și cai și mitraliera tot îngroșa și marea movila celor căzuți. Așa cum veneau, în galopul calului, nu se mai puteau opri, până ce cădeau secerăți.

Și Pricop stătea încovoiat, cu fața încruntată, fața lui care totdeauna fusese blândă și se înroșea la orice observație...

Așa cum stătea cu mâinile întinse, ținând mitraliera de mânere, deodată un glonț, izvorât cine știe de unde, îi străpunge pumnul, îi străbate mâna până la cot și dă drumul sângelui, care-i umple mâna de pe mânerul mitralierei.

Sergentul Băiceanu, care era alături, îl bate pe umăr – de încetare a focului – și-i spune:

— Nu mai trage, Pricop, nu vezi că ești rănit? Stai să trag eu!

(10) Și Pricop răspunse:

— Lasă, dom' sergent, măcar o sută să mai omor. Ce caută ungruii la noi? Și continuă a trage cu mai mare ciudă.

Dar Băiceanu, care privea și în lături, văzând că sunt amenințați să fie prinși, îi trage cu sila mitraliera de pe șina căii ferate și scoboară amândoi de pe rambleu. Dar abia au ajuns jos, că Pricop este împușcat în piept și începe a se clătina cu mitraliera pe umăr.

Atât a mai putut spune: „Să iee altul mitraliera” și căzu jos fără viață. Și în ultima clipă a vieții sale s-a gândit la mitraliera lui dragă, să nu cadă în mâini dușmane. În adevăr Băiceanu a luat mitraliera și a doua zi mă pomenesec cu el aducând mitraliera în spate... cu doi soldați de la piesa lui și cu un ungru care-i ducea scutul. Ciudată întorsătură a lucrurilor: un ungru să-i ducă scutul!

Popoarele se înfrățesc mai ușor, pentru că-și înțeleg viața unul altuia. Nici unul, nici altul nu așteptau o soartă mai bună. Schimbau doar stăpânii!

Așa s-a încheiat victoria lui Boian la Agăș. Și victoria s-ar fi încheiat altfel:

— Dacă Boian și-ar fi oprit o rezervă și ar fi avut un post de comandă de unde să-și dirijeze operațiunea.

— Cu o unitate trebuia să bareze drumul dinspre Palanca.

— Cu o unitate mică să fi ocupat Beleghet-Mocanu-Diaconești.

— Dacă coloana Iordănescu, de front, ar fi sosit mai repede, n-ar fi fost întârziată de batalionul unguresc din Regimentul 16 Honvezi Budapesta.

— Dacă.... dacă... comandanții nu ar fi scăpat trupa din mână pe la căruțe și bucătării...

— Și dacă... dacă Boian nu s-ar fi îmbătat de succesul avut prima dată.

Și, mai la urma urmei, așa a fost să fie.

— Lupta de la Piscu cu Pini³³

Revin la coloana de front de sub comanda maiorului Iordănescu care, în noaptea de 4-5 octombrie, când unitățile lui Boian, dezorganizate, umblau horbăcâind prin păduri și râpi, a cantonat la Goioasa, aproape de locul unde a fost capturat batalionul unguresc. A cantonat... mai bine zis a stat sub cerul liber, în ploaie, toată noaptea, unitățile în formație de adunare, cu posturi de pază împrejur și sentinele.

Eram cu Maiorul Iordănescu, care iubea mult pe mitralieriști, și mai ales că orice hotărâre ar fi luat, mi-o comunica și mie cerându-mi părerea.

Deci spre Agăș nu se auzea nimic. Ar fi fost o noapte liniștită dacă pe la ora 24 nu ne-ar fi tulburat puțin salvele celor patru tunuri din gara Sulței. Aveai impresia că un leu și un tigru care s-au luptat toată ziua s-au retras pentru noapte în desișul codrilor ca să-și lingă rănilile.

Spre ziuă primim un ordin, trimis din Comănești de Divizia 7 prin care ni se ordonă să plecăm imediat în satul Straja. Acolo ni se va spune ce să facem. Era la 9-10 km mai la vale, cel mai strâmt loc din Valea Troțușului. Am plecat fără niciun incident și, când s-a făcut ziuă bine, am ajuns în Straja. Acolo am găsit pe maiorul Galin³⁴ care a luat comanda batalionului din care am făcut și eu parte atunci.

Toată ziua de 5 octombrie am stat în Straja.

Spre seară, primindu-se informații că și ungruii ne imită înaintând pe înălțimi și nu pe vale, că au pus stăpânire pe muntele Muncelu și înaintează pe botul dealului Chicerea, pe la Piscu Lacului, spre gara Asăului,

primesc ordinul ca să iau comanda unui mic detașament format din Compania 5/Regimentul 16 și una din Regimentul 14 sub comanda locotenentului Cantemir³⁵ din Regimentul 14 Infanterie. Cu acest detașament să ocup dealul Chicera și Piscu cu Pini, după care se va înainta spre Muncelu și Preotesele.

(11) Plecarea îndată după miezul nopții, adică pe la ora 2. Mi s-a dat și o călăuză, un pădurar, om de încredere.

Am dat ordinele necesare pentru marșul de a doua zi, convocând pe comandanții subalterni, în fața hărții luminate cu lampă mică cu petrol. Verbal le-am dat toate amănuntele. În scris cele necesare, după tipicul regulamentar, dar au înțeles și situația generală de ansamblu, și misiunea noastră până la urmă.

S-a difuzat situația și celui din urmă soldat, ca să știe fiecare ce avem de făcut și ce trebuie să facă atunci când n-a mai fi comandantul lângă el.

La ora 2, spre ziua de 6 octombrie am plecat spre obiectivul ordonat; formațiunea a fost următoarea: o patrulă pe spinarea botului de deal care coboară din Chicea, urmată de un pluton cu o secție de mitraliere la vreo 300 m. După care venea grosul detașamentului, tot cam la 300 m.

Patrula și plutonul erau comandate de câte un sublocotenent, grosul coloanei era comandat de locotenent Strat Procopie³⁶ (de loc dintr-un sat de lângă Roman). Eu mă găseam la plutonul din cap, împreună cu locotenentul Cantemir. Pe stânga și pe dreapta, la înălțimea grosului, mai aveam două patruli de câte patru oameni cu câte un sergent la distanță cam de 100 m de gros.

Până la Piscul Lacului ni s-a făcut ziuă. De altfel și până acolo am mers bine, fără incidente și cu destulă lumină căci era lună plină.

Am lăsat aceiași formație, mărind însă distanța. Când am trecut o șa după care trebuia să urcăm pe Chicera, primim împușcături de la trei posturi așezate pe creastă. Desigur erau niște posturi înaintate trimise de la Muncelu.

Am respins aceste posturi, care au luat-o la fugă înapoi prin pădure. Și am ajuns pe Chicera fără alt incident. În stânga noastră, apa Trotuș, se vedea Piscul cu Pini: un vârf de munte tuguat și rotund ca un trunchi de con și acoperit cu pini verzi și tineri plantați de circa 15 ani.

Între noi și pisc era o vale cu lărgime de 600 m măsurată cu telemetru Hahn. Din cauza desimii pinilor nu se vedea ce este pe pisc. Spre Muncelu nu mai puteam înainta până ce nu ne asiguram de stăpânirea Piscului. Deci dau ordin unui pluton să ocupe Piscu cu Pini, trecând valea, iar noi oprim restul coloanei și așteptăm.

Deodată începe un concert de mitraliere de pe Piscu cu Pini pe fundul văii despărțitoare. Ce să zic?

Peste puțin, din vale urcă spre noi un soldat, se oprește și-mi raportează:

— 'Trăiți dom' locotenent. Plutonul nostru s-a oprit în fundul văii și nu mai poate înainta. Mai multe mitraliere trag asupra soldaților noștri care stau adăpostiți după copaci. Piscul cu pini e ocupat, dar nu se știe ce o fi acolo, căci nimeni nu se poate apropia.

— Domnul sublocotenent unde-i?

— Acolo cu noi.

— Spune-i că am dat ordin să stea acolo, în fundul văii, și să nu urce pe coastă, spre vârf, decât după ce voi da eu ordin. Înțeles?

— Înțeles, să trăiți!

Soldatul plecă. Imediat adun pe locotenentul Strat, Cantemir, șefi de piese cu caporalii ochitori și le dau ordinul următor:

— Acum vor acționa numai mitralierele. Plutonul nostru a coborât pe aici, în vale, ca să urce coasta din fața noastră. În vale a fost oprit de focul mitralierelor care încă se aud. Unde credeți că sunt aceste mitraliere și eventual pușcașii? Pe coasta din fața noastră. Ungurii nu se văd din cauza copacilor. Dar noi știm, după cum trag, că sunt numai peste vale, între pini și atenția lor e îndreptată numai la plutonul nostru deoarece la noi nu vine niciun foc.

În consecință:

Cele patru mitraliere vor ocupa poziții: Mitraliera 1 la... (12) mitraliera 2-a... mitraliera 3-a... mitraliera 4-a...

Le împart toată costa din față: de la... până la...

La semnul meu, vor începe tragerea deodată toate piesele: foc de secerare în direcția și adâncime la 500 m ca să umple toate fața piscului cu gloanțe. Să nu rămână niciun loc nebătut. O pânză de foc pe toată coasta. Se va trage o bandă, două, trei... până ce voi da eu semnalul de încetare a focului. Acum pe poziție, la locurile arătate.

În timpul acesta concertul mitralierelor ungurești continua cu putere. Unde-i tipicul ordinelor regulamentare?

Trec pe la fiecare piesă, verific dacă știe fiecare șef de piesă ce trebuie să facă și dacă a înțeles figura ce vreau să le-o facem ungurilor. Toți erau gata și atenți. Era prima dată când trăgeam direct, fără să vedem în ce tragem.

Peste câteva secunde, concertul mitralierelor noastre se amestecă cu acela al mitralierelor ungurești. Nu se mai înțelege nimic. Ce or fi zis oare ungurii când au văzut ploaia de gloanțe abătându-se din senin asupra lor (dacă or mai fi având timp să zică ceva). Și mitralierele noastre țâcăne mereu: o bandă... două... trei... și dau semnalul de încetare a focului. Ca prin farmec se produce o tăcere de mormânt. Nu mai trag nici ungurii. Au amuțit și mitralierele lor, odată cu încetarea focului nostru (sau poate și mai înainte...)

Ce s-o fi întâmplat oare? Ce rezultat a avut surpriza și surprinderea noastră?

Dar iată că vine același soldat gâfâind, urcând la deal spre noi, cu sufletul la gură. De departe îi strig lăsând la o parte orice formalism: „Ce-i băiete?”

— ’Trăiți dom’ locotenent, plutonul nostru a ocupat Piscu cu Pini! Dar să vedeți ce-i acolo!

N-am mai așteptat să spună mai mult. Am dat doar ordin ca Compania 5 și mitralierele noastre să rămână în supraveghere și într-o clipă am fost pe Piscu cu Pini, la plutonul trimis mai înainte.

Acolo am rămas înmărmurit de efectul mitralierelor noastre care au tras fără să vadă pe dușman:

Patru mitraliere Schwartzlose³⁷ – înșirate într-o linie, pe coasta din fața noastră, la 20 m una de alta, instalate pentru tragere. Cei cinci servanți ai fiecărei piese erau așezați fiecare la locul respectiv în timpul tragerii, însă toți morți. Nu se mișcase unul măcar din locul unde trebuia să stea pentru buna funcționare a piesei. Caporalul ochitor și trăgător ținea încă mâinile pe mânerele mitralierei, însă capul îi era lăsat la o parte; așa încremenise.

În mijlocul lor era culcat, în frunzele ce căzuse (sic!) din copaci, un stegar (Fähnrich) mort și acesta cu două gloanțe în jurul gurii și unul în gât având încă fluierul între dinți. Era comandantul mitralierelor ungurești.

Am adus pe toți mitralieriștii să vadă efectul. Rezultatul a fost că au căpătat mai multă încredere în mine și de atunci orice ordin aș fi dat era executat cu sfințenie. Cum spuneam eu, era bine și bine a fost, fără să expun oamenii în zadar.

Mitralierele capturate le-am trimis la Brigadă, pe care acum o comanda provizoriu colonelul Ioan, comandantul Regimentului 14 Infanterie³⁸ în locul lui Boian.

Pe lângă el era și locotenentul Boerescu, comandantul Companiei de Mitraliere a Regimentului 14. Un om care n-a luat parte la nicio luptă, dormea toată ziua, n-a auzit glonț pe la ureche. În schimb, un mare intrigant.

Cum a văzut mitralierele capturate, le-a trimis la Divizie, raportând că le-a capturat el, în lupta de pe Valea Troțușului.

Statul Major al Diviziei, încă sub impresia dezastrului lui Boian, nu se mai gândea la propuneri pentru decorații, căci lupta era pierdută pentru noi, iar capturarea celor patru mitraliere era un succes secundar, care era întunecat de dezastrul de la Agăș. Totuși, șeful Biroului Operații i-a dat ordin locotenentului Boerescu să raporteze unde și în ce împrejurări a capturat mitralierele. Aci eroul nostru s-a încurcat rău. Primesc ordin de la Brigadă – recte Boerescu prin colonelul Ioan, alt somnoros – să arăt detaliat împrejurările cum a decurs lupta și unde. N-am răspuns nimic și mai târziu s-a aflat totul la divizie spre marea rușine a lui Boerescu și colonelului Ioan care l-a susținut. Noi, neavând comandant de regiment în acel timp, eram ca niște orfani. Nimeni nu avea grijă de noi, iar colonelul Ioan, om rău și invidios, își aroga toată munca Regimentului 16 Infanterie.

Spre seară, fiind pe Chicera, primesc ordin să vin jos, în vale la Asău, ca să mă prezint nou-lui comandant de regiment – al 16-lea Infanterie – maiorului Cezar Mihail³⁹, venit din Regimentul 27 Infanterie Mitraliere, atașate Companiei 5 comandată de locotenentul Strat Procopie, trebuia ca chiar în seara aceea (6 oct.) să ocupe Muncelu, pe care l-a și ocupat. Eu m-am prezentat maiorului Cezar Mihail, raportându-i mersul luptelor din 4, 5 și 6 oct.

Când i-am raportat de mitralierele capturate și felul cum le-am capturat, a făcut un raport diviziei direct, care, după răsplata pentru

locotenentul Boerescu, a trimis acestuia un ordin observator pentru inducere în eroare.

Schița luptei de la Piscul cu Pini.

De atunci, întreaga Divizie 7 a aflat despre eroismul locotenentului Boerescu. Dar și eu, de atunci încoace, n-am mai înaintat brigăzii sau diviziei mitralierele capturate, ci mi-am mărit compania de mitraliere, de la 6 până la 24 de mitraliere, încadrându-le cu oamenii mei, perfect instruiți. Nu mai vorbesc de locotenentul Strat care și-a făcut și el rost de patru mitraliere pe care le-a încadrat cu oameni din Compania 5, pe care o comanda și acei oameni au fost instruiți la compania mea de mitraliere.

Am stat o zi în Asău, apoi am primit ordin să merg cu comandantul regimentului la Piscul Lacului, unde și-a fixat postul de comandă.

Aveam atunci, din șase, numai patru mitraliere. Vedeti... patru piese de mitraliere la un regiment de trei batalioane, pe când unguirii aveau câte opt mitraliere la fiecare batalion! Acele patru mitraliere erau – cum am scris mai sus – cu Compania 5 pe Muncel.

Așadar am plecat acolo.

Am găsit pe locotenentul Strat într-un bordei săpat la 2 metri în pământ, cu ofițerii lui de la companie. Bordeiul era acoperit cu trunchiuri de fag, unul lângă altul, alternând cu un strat de pământ de 20 cm pentru a primi deasupra alt rând de trunchiuri așezat cruciș, apoi alt rând de pământ și așa mai departe, până ce s-au pus trei rânduri de trunchiuri și trei straturi de pământ, ultimul strat era de 40 cm. Fiindcă ai noștri nu erau încă prea meșteri în facerea adăposturilor, au tăiat prea scurte trunchiurile de fag și întreceau numai cu 20 cm marginea gropii, pe când trebuia să întrecă marginea gropii cu cel puțin un metru. Adică acoperișul bordeiului trebuie să acopere groapa săpată, întocmai cum căciula unei ciuperci acoperă coada ciupercii, cu streșină mare.

În fapt iată ce s-a întâmplat:

Pe când stăteam de vorbă în bordei, în jurul unei mese așezate în mijloc – eram șase ofițeri – se dezlănțui afară un bombardament destul de serios, cu explozii puternice în jurul bordeiului. Locotenentul Strat ne spune că e sigur de trăinicia și rezistența acoperișului, chiar la un obuz de 122 (mm). Poate. Asta ne-a dat (14) curaj la toți. Povestirile se depănau în jurul luptelor de acum patru zile pe Valea Trotușului.

Deodată, un zgomot înfundat, cum ar bate cineva un par în pământ, ne face să ne îndreptăm ochii spre perețele dinspre Agăș al bordeiului, toți în același timp, căci cam la 30 cm de plafon, un obuz scoate capul și jumătate din corp în interiorul bordeiului, iar cu cealaltă jumătate rămâne fixat în perete, fără să explodeze. Noi, după câteva secunde de încremenire, ne-am tras încetișor câte unul afară, având ochi fixați tot pe obuz, parcă ne-am fi temut să nu-l trezim, ca să-și îndeplinească misiunea. Ce-ar fi fost dacă exploda? Sărea în aer tot acoperișul bordeiului, iar noi am fi fost evaporați... Dar soarta a voit altfel. Locotenentul Strat mai avea de trăit încă 24 de ani, după care a trebuit să moară tot pe câmpul de luptă în... Locotenentul Bălan a mai trăit 27 de ani, maior fiind a trecut în rândul miilor de sacrificați în războiul din 1941-44 și așa și ceilalți. Au mai rămas doi din cei care au fost acolo și eu, căruia i-a fost dat să pomenească pe acești eroi în anul 1962, adică după 46 de ani de la întâmplarea de atunci.

După vreo trei zile a fost trimis un batalion care să ocupe Muncelul, iar mitralierele mele au rămas mai departe atașate acestui batalion.

Mă duceam des pe la Piscul Lacului, unde era postul de comandă al regimentului. Colonelul Cezar Mihail mă aprecia foarte mult, de aceea îmi dădea dese însărcinări pe la unități, care erau foarte împrăștiate. Din ce cauză? După căderea lui Boian, comanda provizorie a Brigăzii a luat-o colonelul Ioan, comandantul Regimentului 14 Roman. Nu știu din ce motiv colonelul Ioan purta o dușmănie și invidie Regimentului 16 al nostru, de aceea i-a dispersat toate unitățile pe Valea Trotușului, punându-le sub comanda ofițerilor din Regimentul 14 Infanterie cărora nu avea ce comandă să le dea.

Venind colonelul Cezar Mihail la comanda Regimentului 16 a voit să-și întrunească tot regimentul sub comanda sa. Și cu drept cuvânt. Și așa au rămas fără comandă căpitani Popovici Lețu și Popovici Pecete din Regimentul 14 și de aici ura împotriva Regimentului 16 și a ofițerilor săi.

Dar n-a trecut mult timp și a venit la comanda brigăzii colonelul Bunescu⁴⁰, un bătrân simpatic și inimos. Colonelul Ioan, cu locotenentul Boerescu și toți Popovicii au rămas fără acțiuni, ci mai mult în rezervă, continuându-și viața într-o continuă... dulce somnolență.

Peste câteva zile sosește la Piscu Lacului un sergent al meu, Teșa Ion, care fusese trimis cu niște rapoarte la brigadă de către comandantul regimentului.

— Ei, ce-ai mai văzut pe drum, Teșa? îl întreb eu.

— Am văzut ruși, domnule locotenent!

— Cum, au început a veni?

— Da. Am văzut pe Valea Asăului o paratrulă de cazaci. Erau foarte bine îmbrăcați, înarmați cu săbii și pistoale, dar pe niște cai mici și urâți, de ți-i milă să te uiți la ei. Cu un cap mare, coamă deasă și lungă și coada până în pământ.

Așa credeam și eu, dar când am văzut unul venind în galop mare pe prundul Asăului, mergând pe bolovanii aduși de apă ca pe un șes neted, mi-am dat seama de ce fel de rasă sunt caili aceștia.

— Dar alții n-ai mai văzut?

— Ba am întâlnit o căruță cu infanteriști. Cred că erau trimiși pentru cartiruire, căci urma să vină o unitate de infanterie la Asău, să ne ia poziția în primire, căci noi vom pleca din locurile acestea și vom merge la București. Așa am auzit și la brigadă.

Rușii din căruță erau toți beți morți. Când m-au văzut, au oprit căruța să mă întrebe unde-i Asăul. Le-am arătat, iar unul din ei, cu capul bălângănind, făcu un semn cu mâna ca și cum ar tăia ceva cu sabia, zicând: „noi tăiem tot, tăiem tot. Herman (germani) jos.”

Era un rus probabil din Basarabia.

— Dar așa... ca soldați, ca luptători, cum ți s-au părut?

(15) — Slabă nădejde, domnule locotenent.

Cu asta și-a încheiat sergentul Teșa impresiile lui despre soldații ruși care veneau să ne ajute (!)

Peste două zile au sosit unitățile lor ca să ne schimbe. În locul unui regiment de al nostru, ocupa poziția o divizie. Toată Valea Trotușului s-a umplut de ruși, și ca bun sosit, au vrut să salute pe nemți, arătându-le prezența lor.

Așadar, într-o bună dimineață încep rușii un bombardament de credeai că se cutremură pământul. Eram la Asău într-o casă unde a venit și un căpitan rus, comandant de divizion de artilerie. Dormea noaptea într-o cameră cu mine. Eu, ca gazdă, m-am simțit dator să-i primesc moldovenește: o gustare, un pahar cu vin, căci dulceață nu aveam.

Rușii au început să rădă.

— Vin? Niet! Noi, vodca! Iosif! Vodca!

Și au început să bea vodcă cu pahare mari, pe care le aducea Iosif, ordonanta.

Într-o noapte, pe la ora 3, mă trezesc din somn într-un zgomot ciudat: parcă vorbea cineva nemțește. Credeam că visez. Ridic capul și aud deslușit telefonul care era instalat în cameră:

— Dreie baterie... Dreie baterie...

Da, cineva chema la telefon Bateria 3 în nemțește. Rușii au sărit ca arși! Ce s-a întâmplat? Trădare? Căci mult se mai temeau rușii de trădare! Nu. Chestiunea era mai simplă. Rușii întinseseră atâtea fire de telefon care treceau prin văi, prin păduri, încât nu era de mirare dacă ar fi legat firul lor de firul rușilor și acum chemau prin telefon Bateria 3...

Imediat au plecat pe fir spre Asău, Muncel, Preotesele, Iedera etc., aproape 200 de telefoniști pentru control. Rușii erau foarte neliniștiți. Faptul a făcut valvă și în zorii zilei a reînceput un bombardament asupra liniilor nemțești – căci nemți erau acum, cum numai rușii știu.

Și a durat bombardamentul până la amiază cu o risipă formidabilă de obuze.

Regimentul nostru era acum scos de pe poziție și trecut în repaos pe care nu l-am avut de la 19 septembrie, de când am plecat din Ardeal.

Se zvonește că vom pleca spre București de unde nu vin știri bune. Zvonul a început să se confirme, căci schimbăm cantonamentele și ne ducem în regiunea Onești, cantonând în Râpile, Slobozia Mielului, Crucea de Piatră și Onești, Malu. Eram deci aproape de gara Onești. Se așteaptă numai vagoanele să vină să ne ia.

Între timp rușii veneau mereu. Parcă se năruiau munții și, în loc de bolovani și pietre, rostogoleau la vale ruși...

Într-o zi, veneam cu compania prin Slobozia Mielului. O unitate rusească ne încrucișează drumul. Ne salutăm, bineînțeles, dându-ne onorul unul altuia. Deodată din coloana rusească auzim un glas care ni se adresa nouă:

— Iapă albă trebuie, că cea neagră nu trăd⁴¹! Într-o perfectă limbă moldovenească. Adică nu ați fost mulțumiți cu ceea ce ați avut, vă mai trebuie și alte teritorii (Ardealul). Vedeți unde ați ajuns!

Ei știau mai bine decât noi ce s-a întâmplat în apusul țării⁴²! De altfel ne priveau de sus și cu un aer de stăpâni. Noi, sărăcuți, fără armament, fără munițiuni, cu tunurile grele trase de boi, fără grenade, cu câte patru-șase mitraliere de regiment, cantitatea de cartușe numărate, iar cea mai mare parte din echipament azvârlit de soldați! Da! Azvârlit de soldați. Și cum?

Înțelepciunea intendenței noastre a fost mare, cum nu se mai poate descrie. Pe lângă raniță, pușcă, baionetă, sac de merinde cu rația de rezervă, i-au dat în picioare bocanci noi, iar pe raniță a doua pereche de bocanci noi, două cămăși, o pereche izmene, tunică, manta, gamelă și lopată Linnemann. Toate acestea pe soldat sau pe raniță.

Mergea bietul soldat încovoiat, cu gâtul înainte, transpirat, în marșuri lungi de câte 40-50 km, sau urcând greoi pe munte, parcă scopul principal era să transporte tot acest material în spinare, nu să ajungă zdravăn, vioi și odihnit, gata de luptă. Când se începea o luptă se culca la pământ și nu-i mai venea să se scoale. De aceea când a văzut că nu le mai poate duce pe toate, a rezolvat singur problema. Și-a oprit o cămașă, o pereche izmene, mantaua, (?) un sac cu cartușe și unul de merinde – de care a făcut el rost – pușca, baioneta și lopata. Restul le-a zvârlit. S-au pierdut zeci de mii de bocanci.

Așa cum era echipat de învățații intendenți, vă închipuiți ce risipă de echipament când muriau în lupte sau erau luați prizonieri!

(16) Nu era mai bine dacă coloanele ar fi adus echipamentul cu căruțe, în urmă (pe atunci nu erau camioane) sau ar fi făcut mici depozite în urma frontului? De ce și a doua pereche de bocanci noi, tot în spatele soldatului? Cred că cei din picioare, de asemenea noi, ar fi ținut cel puțin o lună, după care s-ar fi dat alții! Dar intendenții noștri erau prea comozi și îmbuibăți de trai bun ca să-și mai bată capul cu asemenea lucru.

Și deci rușii aveau dreptate să se uite la noi de sus.

Cât privește de hrană... prin exploatare locală și cu asta am terminat.

De aceea soldații au mâncat gărgărițe cu mazăre uscată, iar caii au pierit mai toți căci li s-au dat frunze strânse de jos din pădure,

frunze galbene, iar caii rodeau ieslele de le intrau țepii în pereții stomacului.

Sunt adevăruri crude de care vom mai vorbi.

De altfel nimeni n-a făcut rechizitoriul intendenței căci, în fapt, ei conduceau întreaga armată. Cu mare bucurie au așteptat și început războiul, căci aveau putere să scadă din scripture tot ce voiau. Chiar ceea ce lipsea din timp de pace! După o luptă năvăleau intendenții pe la unități să facă scăderile necesare. Putere aveau, hârtie și cerneală era, procesele-verbale erau ușor de făcut și de multe ori aproape tot echipamentul unui regiment era... economie. Gurile rele spuneau că la nu știu care regiment ar fi fost și un tun economie.

Din această cauză, adică din ușurința cu care lucra intendența, nimeni nu mai dădea atenție echipamentului. Știau că se „scade”. Dar pentru ce se scădea? Aici se dezvăluiau alte scopuri. Firul mergea până la fabrică! Se reînregistra echipament care însă trebuia să vină nou pe front și în realitate era tot cel vechi! Iar de la fabrică nu venea nimic, dar se plătea!

Să lăsăm însă aceste părți negre din războiul nostru, căci până la urmă... tot intendenții au trăit, au încheiat socotelile războiului cum au voit, iar un biet ofițer rănit sau un soldat orb era privit de sus de un intendent care „se aranjase” bine pentru că a știut să se învârtă.

Acesta e adevărul pe care nu a îndrăznit să-l spună nimeni până acum.

Și astfel am așteptat până la 15 noiembrie, când am fost transportați în zona București, unde ne aștepta... o mare bucurie. Dar despre asta în capitolul ce urmează.

În luptele de la București⁴³

(15-23 noiembrie 1916)

Și am ajuns la București, debarcăm la Chitila, de unde, prin marșuri, ne-am îndreptat spre Argeș, luând direcția Bolintinul din Vale. De aici, prin ordine și contraordine am fost purtați mereu, ca un fel de rezervă mobilă, de la Grădinari-Buturugeni-Ordoreanu-Mihăilești, până ce s-a dat ordin să luăm satul Grădinari care căzuse între timp în mâinile avangărzilor Diviziei 217 germane. După o luptă disperată am luat satul, împingând pe nemți înapoi. Am

trecut apoi spre Buturugeni, unde iarăși nemții voiau să-l ia în stăpânire. Ei tatonau mereu pe unde se putea să treci Argeșul spre București. Nu au reușit nici aici, pierzând mulți morți și material rămas pe câmp. Aici ne-a ajutat mult divizionul Căpitanului Dăscălescu⁴⁴ (viitorul general), care-și avea postul de observație lângă mine, la o mitralieră, și de acolo dirija focul bateriilor sale.

De acolo s-a văzut cum nemții au adus două tunuri pe care le-au instalat lângă niște pomi de unde se vedea întreg câmpul. Cu binoclul am văzut cum doi nemți s-au urcat în pom, desigur observatori.

Atât i-a trebuit lui Dăscălescu și în câteva secunde o rafală de patru tunuri a căzut asupra tunurilor inamice. Nemții au evacuat imediat locul, lăsând un tun pe câmp. Căpitanul Dăscălescu nu se mai dezlipea de noi, care eram mereu în prima linie și deci... în curent cu mersul luptei și el ... venea cu telefonul în prima linie, de unde conducea focul.

Când lupta era în toi primim vești că nemții au trecut Argeșul pe la Ordoreanu⁴⁵. Era cam hazardată trecerea aceasta, de aceea au fost respinși de un batalion al nostru. Tocmai când ne aflam la Buturugeni, un avion al nostru trecea la mică înălțime deasupra noastră și împrăstie un comunicat tipărit (probabil în București). În comunicat se spunea că în decurs de 24 de ore, întreaga armată germană de la sud de București va fi încercuită și prinsă. Cercul nostru se va închide definitiv. Să luptăm mai departe căci victoria va fi a noastră. Și era să fie, căci în scurt timp regimentul nostru primește ordin să trimită un batalion spre Costești, unde rămăsese un loc gol din cerc, cam de 2 km.

Colonelul Cezar Mihail îl trimite pe maiorul Galin⁴⁶, care, deși luat din rezervă, fusese pensionar, era un om de inimă, de încredere și cu suflét bun.

Am văzut când a plecat, ne-am spus la revedere, iar noi ne pregăteam pentru executarea altor ordine. Unde? Încă nu știam, căci așa era obiceiul la noi, să nu ni se spună nimic. Totul era secret. Cam rău obiceiul, căci dacă murea comandantul toți ceilalți rămâneau dezorientați.

(17) De aceea, în aceste lupte de lângă București începeam cam cu ochii închiși, nu puteam avea nicio inițiativă decât „să rezistăm” dacă începe lupta. Nu știam că, în timpul acesta, doi căpitani de stat major, căpitanul Epure⁴⁷ din Regimentul 14 și căpitanul Barcan Ion⁴⁸ din Regimentul 16, făcând acum parte din Statul Major al Armatei de Dunăre, au fost prinși de nemți când au intrat cu mașina într-un sat pe care nu-l credeau ocupat de dușman. Pentru noi, cei mici, se luau toate precauțiunile ca, eventual căzând în mâna nemților, să nu putem da nicio relație asupra operațiunilor viitoare sau asupra situațiunilor noastre. De aceea șefii nu ne țineau în curent cu situația. Dar cei doi căpitani – de stat major! – aveau cu ei întreg ordinul de operații al Armatei de Dunăre (comandată de Gl. Prezan). Și când au fost prinși, s-a găsit la ei acest ordin, intact, nedistrus, de care a depins apoi rezultatul bătăliei. Ordinul a fost comunicat și lui Mackensen⁴⁹ și lui Falkenhayn⁵⁰ și lui Kühne⁵¹, care venea din nord.

Ca urmare, comandamentele s-au pus în mișcare și Kühne imediat a schimbat spre sud-est direcția celor două divizii care mergeau spre sud pe la nord de București, așa că acestea au căzut în spatele Diviziei 2/5 comandată de generalul Socec⁵².

Această întorsătură au luat-o operațiunile dușmane numai în două-trei ore. Cercul era închis. În care erau înconjurată ca în capcană Divizia 217 germană, două divizii turcești și două bulgare. Și așteptam să vedem ce are să se întâmple.

Deodată vedem venind în galop, cu doi sergenți după el, pe Maiorul Galin, îngrozit. Se oprește în fața colonelului:

— Ce-i Galine?

— Ce să fie? Unde m-ați trimis domnule colonel? Dvs. știți ce e acolo?

— Ei, ce-i?

— Toată Divizia 2/5 e nimicită. Câmpul e plin de soldați. Artileriștii au părăsit tunurile, au tăiat șleaurile de la cai și, încălecând pe ei, trec Argeșul, înnebuniți de groază. Au lăsat căruțe, arme, echipament și dezbrăcați s-au aruncat în apă ca să scape. Ce s-o fi întâmplat, de-i panica așa de mare?

— Dar batalionul unde-i?

— Iată-l că vine. Ce să mai faci acolo?

În adevăr, batalionul venea în perfectă ordine, însă mult îngrijorat de câte văzuse. Colonelul era consternat. Chemă adjutantul.

— Scrie, Lovinescule⁵³! Și dictă un raport către divizie. Comandantul diviziei era bătrânul general Bunescu, cel pe care l-am avut comandant de brigadă pe Valea Trotușului, în urma căderii lui Boian. Om întreg, cu judecată și mult calm.

În așteptarea unui nou ordin, regimentul nostru a plecat spre Fălcoianca-Grădinari⁵⁴.

Însă nu peste mult timp ne ajunge un ordin, care ne dă o nouă bază de rezistență (?) Sabar sau Răstoaca⁵⁵. Ne îndreptăm spre noul nostru front, în jurul satului Sârbi⁵⁶.

Am stat pe noua poziție 24 de ore, săpând încontinuu, iar în ziua de 23 noiembrie (stil vechi) am părăsit totul, căci acum noi eram cei în primejdie de a fi înconjurați și prinși. Am plecat la ora 3 noaptea spre Bolintin, luând șoseaua Bolintin-București.

Și astfel am pierdut bătălia care s-ar fi putut numi Marna de pe frontul de est. Și asta din cauza neprevăderii a doi ofițeri de stat major, încrezuți și atoateștiutori, care sfidau pe ofițerii de front care duceau greul. Mai ales încrezut era căpitanul Epure.

Din acuza acestor doi „stat-majoriști”, acestor doi Napoleoni, pentru că orice ofițer de stat major se crede un Napoleon, au murit mai târziu sute de mii de oameni: de glonț, de tun și de tifos exantematic.

Dacă nu se prindea ordinul de aplicat (?) al armatei pentru bătălia de la Sud de București, armata lui Kosch – recte Mackensen – ar fi fost luată prizonieră, iar armata noastră, liberă, cu atâtea divizii din cele mai bune, s-ar fi putut opune armatei lui Kuhne care venea de la nord-vest.

Și... cine știe. Poate dispărea din istoria războiului cuvântul „Retragerea spre Moldova” și „tifosul exantematic”, secerător de vieți.

(Arhivele Naționale, Colecția personalități, inv. nr. 3574, Vasile Vasiliu, dosar 7. V. 2. 1., filele 1-17)

NOTE

¹ Anuarul armatei române pe anul 1912, p. 347 și p. 119.

² Anuarul ofițerilor activi din arma infanteriei pe anul 1938, p. 30.

³ Constantin Turtureanu, *În vâltoarea războiului (1914-1919)*. Amintiri, Tip. „Litera Românească”, Cernăuți, 1938, p. 96.

⁴ Organigrama sa în *Anuarul armatei române pe anul 1912*, p. 119-120. La vremea respectivă regimentul era comandat de colonelul Pavel Belinski (n. 1859), care va comanda și Brigada 26 Infanterie în prima parte a războiului.

⁵ Ionel Halip, *Regimentul 16 „Suceava”*, Ed. Prospexi, Dorohoi, 2024.

⁶ Pe larg în Stelian Iulian Boțoghină, *Camil Petrescu pe front și în lagărele de prizonieri*, în *România literară* nr. 36, 12-18 septembrie 2001, p. 16.

⁷ Locotenentul Paul Edouard Bergé (1889-1917), din Misiunea Militară Franceză, a fost atașat Regimentului 16 Infanterie „Suceava” și a căzut la data de pe dealul Coșna pe 10 august 1917. Menționat în Mareșal Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din războiu*, Institutul de Arte Grafice și Editură „Apollo”, București, 1935, p. 337. Rănit, înainte de a fi spulberat de un obuz, ofițerul francez a strigat, în limba română, către ostașii pe care îi comanda: „Înainte, camarazi! Nu vom muri niciodată! sau «Semper endavant!» (Mereu înainte! – indemnul de luptă al catalanilor)”. Pe larg în Constantin Kirițescu, *Istoria Războiului pentru Întregirea României (1916-1919)*, 1923, vol. II, p. 242, Constantin Turtureanu, *În vâltoarea războiului (1914-1919)*, Cernăuți, 1938, p. 73, 75 și 145, și Petru Done, *Ansamblu monumental dedicat eroilor căzuți în luptele de pe Dealul Coșna*, în ziarul băcăuan *Deșteptarea* din 19 august 2019.

⁸ Expresia a pleda *pro domo (sua)* – a-și susține propria cauză.

⁹ Goioasa este un sat în comuna Agăș, județul Bacău, pe malul drept al Trotușului, la 50 km nord-vest de Târgu Ocna și la 60 km vest de Bacău.

¹⁰ Etropole este un oraș pe drumul de la Plevna la Sofia, la circa 100 km sud-vest de Plevna.

¹¹ *Pădurea spânzuraților*, romanul lui Liviu Rebreanu publicat în 1922, a fost ecranizat în anul 1965, așadar în perioada când autorul își redacta amintirile.

¹² Palanca este un sat la 6 km sud-est de Ghimeș, iar Agăș este un sat la 9 km sud-est de Palanca, pe Valea Trotușului. La fel ca Ghimeș, fac parte din județul Bacău.

¹³ Comănești este o localitate la 18 km sud-est de Agăș; este importantă pentru exploatarea carboniferă de acolo, care, după stabilizarea frontului la nord de Focșani, în ianuarie 1917, a rămas singura sursă de cărbuni din teritoriul liber al României.

¹⁴ Mads Johan Buch Linnemann (1830-1889) ofițer și inventator danez care a creat o cazma cu care putea să sape în nisip și care putea servi totodată și ca fierăstrău și tigiaie pentru gătit, pe care a brevetat-o în 1869, în Danemarca, și în anii următori și în alte țări. În 1871 a părăsit armata daneză, s-a stabilit la Viena unde a întemeiat o fabrică de producție în condițiile în care armata austro-ungară a introdus în dotarea ei această lopată. A fost folosită de armatele rusă și română începând cu războiul din anii 1877-1878 și de armatele altor state, deși nu toate i-au recunoscut patentul (de ex. Germania și Franța).

¹⁵ Despre grenadele folosite în luptele din toamna lui 1916 pe Valea Troțușului și pe Valea Oituzului, vezi pe larg: *Tipuri de grenade din primul război mondial*, <https://history-prospectors.com/2022/10/31-tipuri-de-grenade>

¹⁶ Sulța este un sat la sud de Agăș, pe valea pârlului cu același nume, care se varsă acolo în Troțuș.

¹⁷ Cotumba este un sat la circa trei kilometri nord-vest de Agăș.

¹⁸ Comandant al Diviziei 7 era generalul Istrate Ioan, iar șef de stat major era locotenent-colonelul Samsonovici Nicolae, conform Valeriu Avram, Lucian Drăghici, Gabriel-George Pătrașcu, Ion Râșnoveanu, *Războiul de Întregire (1916-1919). Comandanți militari români*, Editura Centrului-Tehnic Editorial al Armatei, București, 2016, p. 240. În continuare se va cita: *Războiul de Întregire...*

¹⁹ Corect: Boian Octav (1863-1941), colonel; în *Anuarul armatei române pe anul 1912* comandant al Regimentului 32 Mircea de la 15 noiembrie 1912 (p. 148). Fișa biografică la p. 274. Născut la 18 aprilie 1864, sublocotenent la 1 iulie 1885, locotenent la 1 februarie 1888, căpitan la 8 aprilie 1893, maior la 10 mai 1899, locotenent-colonel la 10 mai 1907, colonel la 16 octombrie 1910, în ordinea de bătaie de la 14/27 august 1916 comandant al Brigăzii 14 Infanterie din componența Diviziei 7 Infanterie, până în octombrie 1916 când a fost luat prizonier de către militarii Diviziei 61 Infanterie austro-ungară în urma eșuării ambuscadei de la Agăș de pe Valea Troțușului superior, conform Barrett, Michael B.; *Preludiu la Blitzkrieg: campania austro-germană în România – 1916*, Editura Militară, București, 2016, p. 214. Ulterior general. Memorialist: *Amintiri din campanie (1916). Brigada a 14-a mixtă delă Agăș la Gagy și înapoi* – 150 p.

²⁰ Iordănescu Gheorghe, n. 12 decembrie 1872, sublocotenent la 1 iulie 1896, locotenent la 10 mai 1899, căpitan la 10 mai 1906, maior la 1 aprilie 1914 în Regimentul 16 Infanterie la 1 aprilie 1910, conform *Anuarul armatei române pe anul 1916*, p. 453.

²¹ Frații Dimitrie Ghica-Comănești (1840-1923) și Eugen (1840-1914), fiii gemeni ai boierului Aga

Nicolae Ghica-Comăneșteanul (1798-1853) care a lăsat celor cinci copii ai săi o moștenire de peste 80.000 hectare de moșie. Ambii au fost exploratori faimoși în Africa, iar Eugen a fost ofițer în armata americană unionistă în timpul Războiului Civil American.

²² Pândar – termen din limbajul epocii desemnând pe soldatul din linia întâi care avea misiunea de a supraveghea și raporta imediat ce se întâmpla la câteva sute de metri de tranșee, spre deosebire de observator care supraveghea și raporta ce se întâmpla la câțiva kilometri de tranșee.

²³ Vârful Cărunta (1516 m) la 5 km sud-vest de Goioasa.

²⁴ Ciritei – tufiș (lit. tufă de ceri).

²⁵ Cerbulescu G. Ioan (n. 9 aprilie 1893), încadrat sublocotenent la Regimentul 16 Infanterie, de la 1 iulie 1916, conform *Anuarul armatei române pe anul 1916*, p. 577.

²⁶ Este vorba de Damian Petcu, n. 9 decembrie 1866, maior la 1 aprilie 1911, de la 1 octombrie 1912 în Regimentul 35 Infanterie, conform *Anuarul armatei pe anul 1912*, p. 155 și p. 285. În „Ordinea de Bătăie de la 14 august” era locotenent-colonel, comandant al Regimentului 14 Infanterie (*Războiul de Întregire...*, p. 241), iar la 1 noiembrie 1918, cu grad de colonel, era comandant al Brigăzii 39 Infanterie (*ibidem*, p. 308).

²⁷ Fâșcăitoare – mic instrument cu care se suieră.

²⁸ Fragment din titlul unui roman celebru al lui Honoré de Balzac, *Histoire de la Grandeur et de la décadence de César Birotteau, parfumeur, chevalier de la Légion d'honneur, adjoint au maire du deuxième arrondissement de Paris* (1837).

²⁹ *Vincere scis Hannibal, victoria uti nescis* – „Hannibal, știi să câștigi victorii, dar nu să și profiți de ele”, cuvinte atribuite lui Maharbal, unul din generalii de cavalerie ai lui Hannibal, care după înfrângerea romanilor în bătălia de la Cannae (2 august 216 î. H.) i-a cerut comandantului său permisiunea să pornească asupra Romei, dar Hannibal l-a refuzat.

³⁰ Beleghet și Diaconеști sunt localități situate una după alta imediat la sud-est de Comănești.

³¹ Din anul 1952 satul Leorda este un cartier din nordul orașului Comănești.

³² Palanca este un sat la circa 10 km nord-vest de Agăș.

³³ Vezi o descriere amplă în locotenent-colonelul dr. Ilie Nuțu, *Pagini glorioase din istoria Regimentului 16 Dorobanți din Fălticeni: Luptele de la Miercurea-Ciuc și Piscul cu Pini (1916)* în *Cuvânt și faptă*, Anul XI, nr. (2) 43 aprilie-iunie 2014, p. 8-9.

³⁴ Galin Mina, n. la 27 septembrie 1863, sublocotenent la 18 noiembrie 1887, locotenent la 1 august 1891, căpitan la 8 aprilie 1898; de la 20 iunie 1912

încadrat în Regimentul 27 Bacău, conform *Anuarul armatei române pe anul 1912*, p. 291 și p. 139.

³⁵ Cantemir I. Alexandru (n. 17 octombrie 1893) sublocotenent la 15 iunie 1915 în Regimentul 14 Infanterie Roman, conform *Anuarul armatei române pe anul 1916*, p. 551.

³⁶ Strat I. Procopie (n. 29 martie 1889-1943) sublocotenent la 23 iulie 1913, locotenent la 1 iulie 1916 în Regimentul 16 Infanterie, conform *Anuarul armatei române pe anul 1916*, p. 534. Singurul ofițer al regimentului decorat cu Ordinul Mihai Viteazul clasa a III-a prin Înalț decret nr. 1264 din 25 martie 1920 „pentru vitejia cu care și-a condus compania în luptele de la Kick Bocos Szt Mihali (Transilvania), Edera, Goioasa, Piscul cu Pini, Buturugeni și Gâstești din 1916. S-a distins în mod deosebit în luptele de la Edera și Goioasa, când aflându-se în avangardă a atacat inamicul cu energie, cucerindu-i pozițiile și capturând peste 500 de prizonieri și material de război. A fost rănit în fruntea unității pe care o comanda”. Conform Eugen Stănescu, Iulia Stănescu, Gavriil Preda, *Cavaleri ai Ordinului „Mihai Viteazul”*, Editura Universal Cartfil, Ploiești, p. 94. Pe larg despre faptele sale de arme în Elena Artimon, *Procopie Strat – Combatant din Primul Război Mondial*, în *Carpica*, an XIV/1982, p. 235-243. Va fi avansat căpitan în septembrie 1917, maior în noiembrie 1923, locotenent-colonel în ianuarie 1934 și colonel în cadrul Batalionului 6 Vânători de Munte, în iunie 1938. A demisionat din armată după cedările teritoriale din anul 1940. Conform Bacău – exponatul săptămânii 3-9 decembrie 2018, Ordinul Militar de Război „Mihai Viteazul” la Muzeul de Istorie <https://evenimentemuzeale.ro>>bacau-exponatul-saptamanii

³⁷ Andreas Wilhelm Schwartzlose (1867-1936) constructor și antreprenor prusian de arme cunoscut mai ales pentru mitraliera care îi poartă numele și care a fost arma standard în armata austro-ungară în Primul Război Mondial. În epoca interbelică a fost utilizată și de alte armate din Europa. În greutate de circa 20 kg, lungime totală 1067 mm, calibrul gloanțelor 8 mm, putea trage circa 500 de gloanțe pe minut.

³⁸ Comandantul Regimentului 14 Roman a fost locotenent-colonelul Damian Petcu (*Războiul de Întregire...*, p. 241), de la 1 noiembrie 1918 comandant al Brigăzii 39 Infanterie (*idem*, p. 308). Un colonel cu nume de familie Ioan nu există.

³⁹ Mihail Cezar (9 februarie 1870), sublocotenent – 1895, locotenent – 1898, căpitan – 28 noiembrie 1905 (*Anuarul armatei române pe anul 1912*, p. 296), maior 1913, a comandat Regimentul 16 Infanterie cu grad de locotenent-colonel (15 iunie 1917) și de colonel (1 iunie 1918) (*Războiul de Întregire...*, p. 270 și p. 289).

⁴⁰ Grigore Bunescu (15 iunie 1859-1939), sublocotenent la 1 iulie 1882, locotenent la 10 mai 1885, căpitan 10 mai 1891, maior la 8 aprilie 1896, locotenent-colonel la 7 aprilie 1905, colonel la 1 iulie 1910 (*Anuarul armatei pe anul 1912*), comandant al Brigăzii 16 Infanterie (*Războiul de Întregire...*, p. 241), comandant al Diviziei 7 Infanterie în bătălia Bucureștilor (noiembrie-decembrie 1916), pentru care a fost decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul” clasa a III-a prin Înalț Decret nr. 1581 din 25 iunie 1918; comandant al Diviziei 14 Infanterie (31 decembrie 1916 - 28 octombrie 1918) (*ibidem*, p. 268, p. 287, p. 306).

⁴¹ Expresia și cu rimă: „Iapă albă trebuia că cea neagră nu trăgea?”

⁴² Este vorba de spargerea frontului românesc în defileul Jiului, cucerirea orașelor: Târgu Jiu (2/15 noiembrie), Craiova (8/21 noiembrie), Râmnicu Vâlcea (12/25 noiembrie), Curtea de Argeș (14/27 noiembrie). Încă de la 10/23 noiembrie a avut loc trecerea peste Dunăre, la Zimnicea, a trupelor generalului Robert Kosch (Comandamentul General 52 Rezervă), din subordinea grupării conduse de feldmareșalul August von Mackensen.

⁴³ Vezi o descriere amplă în locotenent-colonel dr. Ilie Nuțu, *Pagini glorioase din istoria Regimentului 16 Dorobanți din Fălticeni: Luptele dintre Neajlov și Argeș (1916) în Cuvânt și faptă*, Anul XI, nr. (3), 4 iulie - septembrie 2014, p. 9.

⁴⁴ Nicolae Dăscălescu (1884-1969) la vremea respectivă căpitan în Regimentul 4 Artilerie Bacău.

⁴⁵ Ordoreanu este un sat pe malul stâng al Argeșului, la circa 20 km sud-vest de București.

⁴⁶ Galin Mina (n. 1863) avansat sublocotenent 1887, locotenent 1891, căpitan la 8 aprilie 1898, în Regimentul 27 Infanterie, conform *Anuarul armatei române pe anul 1912*, p. 291.

⁴⁷ Epure Ioan (n. 29 august 1883), sublocotenent la 1 iulie 1902, locotenent la 10 mai 1907, căpitan la 1 aprilie 1912, la Regimentul 14 Infanterie, conform *Anuarul armatei române pe anul 1916*, p. 480.

⁴⁸ Barcan Ioan (n. 24 septembrie 1881), sublocotenent la 1 iulie 1903, locotenent la 10 mai 1907, căpitan la 1 aprilie 1913, în Divizia 8 Infanterie, conform *Anuarul armatei române pe anul 1916*, p. 483.

⁴⁹ August von Mackensen (1849-1945), feldmareșal german (avansat la 22 iunie 1915), comandant al grupului de armate care a realizat ofensiva Gorlice-Tarnów de pe frontul de est (2 mai - 13 iulie 1915), apoi al armatelor care au cucerit Serbia (octombrie - decembrie 1915), al armatelor Puterilor Centrale care au ocupat sudul României în campania din 1916, apoi a organizat exploatarea economică a României în anii 1917-1918, motive pentru care a primit cea mai înaltă onoare rezervată unui feldmareșal german, la fel ca feldmareșalul Hindenburg în 1915:

la 17 aprilie 1917 a fost lansat la apă un cuiarasat care îi purta numele. În vara lui 1917 a condus ofensiva prin care s-a încercat scoaterea României din război și care a eșuat în confruntările de la Mărășești și Oituz. A continuat să conducă trupele de ocupație din România; a organizat evacuarea trupelor germane începând de la 11 noiembrie 1918, a fost luat prizonier de Aliți în apropiere de Budapesta în decembrie și ținut în domiciliu forțat la Salonic până la începutul lui decembrie 1919 după care i s-a permis revenirea în Germania. Susținător al politicii revanșarde a lui Hitler.

⁵⁰ Erich von Falkenhayn (1861-1922), general german, șef al Marelui Stat Major (14 septembrie 1914 - 29 august 1916), de la 6 septembrie comandant al Armatei 9 care a ocupat teritoriul istoric al Țării Românești în campania din septembrie 1916 - ianuarie 1917; comandant al trupelor din Palestina (mai 1917 - februarie 1918), apoi comandant al Armatei 10 în Bielorusia de la 4 martie 1918 până la sfârșitul războiului. Memorialist.

⁵¹ Viktor Kühne (1857-1945) general de artilerie german, comandant al corpului de armată Kühne (format din diviziile 41, 109, 11 bavareză și 301 și

corpul de cavalerie Schmetow, diviziile 6 și 7) care a participat la bătălia Bucureștilor noiembrie - decembrie 1916 și la bătălia de la Putna din ianuarie 1917. La 11 decembrie a fost decorat cu *Pour le Mérite*. Ulterior a fost trimis la comanda unor corpuri de armată pe frontul de vest.

⁵² Alexandru Socec (1859-1928), general român, comandantul Diviziei 2/5 în bătălia pentru București (30 noiembrie/13 decembrie - 3/16 decembrie 1916), acuzat pe nedrept de părăsire a postului și condamnat de Tribunalul Militar din Iași la 22 ianuarie 1917 la degradare și închisoare; ulterior reabilitat. Memorialist.

⁵³ Lovinescu Ioan (8 noiembrie 1893) sublocotenent la 15 iunie 1915 la Regimentul 16 Infanterie, conform *Anuarul armatei române pe anul 1916*, p. 551.

⁵⁴ Satul Fălcoianca din comuna Grădinari. Prin Decretul nr. 799/1964 a primit numele de Zorile.

⁵⁵ Este vorba de râul Sabar sau râul Răstoaca, un curs de apă, afluent al râului Argeș, care traversează județele Argeș, Dâmbovița, Ilfov și Giurgiu.

⁵⁶ Azi satul Bila, comuna Schitu, jud. Giurgiu. În realitate locuitorii erau bulgari.

ISTORIE CONTEMPORANĂ

ZELENSKY'S HESITANT POLICY ON TRANSNISTRIA BETWEEN 2019 AND 2022

NICO LAMMINPARRAS *

Abstract

The Transnistrian conundrum has shaped Ukrainian-Moldovan relations since the last days of the USSR. Between his article, I continue the debate by examining President Zelenskyy's discourse on Transnistria from May 2019 to December 2022. The material is retrieved from the official website of the President of Ukraine, and I take advantage of a socio-political discourse analysis. Initially, Zelenskyy denied any resemblance between Donbas and Transnistria. To justify this, he underscored the economic decay in the "occupied" areas and refrained from discussing demographic factors. In spring 2021, to elevate his position in the eyes of the Biden machinery, Zelenskyy intensified his criticism of Russia; as for Transnistria, he still preferred noble principles to credible steps. With the outbreak of the full-fledged war in February 2022, no stance was pronounced; only two months later, he blamed Moscow for its plots to destabilise the region. Despite the presence of two thousand Russian servicemen and 67,000 local soldiers in the pro-Moscow enclave, Zelenskyy stressed Ukraine's readiness in the region only twice. As with his predecessors, for Zelenskyy, Transnistria constitutes a frivolity.

Keywords: Ukraine, Volodymyr Zelenskyy, Transnistria, Moldova, discourse analysis

Immediately after Russia invaded Ukraine on 24 February 2022, speculations about a plausible escalation in Transnistria¹ circulated worldwide. The pro-Moscow republic fields 1,500 servicemen of the Operative Group of Russian Forces and ensures the rotation of 500 Russian peacekeepers in the Dniester buffer zone. In case reserves are included, the local Armed Forces rise to 67,000 men.² However,

the halt of the Russian Southern Front, advancing from Crimea, at the gates of Mykolaiv in April-May 2022 rendered any Dniester-bound military endeavour rather unlikely. In late Autumn 2022, a military-political analysis deemed both northern Belarus and southwestern Transnistria as phoney flanks which, even without a military participation, limit Kyiv's strategic space, and logistical routes.³ As of 18

* Independent Military-Political Analyst, Non-commissioned officer (res.), MA, Doctoral Researcher, University of Helsinki.

August 2025, this assessment widely characterises the region's status as well. In addition, both Moldova and Ukraine advance, step by step, on their path towards EU membership.

To mitigate the (yet another) “humanitarian crisis” east of the Dniester (*Ro Nistru*), gas deliveries via Moldova to Transnistria are, for now, flowing through a varied chain of purchasers and suppliers.⁴ According to Transnistrian official sources, as the spring energy crisis compelled temporary curfews, the general situation is “critical”. In comparison to the year 2024, the available power diminished to 51.5 per cent between January and May 2025, and foreign trade to less than 32 per cent.⁵ Virtually, Chisinau no more purchases its electricity from the Dnestrovsk (*Ro Cuciurgan*, *Ukr* Dnistrovsk) power plant in Transnistria, produced from gas delivered by the Russian Gazprom via its local subsidiary MoldovaGaz; on 1 August, the enterprise lost its operating licence.⁶ Although the republic has succeeded in securing its alimentary production, destined for the internal market, fulfilment of social obligations proves ever harder.⁷ Moldovan columnists speculate about Transnistria's looming ruin, especially after the impending completion of the Isaccea-Vulcanesti-Chisinau high-voltage power line.⁸ As dark as they are, these assumptions have some grounds: the “state of economic emergency” within the borders of the republic is extended until 31 August 2025.⁹ Regarding the topic of this article, it's worth noticing that one hundred thousand Ukrainians, residing in Transnistria,¹⁰ likewise undergo the interim blackouts of electricity, heating and hot water.¹¹

There is yet an appropriate remark in the energy polemics: it was Kyiv's refusal to prolong the Russo-Ukrainian transit agreement after 31 December 2024 that necessitated the quest for alternative routes. Even if the gas dispute as such involves conflicting Moldovan, Russian and Ukrainian interests, it still demonstrates how deeply the fortunes of Chisinau, Kyiv and Tiraspol are intertwined. In fact, their interdependence is codified in the Moldovan National Security Strategy: should Ukraine fall, Moldova will be next.¹² Kyiv and Chisinau's neighbourly relations were established on 23 October 1992¹³, while the borders

were agreed in 1999, with “the countries' territorial integrity, inviolability of state boundaries” as the guiding principles¹⁴; technically, this approach readily recognised Transnistria as belonging to Moldova. Since 1995, Ukraine has participated in the peacekeeping mission along the Dniester, with its ten observers. Regardless of this extensive tripartite dependency, there exists scarce and fragmented research on the impact of Kyiv and Chisinau's relations on the Transnistrian conflict. And vice versa, although Moldova and Ukraine's interaction – or inaction – is often modelled by the very same conundrum, particularly during the first two presidencies of Ukraine, that is, the eras of Leonid Kravchuk and Leonid Kuchma.¹⁵ A minor rapprochement took place during Viktor Yushchenko's first years in office; on the other hand, this isolated Transnistria. During Viktor Yanukovich's era, Kyiv and Chisinau finally demarcated their boundaries, bilateral trade increased, and visions of a vast Free Trade Area were cast, comprising both Gagauzia and Transnistria.¹⁶ The events in Kyiv, Crimea and Eastern Ukraine in spring 2014 turned the tide and pushed Moldova and Transnistria far from daily concerns. However, a few purported incidents and military decisions occurred during the first half of Petro Poroshenko's term¹⁷. By and large, post-Maidan society argued over the language, audiovisual, and educational legislation¹⁸. From autumn 2017 to summer 2018, the “language wars” with Budapest and Bucharest, ignited by the fresh Education Code, virtually exhausted Kyiv's foreign policy resources¹⁹. Thereafter, having the upcoming presidential elections in sights, Poroshenko dedicated himself to campaigning on the theme of a national autocephalous Orthodox Church²⁰.

In this article, I continue the discussion by delving into Ukraine's policy on Transnistria in 2019-2022, or better defined, that of President Volodymyr Zelenskyy. With a keen focus on the social environment, I scrutinise his (use of) language to untangle the strategic narratives and plausible inconsistencies in Kyiv's standpoint on Transnistria. In addition to comparing Zelenskyy's policy on Transnistria with that of his predecessors, my constant fieldwork in the region since 2011 enables me to provide evidence of the sociolinguistic framework.

At the same time, I foster comprehension of those complex questions that (may) emerge alongside the Moldovan and the Ukrainian EU accession processes. The article's research period spans from Zelenskyy's inauguration on 20 May 2019 to 31 December 2022.²¹ As the period includes a couple of years before – and the very first year of – the war in Ukraine, it allows for tracing plausible transformations in the president's utterances. Despite Zelenskyy's open commitment to state sovereignty and his assurances of Ukraine's combat readiness in the southwest, Kyiv's stance remains vague. Zelenskyy drew a clear distinction between the conflicts in Transnistria and Eastern Ukraine, and, as a result, demanded a tailored solution for Donbas rather than specifically standing for Moldova.

Methodology & Material

For any political inquiry²², discourse analysis may fit best. It is assumed that language does not merely describe phenomena; instead, the idiom includes variation, both accidental and purposeful. For example, Ricoeur separates the concepts of *language* and *discourse*. The former consists of single words, which are wholly explicable by other words. The latter signifies the use of language in meaningful axioms. Thus, in an expression, language alludes to something "exterior".²³ To put it in a quotidian manner, the meaning of words derives from the context in which they are utilised.²⁴ Again, as reflected by the author, what remains unspoken may at times disclose more, sometimes the most. Therefore, I discern similarities, omissions, and references within Zelenskyy's idiom. The auxiliary questions are:

- How does Zelenskyy describe Transnistria?
- How do these axioms relate to Moldova?
- On which issues does Zelenskyy remain tacit?

To ensure the authenticity of the material, the primary data is retrieved from the Office of the President of Ukraine. Out of the 13 hits, a few contain the term "Transnistria" (Придністров'я, Prydnistrovya) only once. Those results in which the enclave functions only as an example – without a major framework, or without the thought being

further elaborated – I exclude.²⁵ The same applies to the two hits in which the factual actor is someone other than Zelenskyy.²⁶ As for the President, no results were obtained concerning his first year in office, that is, 2019. The plausible reasons for the president's quietness are discussed further below. In 2020, Zelenskyy was interviewed twice in the western media, one with *Wiener Zeitung*, and the other, with *The New York Times*. Since the original language is English, I omit the existing Ukrainian duplicates; this allows us to analyse Zelenskyy's discourse for and with foreign audiences.²⁷

From the perspective of the Chisinau-Kyiv interaction, an imperative milestone was the summit with the new Moldovan president, Maia Sandu, in January 2021.²⁸ The remaining Transnistria-related results in 2021 are foreign interviews, again held in English.²⁹ Noteworthy, these talks were concentrated in spring 2021, even though speculations on a Russian invasion of Ukraine grew in both frequency and quantity in the latter half of the same year.³⁰ Furthermore, the first year of the war is covered merely by two larger public appearances on Transnistria; both are in Ukrainian, and the translations are courtesy of the author.³¹ In total, there are seven speeches by Zelenskyy, and on average he tackled the topic once in a half year. Therefore, not only to avoid tautology, but to assist the reader in understanding the sociopolitical circumstances behind each of Zelenskyy's enunciations, the analysis is thematically organised. By contrasting the present and the past in Kyiv's southwest, the article clarifies the president's geopolitical reasoning – and provides a cohesive picture of Ukraine's policy on Transnistria.

Relationship Reheated

A major leap in Ukrainian-Moldovan relations ensued after Maia Sandu was sworn in as the new President of Moldova in December 2020; with minimal delay, this affected the Transnistrian question as well. On Chisinau's part, the explanation lies in the foreign orientation of Sandu's predecessor, the Moscow-minded Igor Dodon. For instance, Dodon did not call for the Russian withdrawal from Moldova but instead praised the Russian peacekeepers

stationed along the Dniester³². His conviction notwithstanding, it is logical that no top-level meetings between Ukraine and Moldova took place from 2016 to 2020. As for Zelenskyy's initial term, the clarification similarly proves pragmatic. Zelenskyy took the oath on 20 May 2019, but politically as an outsider, a comedian renowned for his role as an accidental president, Zelenskyy now had to learn his role as the actual Head of State. Furthermore, only after the snap elections of the Verkhovna Rada in July 2019, announced by Zelenskyy already in his inauguration speech, could the fresh president take on his agenda on economic development and the resolution of the strife in Eastern Ukraine. His party, Servant of the People, won an outright majority to form the cabinet alone, and thus, guaranteed Zelenskyy's independent status.³³ However, the political inexperience of the entire Zelenskyy team was revealed in the hurried replacement of premier Honcharuk in March 2020³⁴; once again, it took time to reorganise the machinery.

Initially, President Zelenskyy and then-Premier Sandu had met in 2019, but as the Chisinau cabinet comprised an "unholy coalition" between the East-oriented Socialists and the pro-European PAS politicians (forged to oust the oligarch-backed regime of Pavel Filip's liberals, democrats and liberal-democrats), the government collapsed in less than six months. In January 2021, Maia Sandu, now as president, paid a state visit to Ukraine and met Zelenskyy in a seemingly warm-hearted atmosphere. The formalities consisted of the signing of an agreement to boost mutual energy and transport networks.³⁵ It was Zelenskyy who raised the issue of the Transnistrian conflict:

"Вкотре хочу наголосити, що позиція України стосовно придністровського врегулювання є незмінною: ми твердо підтримуємо суверенітет і територіальну цілісність Республіки Молдова у межах її міжнародно визнаних кордонів."

"Once again, I desire to emphasise that the Ukrainian stance on the Transnistrian conflict remains unaltered: we firmly stand for the sovereignty and territorial integrity of the Republic of Moldova within its internationally recognised boundaries."³⁶

Markedly, the President of Ukraine referred to the concepts of international law, that is, state sovereignty and the inviolability of borders. Nonetheless, as the utterance fails to envisage any means to restore Moldova's full sovereignty over its territory, it is worth pondering Zelenskyy's true aims. Perchance, he was demanding general compliance with these assumptions, rather than exclusively voicing support for Moldova. Of course, the president's personal view on the uniqueness of the strife in Eastern Ukraine questions this interpretation, as it later turns out. If Transnistria and Donbas are by default two distinct cases, how can one apply the same principles?

Less than two weeks later, Zelenskyy practically nullified his own propositions. When questioned on the importance of the US presence in the Donbas conflict resolution process, Zelenskyy alluded to the stagnation of the so-called Normandy model, caused by Moscow.

"They are playing because they do not want to promote this process according to Ukrainian requirements. Yes, they only want it their way. They see further federalisation of Ukraine, and it is true. Weakening of the Ukrainian central government, preservation of separatists in one way or another – I understand what they are doing. We have seen this in Transnistria – the same effect."³⁷

It is eye-catching that here Zelenskyy likens the two conflicts by defining the Russian impact as "the same". Whether the reason was his political greenness or not, the constant back-and-forth articulation gives a hesitant impression. As such, the anti-Russian rhetoric might be a consequence of the need for rapprochement with Joe Biden's US. Following this interpretation, to "write itself back into Washington's good books", as insisted by Wilson, Zelenskyy sharpened his criticism on Moscow, alongside the internal political turns of early 2021.³⁸

Substantially, Zelenskyy also referred to the notorious Transnistrian conflict resolution pattern, discussed in Moldova for over 15 years, and its actual status. The memorandum from 2003 carries the name of its designer, Dmitry Kozak, an aide to the Russian president. According to the memorandum, Transnistria [and Gagauzia] would enjoy a special

status with equal rights to Chisinau. Between 2013 and 2020, Igor Dodon, first as Chair of the Socialist Party and later as Head of State, constantly proposed to federalise Moldova as envisaged by Kozak.³⁹ In this respect, Zelenskyy not only associates the two conflicts but also shows a notable pessimism. Following his reasoning, Russia strove to apply the Kozak memorandum to Ukraine to the full extent or with mere minor changes. As depicted by Jitari and Matsuzato, Moscow had already applied the lessons learned along the Dniester in fomenting confrontations in Donbas. As perfect parallels, one may deem the local calls for Ukraine's federalisation after the so-called "Orange revolution" in 2005, and again in spring 2014⁴⁰. Ostensibly, it was the rescinded language provisions to provoke the unrest.

The thesis is supported by the fact that it was exactly Ukraine's stance that paralysed the debate on the Kozak memorandum. During the Commonwealth of Independent States (CIS) summit in autumn 2004, the Ukrainian president, Leonid Kuchma, alleviated the conversation by noting that any discussion without the presence of his Moldovan counterpart, Vladimir Voronin, would prove futile.⁴¹ Thus, it appears logical to assume that Moscow attempted, for a brief period, to reopen the case. On the one hand, from mid-2019 through 2020, Zelenskyy in Kyiv fostered a pro-peace commitment; on the other, Dodon in Chisinau openly favoured the Kozak model. Nevertheless, Dulgheru suggests that the factual grounds for Kuchma were far darker. First of all, without Kyiv's consent, no Transnistrian economic activity could proceed; next, the interests of the Russian, Moldovan, Ukrainian and local mafias criss-crossed the counterfeit frontier between Ukraine and Transnistria. On top of that, Moscow and Kyiv tacitly backed the unlawful measures taken by the Transnistrian authorities against Romanian-language instruction.⁴²

Unlike her predecessor Dodon, Sandu staunchly rejects the federalisation of Moldova.⁴³ Analogically, she alleviated the same resolution pattern in neighbouring Ukraine. On the contrary, in her reply, she returned Zelenskyy's compliment by emphasising "the peaceful settlement of the conflicts in

respect to any state's sovereignty and its internationally recognised boundaries"⁴⁴. Firstly, her word choice mirrors that of her host. Secondly, as in Zelenskyy's case, there is no vision on how to restore territorial integrity, whether in Ukraine or in Moldova. Therefore, both statements encompassed a sheer high-register speculation, without any point of reference in the field. Still, as they are combined by a similar mindset, it remains feasible to see that the presidents had (and have) all elements required for smooth interaction.

"No Donbas"

Despite the apparent unity between Sandu and Zelenskyy, the latter denied, throughout 2020-2021, any resemblance between Transnistria and Eastern Ukraine. However, the Ukrainian President does admit that many were inclined to perceive the two conflicts as equal:

"I know that some subjects want us to have a frozen conflict, similar to the situation with Transnistria or Abkhazia in Georgia – there are such cases in the territory of the former Soviet Union. The easiest way is to make Transnistria in Donbass, but Donbas, with all due respect, is not Transnistria."⁴⁵

There is an intriguing nuance emerging from Zelenskyy's presidential campaign for peace. In this respect, he was obliged to draw a clear distinction between the two conflicts. Had he accepted their similarity – let alone stated that Donbas corresponds to Transnistria – he would have implied the existence of an unresolved dispute in Eastern Ukraine lasting (and to last for) decades – or more precisely, a frozen conflict akin to that in Moldova. Obviously, this would have jeopardised his argument for restoring calm, and, in time, likely affected his popularity. Not least since the nation's trust in Zelenskyy plunged from 80 per cent in September 2019 to 37 per cent in February 2022⁴⁶, with the folks' disappointment in the staggering peace process cited as one of the evident reasons. In addition, the comparison might have reminded audiences of the painful path Ukraine itself had to undergo to obtain ethnic harmony during the 1990s⁴⁷.

To a certain extent, Zelenskyy's distancing from the Transnistrian question resembles

Kyiv's two-track policy during Leonid Kravchuk's term from 1991 to 1994. Amidst the full-scale war by the Dniester in 1992, Ukraine officially appealed for peace and offered its mediation⁴⁸. Simultaneously, the Ukrainian identity of the 178,000 kinsmen residing in Transnistria was enhanced by two cultural organisations, by five TV channels, and a combined elementary and high school. The Ukrainophones in the enclave viewed themselves as Ukrainians, and their top intellectuals overtly promoted the Transnistrian cause.⁴⁹ Covertly, Kyiv and Tiraspol discussed a plausible unification of Transnistria with Ukraine. Since the Moldovan Declaration of Independence on 27 August 1991 had nullified the Hitler-Stalin Pact of 1939, which had effectively led to the Soviet annexation of Bessarabia and Bucovina in June 1940, the judicial basis for any territorial change had been formed.⁵⁰ It's worth mentioning that this stance still constellates the Transnistrian discourse, in fact, as one of the republic's principal arguments.⁵¹ Moreover, during the early 1990s, rumours indeed hinted at a territorial swap – southern Bessarabia in exchange for Transnistria. Of course, already at the time the probability of these changes was deemed low.

Generally, any debate on territorial claims before and during the Second World War would compromise the integrity of modern Ukraine as such. For example, in his famous essay on the historical unity of Russians and Ukrainians, the Russian President, Vladimir Putin, expressed a precedent that concerns the Ukrainian counterpart as well.⁵² Notably, the narrative is about Zelenskyy's native town, Kryvyi-Rikh [Krivoy-Rog in Zelenskyy's native language, Russian]⁵³. In 1918, the newly declared Soviet Republic of Donetsk and Kryvyi-Rikh voiced its immediate will to join Soviet Russia; to their surprise, it was Lenin himself who assured the leaders of the fresh republic that they should remain within Ukraine. Nonetheless, as even Putin states, the ultimate aim was to extend Moscow's might over Ukraine.⁵⁴ Thus, from both political and discursive perspectives, it seems likely that acknowledging the similarity between the conflicts along the Dniester and in Donbas would launch a precarious debate on the legal precedents

concerning both Donetsk and the Ukrainian president's hometown, Kryvyi-Rikh. Besides, the analogies are abundant; in the 1990s and early 2000s, the foundation of the cooperation between the oblasts of Odesa, Vinnytsia and Herson with Transnistria was in fact the deep historical and economic ties between these regions⁵⁵.

Furthermore, when one studies the similarity from the perspective of the stages of the two conflicts, the differences prove minuscule, if not altogether absent. According to Jitari, it was exactly in Transnistria wherein Russia shaped the models it later applied in Crimea, in Eastern Ukraine and in other ex-Soviet states. These include, for example, the local Russophones as a source of instability, and the creation of a fervently pro-Moscow core with the help of Cossacks, Russian-language NGOs and ex-military. Apart from the takeover of Crimea in spring 2014, this concretised in the massive demonstrations in Odesa, Kharkiv and Eastern Ukraine, with the annulled regional language provisions serving as the alleged background.⁵⁶ On the other hand, one may ruminate on whether the accumulation of these episodes thoroughly followed such a unilateral course. For instance, at the climax of perestroika in the Moldovan SSR in 1988-1989, the Law on language of 31 August 1989 stipulated the Moldovan tongue, with Latin alphabet, as the official language.⁵⁷ In spring 1990, the parliament, now led by the reform-minded Communists and the Moldovan Popular Front, adopted the Romanian anthem and its Tricolour as Moldova's state insignia; on 23 June 1990, the Declaration of Sovereignty was pronounced. All these acts raised concerns about forcible Romanisation, particularly along the notably Russophone Dniester.⁵⁸

Analogically, the densely pro-Ukrainian policy of the post-Maidan regime in Kyiv was more than enough to foment distrust among the country's Russian-speaking population. Not to mention the very proposal for laws on language, audiovisual communication, and education which in 2015-2016 further limited the use of Russian, both in everyday life and in the media⁵⁹. When the latter legislation entered into force in September 2017, extraordinary "language wars" burst out between Kyiv

and Budapest, Kyiv and Bucharest, and Kyiv and Moscow – with all neighbours condemning Ukraine's schooling policy as an outrageous deterioration of minority rights. Hungary and Romania even ceased their highest-level political cooperation with Ukraine for more than half a year. Finally, they obtained bilateral guarantees on the educational rights of their brethren living in Ukraine, factually nullifying the new legislation.⁶⁰

Despite his conviction, Zelenskyy seems to be well informed about these striking parallels between Eastern Ukraine and Transnistria. Certainly, as a native Russian speaker, he couldn't have missed the changes in the language's status. Indeed (or therefore?), Zelenskyy justifies and advocates his stance on socioeconomic rather than ethno-linguistic grounds:

"All these conflicts are an indication that wherever the territory was "frozen" – Transnistria, Abkhazia, Donbas, Karabakh – all these territories lose in terms of development over the years, they lose economically. But the worst thing is that people lose. When I say that people lose, I also mean people who live in these occupied territories."⁶¹

As examples of everyday inconveniences, Zelenskyy pronounces issues such as "low wages", "increased utility bills", and "embezzled businesses"; at the time, the scale of the Covid-19 pandemic also remained unknown.⁶² In principle, these arguments question the above-mentioned centuries-old socioeconomic ties across Ukraine's southwestern boundary, and, especially, their benefits for modern Ukrainians. According to Zelenskyy, "life is much better in the liberated part of Donbas", and "many people cross the border --they see the difference"⁶³. The corresponding figures from the dividing line in Moldova, the Dniester, support this thesis. Say, in 2020, the nominal average monthly wage in Transnistria before taxes was 4,858 local roubles, or 5,031 Moldovan lei⁶⁴ (at the exchange rate on 18 August 2025, around 258.97 euros⁶⁵). Within the Moldovan jurisdiction – the Western bank of the river – the average pay was 7,943 lei (408.86 euros)⁶⁶. Curiously, the Ukrainian hryvna corresponds to only 0.3895 Transnistrian roubles.⁶⁷

Nevertheless, Zelenskyy's attentiveness to social and economic factors implies a deep

concern about – if not an outright fear of? – their ineffectiveness. This assumption is supported by his humble wish to avoid an escalation in Eastern Ukraine:

"A social explosion inside the occupied Donbas will lead to a large number of deaths. This will be a very serious, bloody internal conflict."⁶⁸

The fact that the Ukrainian president makes this statement in the very same context in which Transnistria in general is tackled once again leads the audience to compare the conflicts. As a likely parallel, one might imagine the climax of the all-out war by the Dniester in June-July 1992, namely the battle for the strategic city of Tighina-Bender. The casualties were relatively high, with hundreds killed, and thousands wounded.⁶⁹ However, any escalation in Eastern Ukraine appeared improbable, despite the various societal issues. Toward the end of 2016, only 20 per cent of those interviewed in the areas under Kyiv's control deemed themselves "more Ukrainian". Likewise, only a quarter saw themselves "more Russian" within the Donetsk and Luhansk People's Republics. The vast majority – 62 per cent on the Ukrainian side, and 45 per cent in the republics – retained their identity similar to what it was before the sociopolitical turmoil.⁷⁰

As much as Zelenskyy continues to distinguish between the two conflicts, he falls into a self-made paradox. It is his own discourse that associated them in the first place. As for the worst-case scenario in Donbas, Zelenskyy's conviction stands clear:

" - - at the very beginning, we showed that it is impossible to occupy Ukraine. Everyone will die here, but no one will give up the independence of our country."⁷¹

" - - we will not give them a single centimetre of our land. Whatever it costs us."⁷²

Strikingly, there's no marked difference if the escalation were to take place along the Dniester. However, the Russian invasion did not prompt Zelenskyy to voice his standpoint on Transnistria; it was the alleged April 2022 terror strikes in Transnistria, leaving no casualties but damages to local state security and military premises⁷³. Only now did Zelenskyy pronounce Ukraine's stance on the southwest:

“Ми чітко розуміємо, що це один з кроків Російської Федерації. Це вже працюють там спецслужби. – Збройні Сили України до цього готові і їх не бояться.”

“We thoroughly understand this act was committed by the Russian Federation. It's the Special Services that operate there. -- The Ukrainian Armed Forces are prepared for everything and are not intimidated.”⁷⁴

Once again, the enunciation resembles a regular statement rather than a policy outlined. Two months later, Zelenskyy ultimately crystallised Kyiv's wartime position:

“Ті чи інші сигнали ми отримуємо, вони неприємні. Але ці люди, які перебувають у Придністров'ї, мають знати: для нас це буде не удар, а ляпас. А ми точно відповімо ударом.”

“No matter whether we receive one or another signal, they are repulsive. But the folks residing in Transnistria shall know; for us, it is not a strike but a slap. Yet we shall retaliate with a strike.”⁷⁵

Conclusions

The tale of Volodymyr Zelenskyy, a comedian from unpolitical spheres, is indeed an inspiring one; in August 2025, the seventh year of his presidency carries on. In the presidential elections of spring 2019, Zelenskyy campaigned on an economic and peace agenda, obtaining more than 70 per cent of the votes in the run-off. In all political activity, Moldova and Transnistria included, his background provided scarce competence, and, consequently, Zelenskyy spent the first half-year in office learning and comprehending his new role as the actual Head of State. Likewise, the early parliamentary elections in July and the consequent formation of his apparatus were top priorities in late 2019. The speedy government reshuffle in the following spring further precluded other activity. Concomitantly, during his tenure from 2016 to 2020, the pro-Moscow Moldovan president, Igor Dodon, showed zero interest in meeting with his new Ukrainian counterpart. Therefore, Zelenskyy had no public appearances on Transnistria before September 2020.

On the one hand, Joe Biden's questionable triumph in the US presidential elections of

November 2020, and on the other, the victory of the West-oriented Maia Sandu in the concurrent Moldovan polls modified Zelenskyy's actions and utterances. Firstly, to attract positive attention from the Biden administration, Zelenskyy adopted a sharper tone regarding Russia. Secondly, in January 2021, the Heads of State of Ukraine and Moldova held a summit after a four-year hiatus. Both Zelenskyy and Sandu emphasised state sovereignty and internationally recognised boundaries, but neither envisioned the means of restoring them. Kyiv was content to voice sheer principles, as during the term of Ukraine's first president, Leonid Kravchuk. Back then, the identity of 178,000 brethren in Transnistria was enhanced by Ukrainian schools, media and cultural associations. Today, the number may have fallen to one hundred thousand, but Tiraspol still contributes to their distinctiveness; Transnistria not only pledges its Ukrainian-language education but also offers housing and schooling for refugees. I suggest further examination on whether, and to what extent, the Ukrainian presence is aimed at nibbling away at Moldova's integrity.

In contrast to Kravchuk's policy in the 1990s, Zelenskyy has not negotiated with Transnistria concerning its potential incorporation into Ukraine. Nor are there any records of visions or hearsay about possible land swaps with Moldova. Most likely, Transnistria, estranged by the pro-Ukrainian policy of the new rulers, would have refused this option. Furthermore, the launch of a debate on Soviet-era borders would personally touch President Zelenskyy; together with Donetsk, his hometown of Kryvyi-Rikh had in 1918 declared a Soviet republic that immediately appealed for incorporation into Soviet Russia. Lenin convinced the local communists to remain part of Ukraine; however, even then, the objective was to form a single unified Ukrainian Soviet Republic. Notably, the fact that it was President Putin who relayed this episode in his 2021 essay on the unity of Russians and Ukrainians only augments the perilousness of the precedent.

The prevailing feature in Zelenskyy's discourse from autumn 2020 through 2021 was his clear distinction between the conflicts in Transnistria and that in Eastern Ukraine,

or Donbas, as the president himself prefers. Paradoxically, most of Zelenskyy's claims were either directly comparable to events in Moldova and Transnistria or drew on precedents set by Kyiv's southwestern flank. An example is the president's allusion to Moscow's subversive actions in ex-Soviets: the machinations of mass demonstrations in Odesa, Kharkiv and Donetsk in spring 2014 and the creation of a staunchly pro-Russian spearhead methodically originate from the events by the Dniester between 1989 and 1992. Per se, the Russian factor hardly explains the massive rallies, as the post-Maidan Kyiv strove for outright Ukrainian hegemony and, during 2015-2016, adopted laws that widely restricted the use of Russian. Similarly, the proposed resolution to the Donbas conflict – i.e., a federalised Ukraine with substantial regional powers – reiterated the 2003 Kozak memorandum on Moldova's fate. At the time, the solution ironically collapsed due to the refusal of the Moldovan president Voronin, and the reluctance of his Ukrainian counterpart Kuchma to tackle the issue. Nonetheless, there are suggestions that the ambiguous frontier between Ukraine and Transnistria was too essential for the regional underworlds, and thus, the Kozak memorandum had to be rejected.

Due to the apparent similarities between the two conflicts, Zelenskyy utilised economic rather than ethno-linguistic grounds to articulate the distinction. According to the president, the occupied territories of Donbas are falling behind, and the difference is clearly noticeable. Judging by the statistics, this notion proves valid; even though Zelenskyy declines the comparison, in 2020, crossing the corresponding dividing line in Moldova – the Dniester buffer zone – meant entering an area where the average monthly income was 150 euros higher. Moreover, Zelenskyy enhanced his view with a gentle wish: that this social disparity should not escalate into a violent civil war. Even here, one may retain the climax of the Moldovan-Transnistrian war in Bender in mid-summer 1992 as a precedent; within a month, the fighting killed scores of people, mostly civilians, and injured more than a thousand. However, the risk of escalation in Eastern Ukraine was low, as only a clear minority

on both sides of the strife deemed their identity more exclusive than it had been before the turbulence of 2013-2016.

Oddly enough, it was not the outbreak of the full-fledged war in February 2022 that shaped Zelenskyy's policy on Transnistria; nor did the number of public statements on the topic surpass the annual average. Even though speculations on the roles of the 2,000 Russian combatants dislocated in the enclave and the 67,000 local soldiers instantly circulated in the media, Kyiv's stance remained unexpressed. As such, preventive measures had been taken four to five years earlier: Ukraine reinforced its southwestern border with two brigades, including necessary tank and artillery corps. Only after the alleged terrorist attacks in the enclave in April 2022 did Zelenskyy voice Kyiv's standpoint. Firstly, the attacks were orchestrated by the Russian secret services; secondly, their aim was to destabilise the region. Nevertheless, a military analysis in late 2022 deemed Transnistria (and, for its part, Belarus) a phoney front that curbs Kyiv's logistical and strategic options. Auspiciously, this still describes the situation by the Dniester as of the date of these lines, 18 August 2025, save for the energy issues and the financial hardships. Perhaps, here lies the reason for Zelenskyy's calmness; during the first ten months of the war, he assured Ukraine's combat readiness only twice. In Kyiv, Transnistria was – and remains – a trivial question.

NOTES

¹ The republic itself rejects this term, as it refers to (the sufferings under) fascist and Nazi rule in the 1940s. According to the local views, the correct name is Pridnestrovie. Here, I still use "Transnistria" for clarity; besides, the latter is largely utilised, if not established, in English-language research.

² Eugen Strauțiu & Mihai Melinte, "Grupul Operativ al Trupelor Ruse și Misiunea de pacificare transnistreană", *Anuarul Laboratorului pentru Analiza Conflictului Transnistrean*, Volume V., No. 1/2021, Universitatea "Lucian Blaga" (Sibiu, 2021), p. 113; Nico Lamminparras, "Sotimatta sitovat Ukrainaa. Valko-Venäjän & Transnistrian rooli Venäjän 'erikoisoperaatioissa'" ["Ukraine's Phoney Fronts. The Roles of Belarus and Transnistria in the Russian 'Special Operation'"], *Tiede ja ase*, no. 80,

Lt. Col. Esa Lappi (ed.), *The Finnish Society of Military Sciences* (Helsinki, 2023a), pp. 148, 152, 155-156; *ibid.*, “Ukrainan passiivinen lounaisrintama” [“Ukraine’s Passive South-western Front”], *Sotilas-aikakauslehti*, no. 6, Finnish Officers’ Union (Helsinki, 2023b), pp. 49-50; *ibid.*, “Dnestrin epätoivotut vartijat. Moldovan & Transnistrian presidentin diskurssi Venäjän sotilaista Moldovassa 2021” [“Dniester’s Unsolicited sentinels. The Discourses of the Presidents of Moldova and Transnistria on the Russian Military in Moldova in 2021”], *Tiede ja ase*, no. 81, Lt. Col. Esa Lappi (ed.), *The Finnish Society of Military Sciences* (Helsinki, 2024), pp. 166, 181.

³ Nico Lamminparras, “Sotimatta sitovat Ukraina. Valko-Venäjän & Transnistrian rooli Venäjän ‘erikoisoperaatiossa’”, *ed. cit.*

⁴ Guvernul Republicii Moldova (GRM). CSE a decis să permită Moldovagaz tranzitul gazului către Tiraspol. Premierul Dorin Recean: „Deși este o soluție care nu rezolvă problema pe termen lung, nu vom bloca livrarea gazului și nu vom lăsa oamenii să înghețe” (Chișinău, 10 February 2025), <https://gov.md/ro/comunicate-de-presa/cse-decis-sa-permita-moldovagaz-tranzitul-gazului-catre-tiraspol-premierul>; Официальный сайт Президента Приднестровской Молдавской Республики (Красносельский), Президент провел заседание Оперштаба по энергетике (17 February 2025), <https://president.gospmr.org/press-sluzhba/novosti/prezident-provel-zasedanie-opershtaba-po-energetik25e.html>; to compensate for this, Tiraspol conceded, say, to pay in advance, release political prisoners, and permit Moldovan TV broadcasts; both links accessed on 18 August 2025.

⁵ Красносельский, Президент провел совещание с членами президиумов законодательного и исполнительного органов власти (17 June 2025), <https://president.gospmr.org/press-sluzhba/novosti/prezident-provel-soveshanie-s-chlenami-prezidiumov-zakonodatelnogo-i-ispolnitelnogo-organov-vlasti.html>; accessed on 18 August 2025.

⁶ Vitalie Călugăreanu, “Transnistria intră în colaps”, *Jurnal.md* (10 August 2025), <https://www.jurnal.md/ro/news/fefe71392028d9f0/transnistria-intra-in-colaps.html>; accessed on 18 August 2025.

⁷ Красносельский, Президент провел совещание с членами президиумов.

⁸ Vitalie Călugăreanu, *art. cit.*

⁹ Красносельский, Указ Президента ПМР от 31 июля 2025 года по. 290 «О продлении чрезвычайного экономического положения на территории Приднестровской Молдавской Республики» (31 July 2025), pdf.

¹⁰ Министерство иностранных дел ПМР (МИД-ПМР), Общие сведения, (Tiraspol, undated), https://mid.gospmr.org/ru/republic_main; accessed on 18 August 2025.

¹¹ As intriguing as it is, the gas dispute (of this time) with its aftermath merits its own inquiry. Not least since there will be parliamentary polls in Moldova on 28 September 2025, and the main opposition group, the Patriotic Block, campaigns on returning to the Russian gas, and thus, on cheaper bills. Also, the Moldovan National Agency for Energy Regulation (*Ro* ANRE) has, as of today, obliged MoldovaGaz to deliver natural gas to Transnistria over the cold period, i.e., from 1 September 2025 to 31 March 2026; see „Agenția Națională pentru Reglementare în Energetică a Republicii Moldova, S.A. ‘Moldovagaz’ va fi responsabilă de aprovizionarea cu gaze naturale a regiunii transnistrene până la sfârșitul lunii martie 2026” (Chișinău, 18 August 2025), <https://anre.md/sa-moldovagaz-va-fi-responsabil-de-aprovizionarea-cu-gaze-naturale-a-regiunii-transnistrene-pana-la-sfarsitul-lunii-martie-2026-3-1109>. As of the date of this draft, 18 August 2025, it is too early to estimate the impact of the Trump-Putin talks in Alaska on 15 August 2025, the burgeoning US-Russia rapprochement, and the current US-Ukraine and US-Ukraine-EU negotiations on the Kyiv-Chisinau-Tiraspol axis.

¹² „Strategia securității naționale a Republicii Moldova” (Chișinău, 2023), pdf, pp. 2-3.

¹³ Міністерства закордонних справ України (МЗС), Договір про добросусідство, дружбу і співробітництво між Україною та Республікою Молдова (23 October 1992), https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498_161/conv#Text; accessed on 18 August 2025.

¹⁴ МЗС, Договір між Україною і Республікою Молдова про державний кордон (18 August 1999), https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498_046#Text; accessed on 18 August 2025.

¹⁵ Taras Kuzio, “Ukraine. Perestroika to Independence”. 2nd Edition. St. Martin’s Press (New York, 2000), pp. 211-212; Вадим Пінцак, “Вплив Придністровського конфлікту на становлення україно-молдавських відносин першої половини 90-х років ХХ ст” [“The Impact of the Transnistrian Conflict to the Forging of the Moldovan-Ukrainian Relations of the First Half of the 90s of the 20th Century”], *Історична панорама*, Вип. 12, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича (Чернівці, 2011), pp. 132-140; Віталій Коцур, “Етнополітичний конфлікт у Придністров’ї: українсько-молдовські взаємини в гуманітарній сфері” [“Ethno-political Conflict in Transnistria: Ukrainian-Moldovan interaction

within humanitarian sphere”], *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, Вип. 6, Національна академія наук України, (Київ, 2011), pp. 421-432; Valeriu Dulgheru, “Istoria Republicii Moldova” [“History of the Republic of Moldova”], Editura Tehnica-Info (Chişinău, 2018), pp. 239-241; from 1990 to 1991, Kravchuk (1934-2022) served as Chair of the Presidium of the Supreme Soviet of the Ukrainian SSR, and then as Ukraine’s first president from 1991 to 1994; Kuchma (1938-) was Ukraine’s prime minister from 1992 to 1993, and from July 1994 to January 2005, he served as the country’s second president.

¹⁶ Vladimir Korobov & Georgiy Byanov, “Inconsistent Policy toward Moldova”, *Moldova: Arena of International Influences*, Marcin Kosienkowski & William Schreiber (eds.), Lexington Books (Lanham Md, 2012), pp. 210-224; Yushchenko’s (1954-) brief term as Ukraine’s prime minister dates to the years 1999-2001, and from 2005 to 2010 he served as Ukraine’s president; in 2002-2005 and again in 2006-2007, Yanukovych (1950-) held the post of prime minister. From February 2010 he served as president, before being ousted in February 2014.

¹⁷ Nico Lamminparras, “Vain Venäjän vasalli? Transnistria EU:n ja Euraasian välillä” [“Only a Russian Vassal? Transnistria in-between the EU and Eurasia”], *Tiede ja ase*, No. 72, Vol. 1, Col. Ismo Turunen (ed.), The Finnish Society of Military Sciences (Helsinki, 2014), pp. 55-59, 61; Станислав Чернявский, “Приднестровье в тисках украинского кризиса (К 25-летию приднестровского конфликта)” [“Transnistria Squeezed by the Ukrainian Crisis (Transnistrian Conflict 25 years)”], Вестник Московского государственного областного университета. Серия: История и политические науки. No. 5, МГИМО (Москва, 2017), p. 189; Наталья Харитоновна, “Роль России в урегулировании приднестровского конфликта (2014-2018 гг.): политические аспекты” [“The Russian Role in the Transnistrian Conflict Resolution in 2014-2018: Political Aspects”], Государственное управление. Электронный вестник, Выпуск No. 72, Февраль 2019 г, Факультет государственного управления МГУ имени М.В.Ломоносова (Москва, 2019а), pp. 209-224; *ibid.* “Специфика переговорного процесса по политическому урегулированию приднестровского конфликта в контексте украинского кризиса (2014-2018 гг.)” [“The Specifics of the Negotiation Process on the Political Resolution of the Transnistrian Conflict within the Context of the Ukrainian Crisis (in 2014-2018)”], Среднерусский вестник

общественных наук, Vol.14, no. 2, Среднерусский институт управления – филиал РАНХиГС (Орел, 2019b), pp. 85-99; Petro Poroshenko (1965-) held the portfolio of Minister of Foreign Affairs from 2009 to 2010, and, in 2012, briefly headed the Ministry for Economic and Industrial Development. Poroshenko served as Ukraine’s fifth president from 2014 to 2019, and, since July 2019, has served as a Member of Parliament. He is currently under personal economic sanctions, imposed on 12 February 2025 by the National Security and Defence Council and promulgated by Zelenskyy, perhaps due to Poroshenko’s intention to challenge the incumbent in the forthcoming presidential elections; see Офіс Президента України (Зеленський), Указ Президента України No. 81/2025 (12 February 2025), <https://www.president.gov.ua/documents/812025-53777>; accessed on 18 August 2025.

¹⁸ Marco Puleri, “La ‘questione russa’ nel dibattito intellettuale e politico dell’Ucraina del post-Majdan” [“The Russian Question’ in the Intellectual and Political Debate in post-Maidan Ukraine”], *Eurasistica, 14 L’Ucraina alla ricerca dell’equilibrio. Sfide storiche, linguistiche e culturali da Poroşenko a Zelens’kyj*, Andrea Franco e Oleg Rummyantsev (eds.), Edizioni Ca’ Foscari (Venezia, 2019), pp. 139-150.

¹⁹ Nico Lamminparras, “Valtapeliä vähemmistöasialla. Unkarin, Romanian ja Ukrainan kielisota” [“Power Games with Minorities’ Cause. Hungary, Romania and Ukraine’s Language War 2017-2018”], *Tiede ja ase*, Vol. 76, Lt. Col. Juha Mäkinen (ed.), The Finnish Society of Military Sciences (Helsinki, 2018), pp. 60-72.

²⁰ Nico Lamminparras, “Paikalliskirkko presidentin ponnesta? Petro Porošenkon diskurssi Ukrainan kansallisesta ortodoksisesta kirkosta 2018” [“A Local Church at the Request of the President? Petro Poroshenko’s Discourse on a National Ukrainian Orthodox Church in 2018”], *Ortodoksia* 63, The Association of Orthodox Clergy in Finland (Tallin, 2023), pp. 87-92, 97; the autocephaly was granted on 6 January 2019.

²¹ Notably, the timeline covers 57.8 per cent of Zelenskyy’s era, calculated from May 2019 to August 2025. In addition, due to the unprofessionalism of another journal, the author is to withdraw his “sibling-manus” on Zelenskyy’s policy on Transnistria between 2023 and 2025, and regrettably, it will take some time to find a new and decent publisher. However, as there already exists a draft on the topic, it’s unnecessary to extend the present analysis beyond the year 2022.

²² For the Ukrainian-Moldovan economic interaction see МЗС, Торговельно-економічне

спів-робітництво між Україною та Молдовою (22 May 2024), <https://moldova.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/137-ukrainsko-moldovskoje-torgovo-ekonomicheskoje-sotrudnichestvo>; for the countries' cultural-humanitarian relations see *ibid.*, Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та Молдовою (21 April 2025), <https://moldova.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/139-kulturno-gumanitarnoje-sotrudnichestvo-mezhdu-ukrainoj-i-moldavijej>; both links accessed on 18 August 2025.

²³ Paul Ricoeur, "Interpretation Theory and the Surplus of Meaning", *The Texas Christian University Press* (Fort Worth, 1976), pp. 6-7, 20.

²⁴ Timo Eskola, "Uuden Testamentin hermeneutiikka. Tulkintateorian perusteita" ["The Hermeneutics of the New Testament. Fundamentals of the Interpretation Theory"], *Yliopistopaino* (Helsinki, 1996), pp. 65, 127.

²⁵ Офіс Президента України (Зеленський, FAZ), *Interview of the President of Ukraine to Frankfurter Allgemeine Zeitung* (1 June 2021), <https://www.president.gov.ua/en/news/intervyu-prezidenta-ukrayini-nimeckomu-vidannyyu-frankfurter-68757>; Зеленський, Президент провів нараду щодо ситуації на Миколаївщині (18 June 2022), <https://www.president.gov.ua/news/prezident-proviv-naradu-shodo-situatsiyi-na-mikolayivshini-75881>; *ibid.*, Повернення українського прапора в Крим означає відродження справжнього миру – виступ Президента на першому парламентському саміті Кримської платформи (25 October 2022), <https://www.president.gov.ua/news/-povernennya-ukrayinskogo-prapora-v-krim-oznachatime-vidrodzh-zh-78697>; *ibid.*, Сьогодні ми згадуємо вигнання нацистів, наближаючи вигнання рашистів – звернення Президента України (28 October 2022), <https://www.president.gov.ua/news/sogodni-mi-zgadyemo-vignannya-nacitiv-nablizhayuchi-vignan-78753>; all accessed on 18 August 2025.

²⁶ In 2021, it was the Deputy Head of the Presidential Administration, Ihor Zhorchva, who met with the OSCE, see Зеленський, Заступник керівника Офісу Президента України Ігор Жовква обговорив питання придністровського врегулювання зі спеціальним представником чинного голови ОБСЄ Томасом Майр-Хартінгом (16 March 2021), <https://www.president.gov.ua/news/zastupnik-kerivnika-ofisu-prezidenta-ukrayini-igor-zhovkva-o-67145>; in 2022, one interview was in fact given by the Head of the Presidential Administration, Mykhailo Podolyak, see *ibid.*, *If at least one point of conflict with Russia remains, it will be an unfinished war – Mykhailo Podolyak in*

an interview with El País (9 August 2022), <https://www.president.gov.ua/en/news/yaksho-zalishitsya-hocha-b-tochka-konfliktu-z-rosiyeyu-ce-bu-76961>; both links accessed on 18 August 2025.

²⁷ Зеленський (WZ), *Interview of Volodymyr Zelenskyy to Wiener Zeitung* (15 September 2020), <https://www.president.gov.ua/en/news/intervyuvolodimira-zelenskogo-vidannyyu-wienerzeitung-63633>; *ibid.*, (NYT), *Interview of Volodymyr Zelenskyy for The New York Times* (19 December 2020), <https://www.president.gov.ua/en/news/intervyu-volodimira-zelenskogo-new-york-times-65705>; both links accessed on 18 August 2025.

²⁸ *Ibid.*, Президент висловив співчуття рідним і близьким воїна, який загинув на Донбасі (12 January 2021), <https://www.president.gov.ua/news/prezident-visloviv-spivchuttya-ridnim-i-blizkim-voyina-yakij-66013>; Președinția Republicii Moldova (Maia Sandu), Declarații pentru presă, Președintele Maia Sandu și Președintele Volodymyr Zelenskyy (12 January 2021), <https://www.youtube.com/watch?v=RpdJUZEUOZI>; both links accessed on 18 August 2025. From 2012 to 2015, Maia Sandu served as Moldova's Minister of Education, and in 2019, for half a year, as the country's Prime Minister.

²⁹ Зеленський (Axios), *Interview of the President of Ukraine for the Axios program broadcast on the HBO platform* (1 February 2021), <https://www.president.gov.ua/en/news/intervyu-prezidenta-ukrayini-programi-axios-sho-vihodit-na-p-66313>; *ibid.* (Le Figaro), *Interview of the President of Ukraine to Le Figaro newspaper* (16 April 2021), <https://www.president.gov.ua/en/news/intervyu-prezidenta-ukrayini-gazeti-le-figaro-68029>; both links accessed on 18 August 2025.

³⁰ E.g. Зеленський, FAZ; Mykola Bielieskov, "The Russian and Ukrainian Spring 2021 War Scare", *CSIS* (Washington D.C., 21 September 2021), <https://www.csis.org/analysis/russian-and-ukrainian-spring-2021-war-scare>; Eugene Rumer & Andrew S. Weiss, "Ukraine: Putin's Unfinished Business", *Carnegie Endowment* (Washington D.C., 12 November 2021), <https://carnegieendowment.org/research/2021/11/ukraine-putins-unfinished-business?lang=en>; Holly Ellyat, "The world is Worried Putin is about to Invade Ukraine", *CNBC* (Englewood Cliffs, N.J., 17 November 2021) <https://www.cnn.com/2021/11/17/the-world-is-worried-putin-is-about-to-invade-ukraine-heres-why.html>; all links accessed on 18 August 2025.

³¹ Зеленський, Україна розуміє, що відбувається у Придністров'ї, і готова до будь-якого розвитку подій – Володимир Зеленський (27 April 2022), <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-rozumiye-sho-vidbuvayetsya-u-pridnistrovyyi-i-goto>

va-74605; *ibid.*, Україна відповідно реагуватиме на загрози з боку Придністров'я – Володимир Зеленський (27 June 2022), <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-vidpovidno-reaguvati-mena-zagrozi-z-boku-pridnistro-76085>; both links accessed on 18 August 2025.

³² Ludmila Coadă, "Problema transnistreană în opinia publică și discursul politic din Republica Moldova", *Războiul de pe Nistru din 1992: 30 de ani după... Materialele Conferinței Științifice Internaționale*, Ed. 1, 4-5 martie 2022, Editura Pontos (Chișinău, 2022), p. 93; Igor Dodon served as Deputy Minister of Economy and Trade from 2005 to 2007, and as Minister of Economy and Trade in 2008. He has been a Member of Parliament since 2009. He was the first President of Moldova to be elected by universal vote after sixteen years of parliamentary election; Dodon held the post until December 2020. The author keenly analysed the electoral changes and the subsequent process, and ultimately, served as an OSCE observer during the first round of the elections.

³³ David Marples, "Introduction", *The War in Ukraine's Donbass. Origins, Contexts, and the Future*. David R. Marples (ed.), Central European University Press (Budapest, 2022), p. 1.

³⁴ Andrew Wilson, "The Ukrainians. Unexpected Nation", Yale University Press (New Haven, CT, 2022), p. 367.

³⁵ Maia Sandu, Declarații pentru presă.

³⁶ Зеленський, Президент висловив.

³⁷ Зеленський, *Axios*.

³⁸ Andrew Wilson, *op. cit.*, pp. 368-369; Joseph, "Joe" Biden (1942-) was elected to the Senate in 1973 and served as vice president of the US between January 2009 and January 2017. He was the 46th President of the United States from January 2021 to January 2025.

³⁹ Ludmila Coadă, *op. cit.*, pp. 91-93.

⁴⁰ Andrei Jitari, "Asemănările și deosebirile conflictului transnistrean și a celui din Estul Ucrainei", *Revista Militară. Studii de securitate și apărare*, nr. 1(13), Academia Militară a Forțelor Armate "Alexandru cel Bun" (Chișinău, 2015), p. 15; Kimitaka Matsuzato, "The First Four Years of the Donetsk People's Republic", *The War in Ukraine's Donbass. Origins, Contexts, and the Future*, David R. Marples (ed.), Central European University Press (Budapest, 2022), p. 46.

⁴¹ Valeriu Dulgheru, *op. cit.*, p. 239; Voronin (1941-), major-general ret'd., was a member of the Supreme Soviet of the MSSR from 1980 to 1989 and served as Minister of the Interior of Soviet Moldova from 1989 to 1990. He has been a Member of the Moldovan Parliament since 1998 and, from April

2001 to May 2009, served as President of Moldova. Due to the alleged election fraud and large-scale protests, Voronin was compelled to step down; however, as Speaker, he assumed the office of acting President until September 2009.

⁴² Valeriu Dulgheru, *op. cit.*, pp. 239-240.

⁴³ Ludmila Coadă, *op. cit.*, pp. 93-94.

⁴⁴ Maia Sandu, Declarații pentru presă.

⁴⁵ Зеленський, *WZ*.

⁴⁶ Антон Грушецький, Динаміка довіри Президенту В. Зеленському в 2019-2024 роках, Київський міжнародний інститут соціології (Київ, 2025), <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1466>; accessed on 18 August 2025.

⁴⁷ Taras Kuzio, *op. cit.*, p. 212.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Віталій Коцур, *op. cit.*, pp. 426-427; remarkably, Transnistria still promotes Ukrainian culture by providing education in Ukrainian, and in Russian-language schools, the pupils may choose Ukrainian or Moldovan as their second language. Similarly, refugees from Ukraine receive temporary housing and schooling, and according to President Krasnoselskiy, there are no conflicts between the local and newly settled Ukrainians, see Красносельский, Вадим Красносельский принял украинскую делегацию (Тирасполь, 25 June 2025), <https://president.gospmr.org/press-sluzhba/novosti/vadim-krasnoselskiy-prinyal-ukrainskuyu-delegatsiyu.html>; accessed on 18 August 2025. I warmly encourage my colleagues to investigate on this topic further.

⁵⁰ Vladimir Korobov & Georgiy Byanov, *op. cit.*, p. 212.

⁵¹ See, for example, Красносельский, Интервью Президента ПМР Вадима Красносельского российскому информационному агентству Новости (Тирасполь, 23 May 2025), <https://www.youtube.com/watch?v=r6nFrgswtJc>; accessed on 18 August 2025; Nico Lamminparras, "Blodig flyter Dnjestr. Kriget 1992 i Moldavien & Transnistriens diskurser 30 år efteråt" ["And Bloodstained Flows the Dniester. War 1992 in Moldova and Transnistria's Discourse 30 Years After"], *Tiede ja ase*, Vol. 82, Lt. Col. Esa Lappi (ed.), The Finnish Society of Military Sciences (Helsinki, 2025), pp. 209-210, 213-214.

⁵² Президент России (Путин), Статья Владимира Путина "Об историческом единстве русских и украинцев" (Москва, 2021), pdf. Markedly, Putin is not the only one to ponder such a development. For instance, the most popular candidate in the annulled Romanian presidential elections of 2024, Călin Georgescu, described Ukraine as "an invented state" and stated that he is "one hundred

per cent sure” the borders will be redrawn, see CristoiuTv, *Călin Georgescu: între America și U.E., România trebuie să opteze imediat pentru America* (29 January 2025), <https://www.youtube.com/watch?v=kGIDTicvAlc>, accessed on 18 August 2025. Due to unclarified issues of campaign financing and an alleged exhortation to extremism, Georgescu was barred from the repeated elections in May 2025, after the Constitutional Court had repealed the contestations against the Central Election Commission's decision not to permit his candidacy.

⁵³ Зеленський, Біографія, <https://www.president.gov.ua/president/biografiya>; accessed on 18 August 2025.

⁵⁴ Путин, *op. cit.*

⁵⁵ Vladimir Korobov & Georgy Byanov, *op. cit.*, p. 212.

⁵⁶ Andrei Jitari, *op. cit.*, pp. 13-14; see also Nikolay Mitrokhin, “Infiltration, Instruktion, Invasion: Russlands Krieg in der Ukraine”, *Osteuropa* 64, No. 8 (Berlin, 2014), pp. 3-16.

⁵⁷ Legea nr. 3462 din 31-08-1989 cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină, Legis.md, pdf.

⁵⁸ Nico Lamminparras, “Vain Venäjän vasalli? Transnistria EU:n ja Euraasian välillä”, *ed. cit.*, pp. 43, 45-46; Victoria Țarălungă, “Conflictul transnistrean: cauze, esență, particularități”, *Tradiție și inovare în cercetarea științifică*, ediția a 7-a (Bălți, 2018), p. 152; Николай Бабилунга, “Приднестровье: шаги истории” [“Transnistria: Historical Steps”], МИД ПМР (Тирасполь, 2015), pp. 3, 64-68; Valeriu Dulgheru, *op. cit.*, pp. 166-178, 185-188.

⁵⁹ Marco Puleri, *op. cit.*, pp. 140-141, 144-146.

⁶⁰ Nico Lamminparras, “Valtapeliä vähemmistöasialla. Unkarin, Romanian ja Ukrainan kielisota”, *ed. cit.*, pp. 58-59, 62-70.

⁶¹ Зеленський, NYT; see also *ibid.*, *Le Figaro*.

⁶² Зеленський, WZ; *ibid.*, *Le Figaro*.

⁶³ Зеленський, WZ.

⁶⁴ Правительство Приднестровья, Основные макроекономические показатели 2017-2023,

<https://government.gospmr.org/osnovnye-makroekonomicheskie-pokazateli/osnovnye-makroekonomicheskie-pokazateli-2016-2021-godov/>; Приднестровский республиканский банк (ПРБ), Официальный курс с 19.08.2025, <https://www.cbpmr.net/>; both links accessed on 18 August 2025.

⁶⁵ xe.com.

⁶⁶ Biroul Național de Statistică, Câștigul salarial mediu lunar pe Activități economice, Ani, Sector, Indicatori și Sexe 2020, excel.

⁶⁷ ПРБ.

⁶⁸ Зеленський, WZ.

⁶⁹ Наталья Харитонова, “Приднестровье: война и перемирие (1990-1992 гг.)” [“Transnistria: War and Armistice”], *Новый исторический вестник*, No. 17, Историко-архивный институт РГГУ (Москва, 2008), pp. 193-195; Вадим Пінцак, “Червневі події 1992 року у Придністров’ї” [“Events of June 1992 in Transnistria”], *Історична панорама*, Вип. 9, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича (Чернівці, 2009), pp. 90-94.

⁷⁰ Gwendolyn Sasse, “The Two Parts of Ukraine’s Donbas”, *Carnegie Endowment* (Washington D.C., 16 May 2017), <https://carnegieendowment.org/europe/strategic-europe/2017/05/the-two-parts-of-ukraines-donbas>; accessed on 18 August 2025; for the internal politics of the Donetsk People’s Republic between 2018 and 2024, see Kimitaka Matsuzato, *op. cit.*

⁷¹ Зеленський, NYT.

⁷² *Ibid.*, *Le Figaro*.

⁷³ Красносельский, Решение Совбеза ПМР: установление «красного» уровня террористической опасности (26 April 2022), <https://president.gospmr.org/press-sluzhba/novosti/reshenie-sovbeza-pmr-ustanovlenie-krasnogo-urovnya-terroristicheskoy-opasnosti.html>; accessed on 18 August 2025.

⁷⁴ Зеленський, Україна розуміє.

⁷⁵ *Ibid.*, Україна відповідно.

FORMAREA PROFESIONALĂ A OFIȚERILOR DE REZERVĂ, 1938-1940. VALORIFICAREA UNOR MĂRTURII DE ISTORIE ORALĂ*

FLAVIUS NICOLAE ROAITĂ**

Abstract

This paper may be considered as a continuation of the article "Military Reserve Officers Schools, 1939-1945. Characterisation of young applicants" in which we outlined the portraits of the men who completed their compulsory military training by enrolling in higher education institutions at the end of the interwar period and during the Second World War.

We would like to share aspects of professional training in the field of arms in the years preceding the change of the Romanian military doctrine under German influence. In order to present some new information, oral history sources were used, represented by interviews conducted during field research in Muntenia and Transylvania in 2022 and 2024 with war veterans who had received specialised training before Romania became subject of territorial cessions in the summer and autumn of 1940. Constantin Năstase and Iosif Rus are representative of the generation to which they belonged, both having been born a few months apart in 1915 and both having graduated from secondary schools with the same professional background (teachers). They were both trained as reserve infantry officers and experienced the harsh realities of the Eastern Front, at the bend of the Don River and in the Caucasus Mountains when the course of events turned against the Axis powers.

Keywords: *Royal Romanian Army, late 1930s, military education, 1st Infantry Reserve Officers School Ploiești, Infantry Training Centre in Sfântu Gheorghe, secondary and higher education, frontline training, portable weapons, combat capability, oral history, war veterans*

* Articolul reprezintă o variantă completată a unei diviziuni din teza de doctorat a autorului – *Învățămintul militar și specializarea ofițerilor Armatei Regale Române în perioada 1939-1945* –, realizată în cadrul Școlii de Studii Avansate a Academiei Române, Școala doctorală istorie și arheologie, sub îndrumarea domnului dr. Ioan Chipper, cercetător științific gradul I la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”. Articolul reprezintă al doilea studiu care va fi continuat prin publicarea unor materiale în care vor fi prezentate informații despre activitatea școlilor de ofițeri de rezervă în intervalul 1939-1945, raporturile dintre membrii corpului profesoral și elevii ofițeri, aspecte sensibile în exercitarea funcțiilor de comandă etc.

** Muzeograf gradul IA în cadrul Muzeului Național de Istorie a României.

În articolul precedent „Școlile militare de ofițeri de rezervă, 1939-1945. Caracterizarea tinerilor aplicanți”¹, am conturat portretele bărbaților care și-au efectuat stagiul militar obligatoriu prin înscrierea la instituțiile de învățământ superior cu profil cazon, la sfârșitul perioadei interbelice și în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. Totodată am oferit exemple de elevi ofițeri și informații relevante despre situația familială, confesiunea religioasă, starea materială și studiile urmate înainte de îmbrăcarea uniformei.

În acest material dorim să facem cunoscute aspecte referitoare la formarea profesională în domeniul armelor în anii care au precedat schimbarea doctrinei militare autohtone sub influența celei germane. Pentru prezentarea unor informații inedite au fost folosite surse de istorie orală², interviuri realizate în timpul cercetărilor de teren desfășurate în Muntenia și Transilvania în anii 2022 și 2024, cu veterani

de război care au beneficiat de o pregătire de specialitate înainte ca România să devină subiectul rapturilor teritoriale din vara și toamna anului 1940. Constantin Năstase și Iosif Rus sunt reprezentativi pentru generația din care au făcut parte, fiind născuți în anul 1915, la distanță de câteva luni, amândoi fiind absolvenți de studii medii cu aceeași formație profesională (învățători). Au fost educați ca ofițeri de rezervă de infanterie și au cunoscut realitățile dure ale Frontului de Est, la Cotul Donului și în munții Caucaz, în etapa în care cursul evenimentelor s-a schimbat în defavoarea puterilor Axei.

Constantin Năstase și-a început cariera militară la Regimentul 19 Infanterie Caracal unde s-a prezentat conform ordinului de zi nr. 597 din 11 noiembrie 1938³. Absolvirea unei instituții medii de învățământ și susținerea examenului de bacalaureat i-au permis să își efectueze stagiul ca elev TTR⁴ la Școala de Ofițeri de Rezervă de Infanterie nr. 1 din Ploiești. Cazarma instituției de învățământ cu profil militar era situată în partea de vest a municipiului Ploiești, unde se aflau mai multe unități precum: Regimentul 7 Infanterie Prahova, Regimentul 32 Infanterie Mircea, Regimentul 19 Obuziere și Regimentul 10 Roșiori⁵. La finalul anilor 1930 ansamblul de clădiri și baza materială de care dispunea școala puteau fi apreciate ca fiind modeste, iar dotarea cu mijloace moderne de transport, instalații pentru trageri și spații acoperite care ar fi permis desfășurarea unor activități de pregătire în timpul unor condiții meteorologice aspre rămăsese un obiectiv neîndeplinit. De asemenea, existau anumite aspecte sensibile referitoare la încadrarea instituției de învățământ cu efective și personal de specialitate, dar și la comiterea unor abateri disciplinare de către anumiți elevi ofițeri⁶.

Constantin Năstase a realizat un portret al ofițerului care i-a fost instructor timp de un an, un cadru militar pe care îl aprecia în mod deosebit pentru calitățile sale cazone, pentru cunoștințele de specialitate și pentru modul în care se prezenta în fața frontului: „am avut comandant de pluton pe Jercan, un ofițer așa înalt, voinic, punctual. El ne și explica de-ale războiului, adică ne pune în gardă. Era militar, nu se lua de gât cu noi, avea ținuta de ofițer

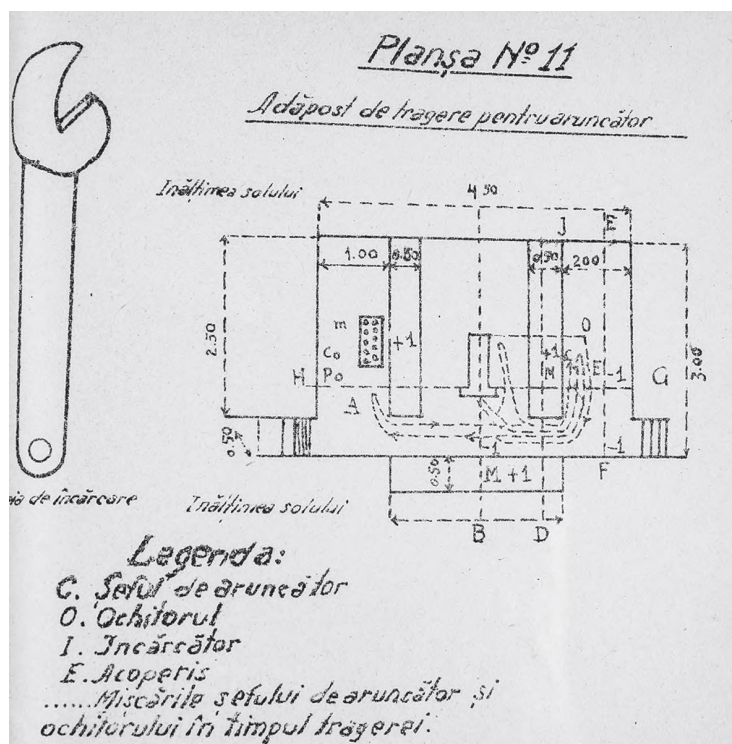
Constantin Năstase îmbrăcat în uniformă militară cu gradul de elev-caporal TTR, 1939, colecția familiei domnului general-maior (rtr.) Constantin Năstase

... îmi aduc aminte câteodată când ieșeam din curtea școlii la poarta mare erau băltoace și pe acolo ne punea să trecem în pas de defilare în balta așe⁷... Am avut o pregătire temeinică la acest ofițer, o pregătire de calitate⁸.

Dintre materiile studiate la instituția de învățământ cu profil militar din județul Prahova, putem să amintim: *Tactica infanteriei, Organizarea terenului, Gaze de luptă, Topografie, Hipologie, Transmisiuni, Corespondență, Administrație și legături militare, Igienă, Educație militară* etc. În privința materialului didactic reprezentat de diferite categorii de arme, Constantin Năstase a apreciat că „aveam armament din Cehoslovacia, a fost considerat un armament de calitate, mai ales că noi stam și bine cu Cehoslovacia... erau arme oarecum noi și aruncătorul ăla⁹ și tunul antitanc Bofors¹⁰. Ofițerul de infanterie considera că aplicațiile și ședințele de instrucție desfășurate pe timp de noapte erau completate într-un mod corespunzător cu disciplinele studiate la clasă. „Am făcut (Tactica infanteriei) fiindcă era necesară,

adică cum să te pregătești în caz de atac al inamicului, cum să faci cu lopata șea Lineman, să faci oleacă de groapă să îți vâri capu' acolo, cu toată pregătirea.”¹¹

În opinia domniei-sale, formarea profesională a avut ca rezultat nu doar acumularea unor cunoștințe de specialitate, dar și dobândirea unui sentiment de încredere: „am făcut mai mult o pregătire pentru război, era toată pregătirea, eram pregătiți, gata să intrăm pe zonă în război... ne simțeam pregătiți”¹². Într-un alt rând, la finalul studiilor cu profil militar ofițerul se considera capabil să participe la un posibil conflict, acesta a declarat: „Pregătirea pe care am făcut-o noi, noi generația aceasta, a mea să zic, era temeinică. Oricum eram patrioți, adică știam ce vrem.” Apreciem că situația lui Constantin Năstase nu a fost una singulară și că sentimentul patriotic contribuia nu doar la consolidarea încrederii în forțele proprii, dar și la convingerea că apărarea țării reprezenta un ideal pentru fiecare militar.

Anexă din cartea *Instrucțiuni provizorii asupra cunoașterii, întreținerii, instrucției tehnice, tragerilor și întrebuințării tactice a aruncătorului Brandt 81,4 mm:*

Planșa nr. 11 – Adăpost de tragere pentru aruncător

În conformitate cu ordinul de zi nr. 20 din 31 iulie 1939, tânărul originar din Mioveni a fost declarat absolvent al școlii și avansat în grad pe 1 august în acord cu ordinul de zi nr. 21. În copia memoriului original al elevului sergent TR Constantin Năstase s-au păstrat următoarele aprecieri ale ofițerilor superiori referitoare la acesta: „Cultură, inteligentă și aptitudini: Cultură generală frumoasă. Intelligent, dând răspunsuri bune. În fața frontului nu dispune de multă prestanță; Instrucția practică și teoretică: La instrucția tehnică s-a dovedit a fi un bun executant. Regulamentele armei le cunoaște și le aplică bine la aplicațiunile tactice, în teren. În general instrucția tactică bine îndrumată”¹³. La rubrica „Nota finală cu concluzii și propuneri” se menționa: „Element bun. Față de activitatea depusă până în prezent, propun: merită a se prezenta la examenul de absolvire pentru gradul de sublocotenent în rezervă”¹⁴.

În baza ordinului de zi nr. 367/1939 pe 20 noiembrie, Constantin Năstase s-a prezentat la Ploiești pentru examen, fiind declarat reușit 11 zile mai târziu conform ordinului de zi nr. 400/1939. În urma procesului de evaluare, învățătorul din Mioveni a obținut media 6,71 și s-a clasat pe locul 272 din numărul total de 580 de absolvenți¹⁵. Pe 1 decembrie 1939, având gradul de plutonier și funcția de comandant de pluton, Constantin Năstase a fost menținut concentrat în cadrul efectivelor Regimentului 19 Infanterie Caracal și trimis pe zonă mai întâi în județul Brăila și ulterior în județul Cahul, până când a fost emis ordinul de evacuare a teritoriului ca o consecință dramatică a ultimatumului sovietic din 26 iunie 1940.

Prin Înaltul Decret Regal nr. 2215 și ordinul de zi nr. 33/1940 din 29 iunie, Constantin Năstase a fost înaintat la gradul de sublocotenent de rezervă¹⁶, în aceeași zi fiind mobilizat ca urmare a Înaltului Decret Regal nr. 2135. În intervalul 29 iunie - 28 august ofițerul a fost numit la comanda unui pluton de aruncătoare de mine din cadrul unității de origine, acesta având ca principală responsabilitate instruirea trupe și păstrarea moralului.

În foaia calificativă care corespunde acestei perioade se menționează de către superiori următoarele: „Aptitudini militare: Lipsit de energie, inițiativă modestă, voință în lucru relativă. Mediocre aptitudini militare”¹⁷. Deși

evaluarea ofițerului pare a fi una negativă, în continuare se aprecia că are „Capacitate: inteligent, judecată clară, spirit de observație. Ofițer capabil; Educația militară: disciplinat, lipsit de perseverență în lucru, demn, moral, bun camarad, ofițer moral”¹⁸. Calitățile și defectele enumerate pot evidenția anumite trăsături de caracter și o serie de valori proprii unei persoane care nu își stabilise ca obiectiv o carieră în domeniul armelor, ci o profesie demnă în sistemul educațional. Astfel de caracterizări duale erau comune pentru tinerii elevi/ofițeri de rezervă care de cele mai multe ori doreau să își efectueze stagiul militar și perioadele de concentrare în condiții echilibrate, fără a se angaja asemenea elevilor/ofițerilor activi în competiții interpersonale pentru obținerea unor performanțe deosebite.

Parcursând în continuare foaia calificativă constatăm faptul că sublocotenentul de infanterie se remarcase prin „Îndeplinirea serviciului: Comandant pluton Brandt 60 mm. Are bune cunoștințe despre acest material, știe să îl manevreze cu folos, oameni bine instruiți. A luat parte la aplicațiunile din Basarabia și capul de pod Fălcui. De asemeni, în operațiunile de mobilizare s-a comportat bine”¹⁹. Spre finalul documentului s-au sintetizat o recomandare generală și, în același timp, o calitate a comandantului de pluton: „are nevoie de a fi supravegheat fiind element tânăr și lucrând din convingere”. Astfel, Constantin Năstase, asemenea multor ofițeri aparținând generației sale și mai ales celor care aveau o formare militară, a încercat să își facă datoria într-un mod responsabil în raport cu abilitățile și capacitățile sale. Pe 23 iulie a fost desconcentrat în baza ordinului de zi nr. 463 și demobilizat pe 16 noiembrie 1940, după intrarea în vigoare a Înaltului Decret Regal nr. 3798.

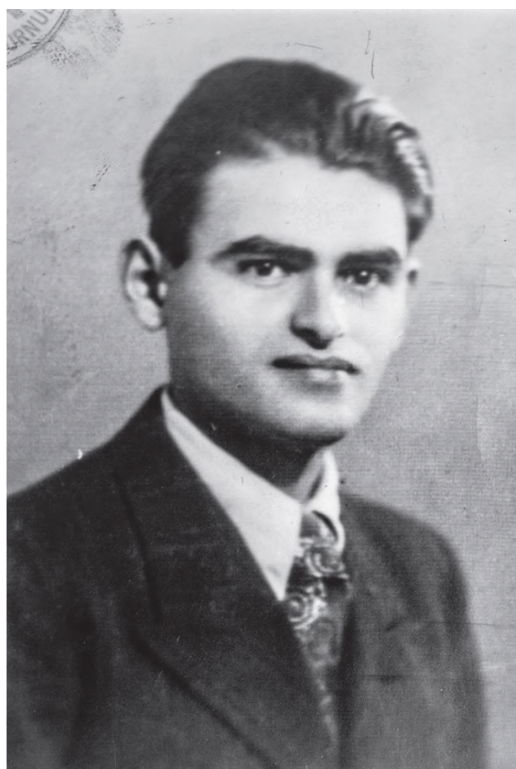
Spre deosebire de situația colegului său de generație, formarea lui Iosif Rus în domeniul armelor s-a desfășurat în două etape, mai întâi prin efectuarea stagiului militar și, ulterior, ca elev ofițer. Astfel, în luna noiembrie 1936, în baza ordinului de zi nr. 341, învățătorul originar din satul Ghiolț s-a deplasat la Dej, unde a fost luat în evidența Regimentului 81 Infanterie²⁰. Într-un interviu acordat după aproape 90 de ani de la momentul în care a pășit pentru prima dată în cazarmă, Iosif Rus a făcut o

precizare care evidențiază diferența dintre militarii în termen și categoria din care făcea parte domnia-sa: „noi eram un pluton de teteriști separat, eram de-o companie. Compania avea trei plutoane, din care unul eram și noi, douăzeci și nu știu cât eram noi. Noi eram separați, cu program separat, da' masa și alealte toate erau comune și instrucția la câmp, toată ziua la câmp”²¹. Timp de aproape un an și-a îndeplinit serviciul activ alături de alți militari, fiind treptat avansat în grad: fruntaș (25 februarie 1937, ordinul de zi nr. 553), caporal (1 mai 1937, ordinul de zi nr. 78) și sergent (1 octombrie 1937, ordinul de zi nr. 362)²².

La trei ani de când îmbrăcase pentru prima dată uniforma militară, Iosif Rus s-a prezentat, în luna noiembrie 1939, la Centrul de Instrucție al Infanteriei din Sfântu Gheorghe, făcând parte din prima serie de tineri care au urmat un curs redus ca durată în vederea activării ca ofițer²³. La momentul respectiv comanda unității era deținută de colonelul Ștefan Bardan²⁴, un apreciat ofițer care implementase noi standarde în pregătirea și specializarea personalului militar și care, în același timp, reușise să aducă instituția și, implicit, Armata Română mai aproape de comunitate, prin participarea la o serie de evenimente publice și acțiuni culturale.

Făcând apel la memorie, Iosif Rus a descris poziția în care se afla centrul de instrucție din reședința județului Trei Scaune. „Acolo o fost o școală serioasă, să știți. A fost militarie, n-o fost jucărie, a fost militarie, trei luni de zile militarie. Am fost câteva sute de elevi care am făcut (școala) acolo. În Sfântu Gheorghe e Oltul spre sud, înțelegeți? Până atunci Oltu' vine așa cu Mureșul. Mureșu' se duce în partea asta spre vest și Oltu' o ia spre sud, în jos Oltul. Chiar acolo la Sfântu Gheorghe, chiar acolo aveam noi cazarma, pe cotul Oltului era cazarma, unde Oltul o cotea la stânga, în jos”²⁵. Totodată acesta a punctat calitatea celor care aveau putere de comandă și atribuții în domeniul formării profesionale („natural că erau ofițeri aleși la școala militară, nu erau oricine, erau ofițeri care veneau din toată țara”²⁶), dar și calitatea elevilor care au beneficiat de programul de formare „oamenii erau toți intelectuali, nu erau de la țară. Toți erau cu pregătire, ori erau învățători, ori erau avocați, ori medici”²⁷.

Iosif Rus după absolvirea Școlii Normale de Învățători Gherla, 1934, colecția familiei domnului colonel (rtr.) Iosif Rus

Iosif Rus a relatat faptul că se punea accent pe studierea aspectelor practice și pe dobândirea unor competențe care, în eventualitatea unui conflict, să le fie utile viitorilor ofițeri. Având în vedere ponderea infanteriei la nivelul armatei și misiunile specifice ale acestei arme, orientarea în teren era esențială pentru îndeplinirea obiectivelor, indiferent de natura lor defensivă sau ofensivă. „Și la școala de ofițeri ziua, dimineața eram la câmp, tot la câmp cu armamentul, cu tactici, cu minuni, toate felurile, topografie, cu arta terenului, înțelegeți? Să știi să citești harta de pe teren, colinele care sunt pe hartă”²⁸.

Învățătorul a avut parte de o formare infanteristică standard (mai puțin transmisiuni și tunuri de însoțire), astfel încât să dobândească o bună cunoaștere a armamentului portativ și să fie capabil să comande în condiții optime o grupă de pușcași și, ulterior, o subunitate de dimensiunea unui pluton. „Pușca ZB, asta o fost atunci, astea din Cehoslovacia erau armele. Înainte când am făcut noi armata erau alea

din războiu' din o mie nouă sute nu știu cât, alea lungi, cu baionetă lungă, nu știu de unde²⁹. Astea erau mai noi, venite din Cehoslovacia, ZB-urile³⁰”

Conținutul teoretic era predat după prânz, după ce elevii reveneau în cazarmă de la instrucție. Informațiile prezentate sub forma unor expuneri sau conferințe reprezentau o sinteză a disciplinelor majore (precum *Tactica infanteriei*, *Organizarea terenului*, *Topografie* etc.) care erau predate în școlile de ofițeri activi și de rezervă. De asemenea, timpul de la finalul săptămânii era valorificat pentru îndeplinirea unor sarcini care aveau ca scop menținerea curățeniei în spațiile comune și asigurarea igienei personale – „după masă erau și cursuri teoretice, da' după masă cursuri. Sâmbăta, duminica eram mai liberi, adică nu era sâmbăta liberă, era program administrativ, adică să scoți hainele afară din dormitor, să te speli, să te aranjezi. Țsta e programul administrativ, să faci curățenie”³¹. În zilele de duminică, elevii, desigur cu excepția celor care săvârșiseră abateri disciplinare, aveau posibilitatea să iasă în afara unității, însă având în vedere numărul modest de locuitori, reședința de județ avea oferte limitate de petrecere a timpului liber. „Te mai lăsa și în oraș, ne mai învoiam în oraș să mergem, numa' nu aveai după ce merge că orașul nu era nu știu cât și nu aveai bani și cine să-ți dea bani?”³²

După absolvirea cursului redus la Centrul de Instrucție al Infanteriei din Sfântu Gheorghe, Iosif Rus a fost avansat plutonier TR în baza ordinului de zi nr. 840 din 16 februarie 1940³³ și trimis la cazarma Regimentul 81 Infanterie din municipiul Dej. La distanță de aproximativ patru luni a fost avansat la gradul de sublocotenent de rezervă ca urmare a emiterii Înaltului Decret nr. 1841³⁴. Data nu a fost aleasă întâmplător, pe 8 iunie 1940 fiind sărbătorită împlinirea a 10 ani de domnie ai Regelui Carol al II-lea.

Înainte să fie trimis pe Frontul de Est, la partea operativă a Regimentului 95 Infanterie, Iosif Rus a urmat un curs pentru ofițerii de rezervă (făcând parte din seria nr. 4), organizat în intervalul 4 iulie - 5 august 1942 la Centrul de Instrucție al Infanteriei care fusese relocat în cetatea Negru Vodă din Făgăraș, după cedarea părții de nord-vest a Transilvaniei. După

absolvirea cursului ofițerul a fost evaluat și notat cu 7 la cele patru categorii: *Instrucția tehnică*, *Instrucția de luptă*, *Cunoașterea și aplicarea regulamentelor* și *Aptitudini de comandă*. La rubrica aprecieri generale s-a menționat de către superiorii săi „A urmat cursul pregătitor depunând interes și pricepere. Și-a însușit în bune condițiuni pregătirea de războiu (*sic!*) necesară. Este un bun comandant de pluton.”³⁵ Precizăm faptul că deși notarea cu 7 poate fi considerată una modestă, ultima propoziție este subliniată în documentul original. Foaia calificativă a fost semnată de colonelul Ștefan Bardan, comandantul centrului și de locotenent-colonelul Miltiade Stoenescu, în calitate de director de studii.

În încheiere apreciem că domnii Constantin Năstase și Iosif Rus sunt doi exponenți ai unui final de epocă ce a precedat izbucnirea conflictului de proporții globale care a marcat a doua jumătate a secolului XX. Amândoi erau absolvenți ai unor studii care le-ar fi permis, de la catedră, să formeze mai multe generații de tineri care în perspectivă să contribuie, prin eforturile lor, la consolidarea României Mari. Din cauza evenimentelor ulterioare, acest ideal nu a mai fost realizabil, cei doi dascăli fiind nevoiți să renunțe la tablă și la cretă pentru a se înarma cu pistol și baionetă cu gândul de a-și face datoria față de țară îmbrăcați în uniforma militară. Ca infanteriști au cunoscut efectele războiului „la firul ierbii”, în atac și în retragere, cu reușite și pierderi, în condițiile extreme ale unei campanii prelungite. Performanțele celor doi ofițeri de rezervă și supraviețuirea lor fizică s-au datorat pregătirii militare de specialitate și voinței de a trăi.

Lucrări publicate sub egida Centrului de Instrucție al Infanteriei de la Sfântu Gheorghe folosite pentru formarea și specializarea profesională a ofițerilor în a doua jumătate a anilor 1930:

– Alexandru Petrescu, *Armamentul de însoțire. Aruncătorul de mine ușoare 75,83 mm. Directive asupra instrucției tehnice a aruncătorului și secției, I*, Tipografia Centrului de Instrucție al Infanteriei, Sfântu Gheorghe, 1934;

– Alexandru Petrescu, *Armamentul de însoțire. Aruncătorul de mine ușoare 75,83 mm. Directive asupra instrucției tragerii cu*

Școala Pregătitoare de Ofițeri de Rezervă de Infanterie nr. 1 Ploiești.
În imagine pot fi văzuți membrii corpului profesoral și elevii ofițeri, perioada
anilor 1920, colecția dr. Lucian Vasile/Asociației pentru Educație și Dezvoltare Urbană

aruncătorul și secției, II. Tipografia Centrului de Instrucție al Infanteriei, Sfântu Gheorghe, 1934;

– Alexandru Petrescu, Grigore Teodorescu, Paul Ionescu, *Eficacitatea focului armamentului portativ al infanteriei*, Tipografia Centrului de Instrucție al Infanteriei, București, 1935;

– Ioan Petreanu, Ermil Vasiliu, *Plotonul de pușcași. În apărare pe poziția de ariergardă. În apărare pe poziția de avangardă (exerciții de luptă)*, Tipografia Centrului de Instrucție al Infanteriei, București, 1935;

– Grigore Teodorescu, Eugen Georgescu, *Tragere de luptă cu batalionul întărit cu un ploton de luptă în atac*, Tipografia Centrului de Instrucție al Infanteriei, București, 1936;

– Miltiade Stoenescu, *Tragere de luptă cu batalionul întărit cu o companie de mitraliere divizionară în apărare pe poziția de rezistență*

front larg, Tipografia Centrului de Instrucție al Infanteriei, București, 1936;

– Ioan Pleșoianu, *Instrucția de luptă a batalionului întărit cu S. 81,4 mm și un ploton C.L., în contraatac prevăzut*, Tipografia Centrului de Instrucție al Infanteriei, București, 1936;

– Grigore Teodorescu, Eugen Georgescu, *Instrucția de luptă a batalionului întărit cu C.M.D., în apărare pe poziția de rezistență (Pregătirea Apărării)*, Tipografia Centrului de Instrucție al Infanteriei, București, 1936;

– ***, *Instrucțiuni provizorii asupra cunoașterii, întreținerii, instrucției tehnice, tragerilor și întrebuințării tactice a aruncătorului Brandt 81,4 mm*, Tipografia Centrului de Instrucție al Infanteriei, București, 1937;

– Eugen Georgescu, Gheorghe Pantelimon, *Manual pentru cunoașterea și întrebuințarea*

armamentului de însoțire. Tunul de 76,2 mm. Cunoașterea materialului. Instrucția tehnică, Vol. I, Tipografia Centrului de Instrucție al Infanteriei, București, 1938.

Bibliografie

I. Surse istorice

A. Documente inedite

Arhivele Militare Naționale Române – Pitești:
– Fond 6563 Școala de Ofițeri de Rezervă Infanterie nr. 1 Ploiești 1930-1944
– Fond 3049 Centrul de Instrucție al Infanteriei Făgăraș 1939-1942
– Fondul de arhivă creat de Comisariatul Militar Județean Cluj/1977 ctr. 2774, nr. S191, memoriul calificativ original al locotenentului Rusu Iosif
– Fondul de arhivă creat de Comisariatul Militar Regiunea Argeș/1968, nr. S8210, copia memoriului original al elevului sergent TR Constantin Năstase.

B. Interviu de istorie orală

– Năstase Constantin, general-maior (rtr.) 3 iunie 1915, Mioveni, județul Muscel – 30 octombrie 2023, Mioveni, județul Argeș; confesiune creștin ortodoxă, origine socială: familie cu venituri modeste; studii primare în localitatea natală, Școala Normală „Carol I” din Câmpulung Muscel (1930-1938), Școala de Ofițeri de Rezervă de Infanterie nr. 1 din Ploiești (1938-1939). Sublocotenent în cadrul Regimentului 19 Infanterie Caracal, comandant de pluton la Cahul în Basarabia (1940), participant la bătălia de la Cotul Donului cu aceeași mare unitate. A fost trimis la partea sedentară a regimentului și avansat la gradul de locotenent. Distincții primite: Ordinul Coroana României, clasa a V-a cu spade și panglică de *Virtute Militară*.

– Rus Iosif, colonel (rtr.) 28 octombrie 1915, Ghiolț, județul Cluj; naționalitate română, confesiune creștin ortodoxă, origine socială: familie cu venituri modeste; studii primare în localitatea natală (1922-1927), Școala Normală din Cluj (1927-1930), Școala Normală de Învățători Gherla (1930-1934). În perioada noiembrie 1936 – octombrie 1937 a efectuat stagiul militar la Regimentul 81 Infanterie din Dej, iar în intervalul noiembrie 1939 – iunie 1940 a urmat cursuri la Centrul de Instrucție al Infanteriei din Sfântu Gheorghe, primind ulterior gradul de sublocotenent de rezervă. Începând cu luna august 1942 și până în aprilie 1943 a îndeplinit funcția de comandant de pluton în cadrul Regimentului 95 Infanterie Turnu Severin (Divizia 19 Infanterie), participând la acțiuni pe Frontul de Est la Krims-kaya, Moldovanskaia etc. După ce a fost rănit și s-a

recuperat a fost transferat la partea sedentară a Regimentului 95 Infanterie Turnu Severin. Distincții primite: Ordinul Coroana României, clasa a V-a cu spade și panglică de *Virtute Militară*; Ordinul Steaua României, clasa a V-a cu spade și panglică de *Virtute Militară*; Crucea de Fier clasa a II-a.

C. Documente publicate

– *Monitorul Oficial*, Partea I, anul CVIII, nr. 130/7 iunie 1940.
– *Monitorul Oficial*, Partea I, anul CVIII, nr. 151/3 iulie 1940.

II. Lucrări generale, speciale, memorialistică și articole

– Atanasiu, Dumitru; Atanasiu, Victor, *Contribuții la istoria învățământului militar din România*, vol. I (1972), vol. II (1978), Ed. Militară, București.

– Chiper, Constantin, *Cronica militară a județului Prahova*, Ed. Scrisul Prahovean, Cerașu, 2012.

– Ichim, Eugen, *Ordinul Militar de Război „Mihail Viteazul”*, Ed. Modelism & Jertfa, București, 2000.

– König, Carol, *Armamentul de foc portativ din dotarea Armatei Române în timpul participării României la Primul Război Mondial (1916-1919)*, în *Revista Muzeelor*, în TOM 1-2/2004.

– Mârza, Ioan, *Recunoștință Geologiei*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2020.

– Năstase, Constantin, *Constantin I. Năstase. Un secol de viață*, Ed. Ordessos, Pitești, 2017.

– Otu, Petre (coord.), *Reforma militară și societatea în România (1878-2008). Relaționări externe și determinări naționale*, Ed. Militară, București, 2008.

– Petrescu, Alexandru; Teodorescu, Grigore; Ionescu, Paul, *Eficacitatea focului armamentului portativ al infanteriei*, Tipografia Centrului de Instrucție al Infanteriei, București, 1935.

– Stroe, Adrian; Băjenaru, Gheorghe, *Artileria Română în date și imagini*, Ed. Centrului Tehnico-Editorial al Armatei, București, 2010.

– Thompson, Peter, *The Voice of the past. Oral History*, Oxford University Press, Oxford – New York, 1988.

– Yow, Valerie Raleigh, *Recording Oral History. A practical guide for social scientist*, Thousand Oaks, Sage Publications, 1994.

– ***, *Anuarul Ofițerilor Activi ai Armatei Române pe anul 1936*, Tipografia Militară a „Ministerului Apărării Naționale”, București, 1936.

– ***, *Infanteria română. 180 de ani*, Ed. Centrului Tehnic al Armatei, București, 2010.

– ***, *Instrucțiuni provizorii asupra cunoașterii, întreținerii, instrucției tehnice, tragerilor și întrebuințării tactice a aruncătorului Brandt 81,4 mm*, Tipografia Centrului de Instrucție al Infanteriei, București, 1937.

III. Instrumente de lucru: dicționare și enciclopedii

– Duțu, Alesandru; Dobre, Florica; Loghin, Leonida, *Armata Română în Al Doilea Război Mondial (1941-1945). Dicționar*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2017.

– ***, *Enciclopedia Armatei Române*, Ed. Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2009.

NOTE

¹ *Revista de istorie militară*, nr. 1-2 (207-208)/2025, p. 91-100.

² Mulțumim domnului Octavian Bălea, apreciat designer și fotograf, pentru sprijinul oferit în realizarea acestui demers, precum și familiilor veteranilor de război care ne-au primit cu multă amabilitate în locuințele lor.

³ Constantin C. Năstase, *Constantin I. Năstase. Un secol de viață*, Ed. Ordessos, Pitești, 2017, p. 67.

⁴ Tânăr cu termen redus, uneori este întâlnit prescurtat – TR. Prin această abreviere erau desemnați tinerii cu studii medii și superioare care nu îndeplineau stagiul militar la trupă, ci prin înscrierea la o școală militară de ofițeri de rezervă. Perioada de studii în aceste instituții era redusă la un an, spre deosebire de școlile de ofițeri activi.

⁵ Constantin Chiper, *Cronica militară a județului Prahova*, Ed. Scrisul Prahovean, Cerașu, 2012, p. 48.

⁶ Pentru informații detaliate se poate consulta Fondul 6563 Școala de Ofițeri de Rezervă Infanterie nr. 1 Ploiești 1930-1944, dosarele nr. 2 și 4, păstrate la AMNR din Pitești.

⁷ Menționăm faptul că în transcrierea interviurilor au fost păstrate particularitățile de limbaj pentru a reda cu fidelitate modul de exprimare al veteranilor de război.

⁸ General-maior (rtr.) Constantin Năstase. Interviu realizat pe 11 iunie 2022, în Mioveni, de Flavius Nicolae Roaită.

⁹ Aruncătorul de mine Brandt model 1935, calibru 60 mm. Pentru a afla mai multe despre caracteristicile tehnico-tactice ale armei și condițiile în care a fost folosită recomandăm Adrian Stroe, Gheorghe Băjenaru, *Artileria română în date și imagini*, Ed. Centrului Tehnico-Editorial al Armatei, București, 2010, p. 98-99.

¹⁰ General-maior (rtr.) Constantin Năstase. Interviu realizat pe 11 iunie 2022, în Mioveni, de Flavius Nicolae Roaită.

¹¹ *Idem.*

¹² *Idem.*

¹³ AMNR, fondul de arhivă creat de Comisariatul Militar Regiunea Argeș/1968, nr. S8210, copia memoriului original al elevului sergent TR Constantin Năstase, f. 59.

¹⁴ *Idem.*

¹⁵ *Idem.*

¹⁶ *Monitorul Oficial*, Partea I, anul CVIII, nr. 151/3 iulie 1940, p. 3346.

¹⁷ *Ibidem*, f. 60.

¹⁸ *Idem.*

¹⁹ *Idem.*

²⁰ Ioan Mârza, *Recunoștință Geologiei*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2020, p. 230.

²¹ Colonel (rtr.) Iosif Rus. Interviu realizat pe 23 decembrie 2024 în Gherla de Flavius Nicolae Roaită.

²² AMNR, fondul de arhivă creat de Comisariatul Militar Județean Cluj/1977 ctr. 2774, nr. S191, memoriul calificativ original al locotenentului Rusu Iosif, f. 81.

²³ Pentru informații mai ample referitoare la funcționarea instituției recomandăm Fondul 3049 Centrul de Instrucție al Infanteriei Făgăraș. Dosarul nr. 1, Jurnal de operații (registru istoric) al Centrului de Instrucție al Infanteriei Făgăraș 1.04.1939-20.08.1942, păstrat la AMNR din Pitești.

²⁴ În perioada în care a fost cadru activ al Armatei Române, ofițerul s-a evidențiat printr-o temeinică pregătire profesională (Școala Militară de Ofițeri de Infanterie, promoția 1914; ofițer de stat major, absolvent al Școlii Superioare de Război din Paris, promoția 1927), prin preocupări în domeniul publicisticii (*Tragerile contra avioanelor cu mitralierele*, Tipografia Școalei de Trageri a Infanteriei, Sfântu Gheorghe, 1924; *Manual intuitiv pentru învățarea cetirei și folosirii hărților*, Tipografia Centrului de Instrucție al Infanteriei, București, 1930; *Tactica infanteriei. Luptele de noapte*, Tipografia Beram – Tatăl, Roman, 1935), prin funcțiile deținute (comandant al Regimentului 11 Dorobanți Siret între 26 iunie și 1 august 1941; comandant al Centrului de Instrucție al Infanteriei Făgăraș între 1 august 1941 și 5 iunie 1943; șef al statului major al Armatei IV între 5 iunie și 10 decembrie 1943; comandant al Diviziei 15 Infanterie între 10 decembrie 1943 și 2 septembrie 1944; adjunct al șefului Marelui Stat

Major între 2 septembrie 1944 și 24 iulie 1945) și prin distincțiile care i-au fost conferite (Ordinul Militar de Război „Mihai Viteazul”, clasa a III-a conform Decretului Regal nr. 2886 din 17 octombrie 1941). Pentru informații suplimentare recomandăm parcurgerea următoarelor lucrări: *** , *Anuarul Ofițerilor Activi ai Armatei Române pe anul 1936*, Tipografia Militară a „Ministerului Apărării Naționale”, București, 1936; Alesandru Duțu, Florica Dobre, Leonida Loghin, *Armata Română în Al Doilea Război Mondial (1941-1945)*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2017; Eugen Ichim, *Ordinul Militar de Război „Mihai Viteazul”*, Ed. Modelism & Jertfa, București, 2000.

²⁵ Colonel (rtr.) Iosif Rus. Interviu realizat pe 23 decembrie 2024 în Gherla de Flavius Nicolae Roaită.

²⁶ *Idem.*

²⁷ *Idem.*

²⁸ *Idem.*

²⁹ Din categoria armelor individuale de mari dimensiuni folosite de militarii români în timpul Marelui Război și rămase în uz în perioada interbelică putem să amintim: pușca Mannlicher model

1888/90, calibru 8 mm; pușca Mannlicher md. 1895, calibru 8 mm; pușca Lebel model 1886/93, calibru 8 mm; pușca Berthier model 1907/15, calibru 8 mm, și pușca Vetterli-Vitali model 1870-1887, calibru 10,35 mm. Pentru informații mai cuprinzătoare poate fi parcurs articolul semnat de cunoscutul specialist în domeniul armelor Carol Kőnig, „Armaamentul de foc portative din dotarea Armatei Române în timpul participării României la Primul Război Mondial (1916-1919)” în Revista Muzeelor, în TOM 1-2/2004, p. 34-47.

³⁰ Colonel (rtr.) Iosif Rus. Interviu realizat pe 23 decembrie 2024 în Gherla de Flavius Nicolae Roaită.

³¹ *Idem.*

³² *Idem.*

³³ AMNR, memoriul calificativ original al locotenentului Rusu Iosif, f. 81.

³⁴ *Monitorul Oficial*, Partea I, anul CVIII, nr. 130/7 iunie 1940, p. 2692.

³⁵ AMNR, memoriul calificativ original al locotenentului Rusu Iosif, f. 66.

RECENZII

Putere, diplomatie și război în domnia lui Ștefan cel Mare (1457-1504). Un bilanț istoriografic (2004-2024), vol. I-II, sub îngrijirea lui Ovidiu Cristea și Liviu Pilat, Grup editorial Dar Publishing, Iași, 2024, 679 + 439 p.

Doi dintre cei mai prestigioși medievști români din prezent, autori, între altele, a mai multor lucrări dedicate epocii lui Ștefan cel Mare, au avut fericita idee de a republica în două masive volume, organizate tematic, 61 de studii apărute în cei 20 de ani scurși de la conferința internațională „Ștefan cel Mare și Sfânt, atlet al credinței creștine”, ținută la Mănăstirea Putna (18-25 aprilie 2004). Acea conferință, prilejuită de comemorarea a cinci secole de la moartea domnului Moldovei, a deschis seria unor colocvii anuale, ale căror lucrări sunt publicate de regulă în revista *Analele Putnei*. Majoritatea studiilor din cele două volume au apărut acolo, iar restul în *Revista Istorică*, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, *Analele Științifice ale Universității A.I. Cuza din Iași*, seria *Istorie*, precum și în câteva culegeri.

De fapt, în anul aniversar și în cele două decenii care au urmat, despre epoca lui Ștefan cel Mare s-a publicat mult mai mult (în România și în Republica Moldova), și nu doar cu prilejul colocviilor de la Putna, deoarece există un interes crescând pentru aceasta, atât din punct de vedere politico-militar, cât și din cel al istoriei bisericii ori al operelor de artă. (Amintim că și *Revista de istorie militară* a publicat în două numere din 2004 câteva studii despre Ștefan cel Mare.)

Editorii Ovidiu Cristea și Liviu Pilat s-au limitat la selectarea unor analize cu tematică politică și militară. Considerăm că ar fi fost oportună includerea unor lucrări ale istoricilor din Republica Moldova (cum ar fi Ion Chirtoagă, Andrei Eșanu sau Demir Dragnev), precum și a unor studii de arheologie referitoare la cetățile care au funcționat în epoca lui Ștefan cel Mare, publicate în aceste două decenii (de exemplu, cele ale lui Gheorghe Postică, Ion Tentiuc și Sergiu Musteață despre Orheiul Vechi, Soroca și Tighina). De asemenea, se putea marca marginal paginarea originală a studiilor, așa cum se practică uneori, atunci când acestea nu sunt retipărite în facsimil. Poate ar fi fost util un index, dar amploarea textului a fost probabil motivul pentru care nu s-a procedat la întocmirea sa.

Așadar, cele două volume nu cuprind lucrări inedite. Atunci, în ce constă importanța publicării lor? În primul rând, astfel devin accesibile texte apărute în reviste care (deocamdată) nu sunt

open access (este cazul „Analelor Putnei”, care însă pot fi descărcate pe bază de abonament de la Central and Eastern European Online Library – <http://www.ceeol.com>).

În al doilea rând, modul în care au fost structurate studiile (patru părți împărțite în două volume) evidențiază care sunt principalele direcții de cercetare ale epocii ștefanienine din ultimele două decenii: critica surselor, atributele puterii domnești, războaiele și relațiile externe ale Moldovei.

În studiile din prima parte, semnate cele mai multe de Ștefan Gorovei și Maria Magdalena Székely, se tratează chestiuni legate de titlurile purtate de Ștefan cel Mare în documentele emise de el și de titlurile atribuite lui în izvoarele externe, de cronologia campaniilor antiotomane, precum și de însemnele heraldice folosite de domn în sigilii și în pisanile puse în biserici și cetăți. Menționez ca fiind deosebit de important, datorită minuțiozității cu care au fost clarificate mai multe aspecte controversate ale ideologiei politice ștefanienine, studiul din 2005 al lui Ștefan Gorovei, *Titlurile lui Ștefan cel Mare. Tradiție diplomatică și vocabular politic*, în care se discută, între

altele, titlurile de „domn”, „voievod”, „de Dumnezeu încoronatul”, precum și presupusa asumare a titlului de țar de către Ștefan cel Mare.

Dintre studiile din partea a doua, se cuvin a fi semnalate, datorită abordărilor novatoare ale surselor în explicarea atributelor puterii domnești: *Violența – instrument al puterii în Moldova lui Ștefan cel Mare* (M.M. Székely, din 2019) și cel publicat în 2015 de Marian Coman și Ovidiu Cristea (*Istории паралеле, истории конвергенте. Молдова și Țara Românească în 1457 și 1476*).

Din partea a treia, dedicată conflictelor, semnalăm mai întâi două studii apărute în 2012 care au pus în evidență caracterul de moment de răscruce al anului 1473, prin clarificarea cronologiei campaniilor contra Țării Românești din 1473-1474 și a împrejurărilor în care Ștefan cel Mare a aderat la coaliția antiotomană [Șerban Papacostea, *Ștefan cel Mare și turcii: războiul pierdut (1473-1486). Două documente* și Nagy Pienaru, Ovidiu Cristea, *Țara Românească, Moldova și bătălia de la Başkent*]. Cele mai multe studii din această parte se ocupă de campaniile otomane în Moldova din 1475-1476 și 1484, aducând în discuție izvoare otomane inedite sau aprofundând contextul și consecințele conflictelor respective. Dintre acestea, le semnalăm pe cele semnate de Nagy Pienaru, *Izvoare otomane privind Moldova lui Ștefan cel Mare* (2009); *Campania otomană din 1484. Mărturia lui Ibn Kemal* – în colaborare cu Ovidiu Cristea (2012); *Moldova și Persia. Extrase din cronică lui Hasan Rumlu privitoare la confruntările moldo-otomane din vremea lui Ștefan cel Mare* (2013); *Cronică lui Yusuf. Campania otomană din 1476* (2015), precum și pe cel al lui Andrei Pippidi, *1475: atacul otoman asupra Cetății Albe* (2011).

A patra parte a culegerii de studii ocupă în totalitate al doilea volum. Cunoașterea relațiilor externe ale Moldovei în timpul lungii domnii a lui Ștefan cel Mare a făcut mari progrese în ultimele decenii, prin investigarea unor surse inedite, în special venețiene și otomane. Sunt abordate toate direcțiile politicii externe care au fost urmărite de Ștefan cel Mare într-o etapă sau alta a domniei sale, în funcție de modificările survenite în raporturile dintre puterile vecine:

Imperiul Otoman, Ungaria, Polonia și Hanatul tătarilor din Crimeea, dar și cu aliații îndepărtați (Veneția, Hanatul turc din Persia). De exemplu, în studiul său din 2007 [*Politica externă a lui Ștefan cel Mare: opțiunea polonă (1459-1472)*], Șerban Papacostea a arătat cum domnul Moldovei a profitat de rivalitatea dintre Ungaria și Polonia pentru a recupera Țara de Jos împreună cu Chilia. Totuși, pentru Moldova era inevitabilă confruntarea cu Imperiul Otoman, în timp ce regele Poloniei, Cazimir IV, urma o politică de apropiere de acesta. Pe de altă parte, Moldova a rămas un obiectiv al expansiunii Poloniei. Doar după ce a restabilit relațiile amicale cu Matia Corvinul în 1473, Ștefan cel Mare a putut pregăti acțiunile antiotomane, aderând la alianța dintre Veneția și Ungaria.

În două dintre studiile sale (*Data epistolei lui Uzun Hasan către Ștefan cel Mare. Noi contribuții* – din 2009 și *Uzun Hasan și Moldova. Noi observații* – din 2017), Ștefan Andreescu a readus în discuție împrejurările în care domnul Moldovei a stabilit o alianță cu acest sultan din Persia, care urmărea înlăturarea poziției hegemonice a otomanilor în spațiul islamic.

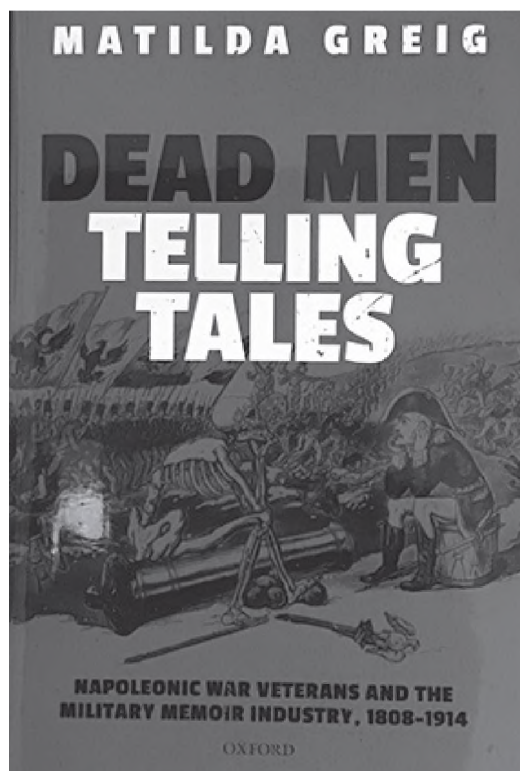
Noi contribuții asupra evoluției politicii de alianțe stabilite de Ștefan cel Mare începând din 1473 sunt aduse de studiile lui Mihai Anatolii Ciobanu (*Soli moscoviți la curtea lui Ștefan vodă: chipuri de oameni și faptele lor*, 2016), Liviu Pilat (*Solia pârălabului Mușat la Moscova și implicarea Moldovei în lupta pentru coroana Ungariei*, 2014) și Nagy Pienaru (*Moldova și Hanatul din Crimeea, 1484-1492*, 2004). Problema răcirii relațiilor cu Polonia din ultima parte a domniei lui Ștefan cel Mare, care a culminat cu campania regelui Ioan Albert din 1497, este atinsă în trei studii ale lui Liviu Pilat [*Ștefan cel Mare, Mesih Pașa, „răscoala” lui Mucha și preliminariile războiului moldo-polon* – 2019; *Observații privind armistițiul moldo-polon din 1497* – 2018; *Războiul antiotoman, tratatul de pace moldo-polon și problema Pocuției (1498-1499)* – 2020], precum și în cele ale lui Liviu Cîmpeanu (*Contribuții la istoria politicii externe a Moldovei între anii 1484 și 1504. Noi izvoare, noi interpretări* – 2017) și Ștefan Gorovei (*Mai 1498: Ștefan cel Mare și Polonia* – 2014). În fine, alte studii tratează chestiunea feudelor dăruite de Matia Corvinul lui Ștefan cel Mare în Transilvania: Ștefan Gorovei, *Feudele ardelene ale lui Ștefan cel Mare. Observații pe marginea izvoarelor* – 2005; Adrian Andrei Rusu, *Ștefan cel Mare și Transilvania. Un inventar critic, date nevalorificate și interpretări noi* – 2005; Marius Diaconescu, *Contribuții la datarea donației Ciceului și Cetății de Baltă lui Ștefan cel Mare* – 2013).

Alexandru Madgearu*

---

* Cercetător științific gradul I, Institutul pentru studii politice de apărare și istorie militară.

Matilda Greig, *Dead Men Telling Tales. Napoleonic War Veterans and the Military Memoir Industry, 1808-1914*, Oxford University Press, 2021

Memoriile de război au fost, începând cu secolul al XIX-lea, un gen literar cu atracție foarte mare pentru publicul cititor, interesat de acele perioade. Ne putem întreba de ce acest gen literar a căpătat o asemenea popularitate. Care este elementul de atracție al acestor memorii? Dorința noastră de a afla cum își petreceau viața de zi cu zi acești soldați? Clipele de violență extremă care erau punctul culminant al carierei lor de militari? Cel mai probabil este o combinație dintre cele de mai sus, și nu numai.

Matilda Greig este o cercetătoare care s-a afirmat recent în istoriografia epocii napoleoniene. Autoarea a mai multor articole și coordonatoare de proiecte în cadrul *National Army Museum* din Londra, ea își propune ca prin intermediul cercetării sale să abordeze diferit un subiect care poate părea deja epuizat prin multitudinea lucrărilor de cercetare prezente pe piață: memoriile de război.

În cartea sa, *Dead Men Telling Tales*, Greig încearcă să reinterpreteze acest tip de sursă istorică, demonstrând că, în spatele

acestor memorii romantizate ale veteranului ajuns scriitor, se află o întreagă agendă politică sau personală foarte bine definită, iar ideea de veteran mai dibace cu sabia decât cu pana nu stă de fiecare dată în picioare.

Autoarea pornește de la premisa că, deși memoriile de război sunt surse istorice care prezintă provocări specifice, gradul lor de subiectivitate și selecția informațiilor trebuie analizate foarte atent. Matilda Greig face un pas înainte și ne provoacă să citim aceste memorii mult mai concentrați, cu un ochi critic, atent la cele mai mici detalii, pentru a încerca să înțelegem contextul în care au fost scrise și publicate. În opinia autoarei, aceste texte nu sunt doar simple relatări de pe câmpul de luptă, ci adevărate instrumente prin care autorii lor încearcă să ofere cititorilor un discurs ce le este favorabil și să schimbe percepțiile contemporanilor.

Una dintre problemele esențiale semnalate de Greig este lipsa aproape completă a memoriilor soldaților de rând în raport cu cele ale ofițerilor. Marea majoritate a textelor care s-au

păstrat până în zilele noastre aparțin ofițerilor, în timp ce vocea soldaților de rând rămâne aproape neauzită, învăluind în tăcere perspectiva soldaților din prima linie asupra războiului. Această disproporționalitate ridică multe semne de întrebare privind gradul de reprezentativitate și autenticitate a memoriei colective a războaielor napoleoniene.

În cadrul acestui studiu, Matilda Greig își concentrează atenția asupra Războiului din Peninsula Iberică dintre 1808 și 1814 și a memoriilor de război ce redau experiențele militarilor participanți. Perioada războaielor napoleoniene a determinat transformări profunde ale modului în care erau priviți militarii în societate, schimbând percepții și generând modernizarea cu adevărat revoluționară a domeniului artei militare. Războiul peninsular dintre 1808 și 1814 a reprezentat unul dintre cele mai dure episoade din toată această perioadă. Anii de ocupație franceză a Spaniei și a unei părți a Portugaliei au generat distrugerii masive și, în cele din urmă, nașterea unei mișcări de rezistență armată a populației împotriva invadatorilor francezi.

Greig analizează punctual o serie de memorii de război ale veteranilor referitoare la această perioadă, fie că au servit sau nu în Peninsula Iberică. Povestea lui Jean Roch Coignet, un soldat francez, devenit ofițer într-una dintre unitățile de grenadieri ale Gărzii Imperiale, a ridicat o serie de întrebări pentru autoare, memoriile sale fiind republicate și modificate de-a lungul anilor. Cât de diferit este textul la care avem noi acces astăzi, în comparație cu varianta originală? Privind strict spre membrii gărzii imperiale, aceștia și-au construit un discurs elogios la adresa propriilor unități, prin care exagerau rolul lor tactic, într-un efort de a-și păstra o parte din prestigiul social din timpul lui Napoleon.

Mulți veterani britanici s-au folosit de memoriile lor referitoare la perioada războiului din peninsulă pentru a-și construi o narațiune patriotică și elogioasă la adresa armatei britanice, un discurs care glorifică soldații britanici și îi demonizează pe cei francezi.

Alt punct important în cadrul studiului relevă modul în care aceste memorii au fost adaptate în funcție de diferitele regimuri politice aflate la putere în țările respective. În Franța, memoriile veteranilor au fost modificate potrivit climatului politic: în perioada postnapoleoniană veteranii scriau fie pentru afirmarea loialității față de noul regim, fie pentru a păstra vie fosta glorie imperială din timpul lui Napoleon.

Din studiu se desprinde ideea că veteranii spanioli reprezintă un caz aparte. Ei au încercat să-și creioneze o imagine și o identitate de apărători ai patriei în fața invadatorilor francezi. Memoriile lor au fost voit alterate din dorința de a construi un discurs politic care să le asigure prestigiul în societate și prin care să-și afirme loialitatea față de stat și de rege.

Deși analiza Matildei Greig este una riguroasă și bine fundamentată, aceasta lasă câteva întrebări deschise pentru cititor. Analizând agenda politică a veteranilor, cartea riscă să banalizeze sau chiar să ignore traumele prin care autorii au trecut în anii războiului și nevoia lor de a scrie pentru a-și reduce această suferință. În plus, concentrarea studiului asupra Războiului Peninsular, deși justificată, îl poate face pe cititor să se întrebe dacă ideile susținute de Greig se pot aplica la fel de ușor și în cazul altor campanii napoleoniene, de pildă cea din Rusia. Aceste puncte nu diminuează în niciun fel contribuția valoroasă și bine detaliată a cărții Matildei Greig, ci dimpotrivă demonstrează complexitatea subiectului și nevoia ca această cercetare să fie continuată.

În concluzie, *Dead Men Telling Tales* aduce o perspectivă nouă asupra unui subiect care în aparență părea epuizat. Matilda Greig reușește foarte bine să deconstruiască mitul veteranului sincer, ajuns scriitor, deschizând ușa unei întregi industrii a memoriilor de război, bazate pe obiective politice și orgolii personale. Cartea este o lectură obligatorie nu doar pentru cei pasionați de perioada războaielor napoleoniene, ci și pentru cei care vor să înțeleagă mai bine modul în care istoria este scrisă, rescrisă și, ulterior, vândută.

Raul-Alexandru Petrescu*

* Masterand, Facultatea de Istorie, Universitatea din București.

Diana Preston, *Opt zile la Ialta. Cum au configurat Churchill, Roosevelt și Stalin lumea postbelică*, Editura RAO, București, 2022, 480 p. + 8 p. coliță ilustrații

În acest an s-au împlinit opt decenii de la Conferința de la Ialta din 4-11 februarie 1945, una dintre cele mai importante reuniuni diplomatice ale secolului XX, cu rol-cheie asupra sfârșitului celui de-Al Doilea Război Mondial și conturarea noii ordini internaționale.

Alegerea de a consemna acest moment de referință prin prezentarea volumului Dianei Preston, *Opt zile la Ialta. Cum au configurat Churchill, Roosevelt și Stalin lumea postbelică*, apărut în limba română la Editura RAO, în 2022, este motivată nu doar de semnificația simbolică a acestei aniversări, ci și de importanța necesității unor noi lecturi și reevaluări critice în lumina unor surse documentare complexe și abordări pluridisciplinare. În plus, este și un prilej de reflecție asupra reverberațiilor acestor acțiuni până în prezent, asupra limitelor diplomației în fața realităților raportului de forțe din teren și a lecțiilor pe care istoria le oferă, într-o epocă marcată de provocări și tensiuni geopolitice crescânde.

Prin coroborarea acribiei științifice cu talentul unui scriitor, istoricul britanic Diana Preston creionează o narațiune echilibrată asupra celor opt zile de întâlniri și negocieri dintre cei trei mari lideri ai lumii desfășurate în peninsula Crimeea (unde se află Ialta), menită să contribuie la aprofundarea înțelegerii originilor Războiului Rece și la demantelarea unor mituri, precum cel al asocierii evenimentului cu „împărțirea Europei”, care au dăinuit în memoria publică și discursul politic.

În fapt, lucrarea surprinde, printr-o analiză minuțioasă care întregeste istoriografia contemporană, faptul că la Ialta cei Trei Mari Aliați nu au pus în discuție o împărțire a continentului, ci doar a Germaniei, precum și viitorul acesteia în ecuația păcii, cu toate implicațiile aferente ale înfrângerii, inclusiv cele ale despăgubirilor de război. Desigur, pe lângă această problematică, au fost abordate și alte teme esențiale pentru reconstrucția lumii. Soarta Poloniei și importanța alegerilor libere, participarea Uniunii Sovietice în războiul împotriva Japoniei sau crearea Organizației Națiunilor Unite sunt numai câteva dintre acestea, reflectând o agendă orientată spre consolidarea echilibrului internațional.

Structurată tematic și cronologic în cinci părți, încadrate de un prolog și un epilog care sporesc atractivitatea lecturii, lucrarea reușește să contextualizeze complexitatea diplomatică, psihologică și strategică a acțiunilor și personalităților celor trei principali actori politici ai marilor puteri, portretizate între abilități politice, obsesii, ambiții, orgolii și slăbiciuni umane, vicii, boli și vanități.

Conferința de la Ialta a reprezentat terenul favorabil unde Iosif Vissarionovici Stalin și-a jucat cu succes atuurile. Alegerea locului de către liderul sovietic, sub pretextul limitărilor sale medicale de deplasare, a fost o manevră strategică abilă care i-a permis să își impună interesele fără concesiile semnificative în fața partenerilor săi occidentali. Plasarea întâlnirii pe teritoriul propriu, într-o zonă atent controlată de NKVD, i-a oferit nu doar un avantaj logistic și operațional, ci și unul simbolic și psihologic. Crimeea, încă devastată de urmele recente ocupații naziste, a imprimat o atmosferă apăsătoare care a influențat subtil dinamica discuțiilor. Traseul dificil parcurs de delegațiile occidentale în drum spre Ialta, presărat cu ruine, a amplificat încărcătura emoțională a întâlnirii, confruntându-le cu dimensiunea costurilor și a distrugerii provocate de război și consolidând percepția necesității adoptării unor decizii ferme și rapide împotriva Germaniei care să conducă deopotrivă la încheierea conflagrației mondiale.

Toate aceste realități, care conturau inclusiv imaginea Uniunii Sovietice ca victimă legitimă a agresiunii naziste, i-au conferit lui Stalin o justificare morală solidă și un cadru pertinent prin care a dominat discuțiile de la Ialta. Slăbiciunea evidentă a partenerilor săi occidentali i-a facilitat, de asemenea, consolidarea poziției în negocieri: Franklin Delano Roosevelt, grav bolnav și epuizat psihic, a fost incapabil să facă față abilităților politice ale omologului său sovietic, cu atât mai puțin să-i înțeleagă sau să-i intuiască strategiile, în timp ce Winston Churchill, obosit de război, conștient de declinul ireversibil al imperiului britanic, fără putere reală de acțiune, a asistat neputincios la remodelarea ordinii mondiale.

Esența acestei dinamici a relațiilor de putere este prefigurată încă din prologul lucrării, unde autoarea introduce cititorul într-o explorare a portretelor celor trei mari personaje istorice ale secolului XX. Partea I, intitulată *Personalități, politici și presiuni*, deschide calea către o examinare aprofundată a oamenilor din spatele deciziilor politice și a fragilității lor umane, evidențiind modul în care starea de sănătate, oboseala, neputința fizică și politică, trăsăturile de caracter și prioritățile fiecăruia devin variabile esențiale în configurația post-belică.

Presiunile funcției politice și ale războiului își pusese rămăna asupra acestora, F. Roosevelt fiind, fără îndoială, cel mai grav afectat. O criză de poliomielită, în august 1921, îl paralizase, forțându-l să se deplaseze într-un scaun cu roțile. În plus, avea hipertensiune arterială severă, o inimă mărită, cu disfuncții ale ventriculului stâng, migrene recurente și insomnie cronică, toate agravate de un stil de viață sedentar, impus de propria condiție fizică. W. Churchill era supraponderal, depresiv, suferise un atac de cord și se confruntase cu numeroase pneumonii care îi slăbiseră rezistența fizică, în ciuda aparentei sale energii debordante. I.V. Stalin, la rândul său, nu era scutit de probleme medicale, suferea de psoriazis cronic, amigdalită, reumatism, cu brațul stâng inert, înclinat spre o ipohondrie accentuată de temerea obsesivă de otrăvire, dar rămânea „cel mai în formă” dintre cei trei lideri.

Problemele medicale au influențat performanța și modul de a aborda negocierile. Însă autoarea britanică nu se limitează la aceste aspecte, ci le integrează detaliat într-un tablou mai amplu, al contextului internațional și al ambițiilor politice ale celor trei cei mai puternici oameni ai vremii. Roosevelt, calculat, discret, „viclean și enigmatic”, în încercarea de a menține imaginea unei vitalități politice, își coordonează întreaga strategie pentru ca Uniunea Sovietică să se alăture războiului împotriva Japoniei și să sprijine crearea ONU. Churchill, pasional, „cam vorbăreț”, volubil, un orator redutabil și persuasiv, adesea abătut sau ranchiunos, apare animat de dorința de a salva prestigiul imperial al Marii Britanii și a susține politicile SUA. În schimb, Stalin, rece și inflexibil, stăpân pe sine și hotărât să nu facă niciun compromis, prin replici scurte, profită de slăbiciunile partenerilor săi occidentali pentru a-și proiecta hegemonia asupra Europei de Est (p. 21-22). Toți împărtășeau vicii comune – dependența de alcool și de tutun – care accentuau imaginea unor lideri obosiți, vulnerabili, dar totuși responsabili și capabili să decidă destinele a milioane de oameni. Astfel, prima parte a volumului reușește să arate cum umanitatea celor trei nu poate fi disociată de logica geopolitică, anticipând dezechilibrul de forțe ce va marca întreaga Conferință de la Ialta.

Partea a II-a, *Pregătiri, Malta și în alte zone, începutul anului 1945*, evocă aranjamentele logistice și politice premergătoare discuțiilor din Crimeea. Întâlnirea de la Malta dintre Churchill și Roosevelt a evidențiat dezacordurile dintre cei doi, dar mai ales lipsa unui plan comun coerent în privința Germaniei înfrânte. De altfel, ultimele consultări la nivel de delegații și note de poziție arătau că aliații occidentali au ajuns la Ialta deja dezavantajați și predispuși la compromisuri în fața „faptelor împlinite” din teren, unde armata sovietică era adânc instalată în Europa Centrală și de Est. Opțiunea deliberată a locului de conferință de către Stalin, condițiile insalubre de cazare în palatele Livadia și Voronțov, camerele reci, toaletele improvizate, insectele de toate felurile, ba chiar și folosirea prizonierilor de război pentru amenajări, înfometări și zdrențuiți, contrastau cu ideea de spațiu al ospitalității. Toate acestea, precum și controlul exercitat de serviciile sovietice asupra tacticilor de negociere și „liniilor roșii” ale oficialilor occidentali generau o stare de disconfort suplimentară, subliniind asimetria raportului de forțe. Autoarea surprinde că liderul sovietic

a profitat de cadrul astfel configurat, iar pregătirile minuțioase ale delegațiilor americane și britanice nu au reușit să compenseze acest handicap, premisele conferinței fiind deja marcate de dezechilibru. Speranța lui Roosevelt de a construi un cadru de cooperare durabilă se dovedea fragilă.

Partea a III-a, „*Pălăvrăgind*”, *Ialta, 3-11 februarie 1945*, constituie nucleul volumului și descrie în detaliu, zi de zi, dimensiunea propriu-zisă a negocierilor, pornind de la cadrul tematic și oficial inițiat de cei trei mari lideri ai lumii și dezvoltate apoi, prin ample discuții, replici sarcastice, interacțiuni informale și mai ales întâlniri ale miniștrilor de externe, care aveau dificila misiune de a contura rezultatele pe hârtie.

Tema centrală și dominantă la Ialta a fost soarta Germaniei: împărțirea în zona de ocupație, dezarmarea și problema reparațiilor de război. În calitate de gazdă, Stalin a dictat ritmul discuțiilor, a cerut despăgubiri exorbitante (în comparație cu americanii și britanicii, care au căutat soluții mai pragmatice) și a obținut recunoașterea unui rol dominant. De cealaltă parte, Roosevelt a mizat pe rolul său vizionar în crearea Organizației Națiunilor Unite, urmărind ca Uniunea Sovietică să se angajeze că sprijină prin semnătură fondarea acestui demers (Carta ONU) și să intervină în războiul împotriva Japoniei, în timp ce Churchill a încercat, fără mare succes, să asigure un echilibru, inclusiv prin apărarea prestigiului Franței.

Problema Poloniei a reliefat cel mai bine decalajul dintre relevanța declarațiilor politice și realitățile faptice: cu un guvern pro-sovietic instalat la Lublin, negocierile s-au redus la cosmetizarea situației prin formule despre „reprezentativitate” (p. 234). După cum surprinde istoricul britanic, liderii occidentali au dorit „un acord decent” pentru polonezi, dar rezultatul a consacrat dominația sovietică, mascată sub promisiunea „alegerilor libere”. Astfel, *Declarația privind Europa eliberată* a consfințit organizarea de alegeri libere, fără mecanisme concrete de garantare din partea sovieticilor.

Nu în ultimul rând, istoricul britanic reconstituie cu eleganță stilistică nu numai cadrul negocierilor oficiale care demontează mitul unei „împărțiri a Europei” la Ialta, susținute de documente de arhivă, ci și scenele colaterale: banchete fastuoase, toasturi, conversații ironice, schimburi de priviri, momente de tăcere, gesturi încărcate de semnificații care relevă nu doar mizele geopolitice, ci și subtilitățile psihologice ale interacțiunilor. Descrierea acestor scene diplomatice transpune cititorul, indiferent de pregătirea sa profesională, și într-un cadru cinematografic, unde Stalin e mereu regizorul, Roosevelt joacă rolul partenerului conciliant, iar Churchill se mulțumește cu cel al moralistului conștient că nu mai deține mijloacele de a-și impune voința politică.

Partea a IV-a, *O alianță sub presiune, din februarie până în august 1945*, surprinde fragilitatea construcției de la Ialta, încă din primele luni de după încheierea conferinței, prin importanța lecției transformării rapide a consensului de moment într-un teren al divergențelor în interiorul coaliției SUA – Marea Britanie – Uniunea Sovietică. Moartea lui Roosevelt, la 12 aprilie 1945, și ascensiunea președintelui Harry Truman la Casa Albă au schimbat radical dinamica relațiilor: noul lider american a adoptat o poziție mai fermă față de Moscova, iar limbajul cooperării a fost treptat substituit de retorica suspiciunii. Totodată, chestiunile baltice și problema Poloniei au reaprins tensiuni ireconciliabile, punând în lumină contradicția dintre angajamentele stabilite la Ialta și practica politicilor lui Stalin din teren.

Un exemplu concret în acest sens este oferit și de situația României. În timp ce armata română continua luptele alături de cea sovietică în Ungaria și Cehoslovacia, la București, sub presiunea Moscovei, s-a desfășurat un accelerat proces de comunizare. La 27 februarie 1945, Stalin l-a trimis pe Andrei Vișinski în capitala României pentru a-i transmite Regelui Mihai un ultimatum: demiterea imediată a guvernului Nicolae Rădescu și instalarea unui cabinet dominat de comuniști și condus de Petru Groza (p. 383). Învestirea acestuia la 6 martie 1945 reprezenta încă o dovadă a caracterului coercitiv al „negocierilor” din Crimeea, marcând, în fapt, debutul regimului comunist în România. Acest episod relevă modul în care Stalin a golit de conținut și de valoare *Declarația privind Europa eliberată* și demonstrează că Ialta nu a fost o înțelegere fermă a celor Trei Mari Aliți, ci mai degrabă un acord minimal care a acoperit, prin limbaj diplomatic, realitatea brutală a raportului de forțe. „Alegerile libere” propuse pentru Polonia rămăneau o iluzie, în niciun caz, un potențial precedent pentru România sau alte state din Est. În acest context se mai adaugă și pierderea alegerilor de către Churchill la 5 iulie 1945 în Marea Britanie, un eveniment care a contribuit la dezechilibrarea balanței de putere în favoarea Moscovei. Înlăturarea și dispariția, fie și temporară, de pe scena diplomatică internațională a uneia dintre cele mai ferme voci critice la adresa expansiunii sovietice au slăbit frontul occidental în fața ambițiilor lui Stalin de a-și consolida supremația în Europa Centrală și de Est.

Partea a V-a, *Urmărilor*, dar și *Epilogul* analizează introspectiv modul în care deciziile adoptate la Ialta au fost puse în aplicare după cel de-Al Doilea Război Mondial și cum au configurat noua ordine internațională în preajma debutului Războiului Rece. Istoricul britanic reia ideile centrale ale lucrării în cheia înțelegerii și aprofundării învățămintelor trase, valorizând importanța forței armate a lui Stalin și incapacitatea occidentalilor de a contracara. Roosevelt și Churchill au mizat pe promisiunile liderului sovietic și pe speranța

că *Declarația privind Europa eliberată* ar garanta alegeri libere, dar realitatea postbelică a demonstrat contrariul. În fața iluziilor lui Roosevelt și a eforturilor lui Churchill, Stalin s-a remarcat, prin pragmatism și cinism, ca fiind principalul beneficiar al Conferinței de la Ialta.

Stabilirea zonelor de ocupație în Germania, problema despăgubirilor, începutul procesului de la Nürnberg, instalarea regimurilor comuniste în statele Europei de Est, instituirea Cortinei de Fier au reliefat o ruptură ireversibilă între angajamentele declarate și acțiunile concrete ale Uniunii Sovietice. Singurul aspect pozitiv, al cărui merit vizionar îi aparține lui Roosevelt, a fost modul în care ONU a devenit principalul instrument menit să legitimizeze noul mediu internațional de securitate colectivă. Dincolo de iluzii și eșecuri, Conferința de la Ialta a lăsat moștenire crearea ONU și începutul unui cadru multilateral care a schimbat fundamental diplomația mondială.

La împlinirea a optzeci de ani de la Conferința de la Ialta, volumul Diane Preston reprezintă una dintre cele mai solide și echilibrate contribuții recente la istoriografia relațiilor internaționale ale secolului XX. Printr-o construcție narativă cronologică, volumul alternează perspectiva istorică și diplomatică bazată pe documente de arhivă din SUA și Marea Britanie, precum corespondență oficială, telegrame și publicații de referință, cu dimensiunea mărturiilor reflectate în jurnale și memorii ale participanților, în special diplomați și interpreți-traducători, care reflectă atmosfera vie a acelor discuții și interacțiuni, între cei trei mari șefi ai marilor puteri, de la care a pornit arhitectura lumii postbelice.

Stilul autoarei, între rigoare științifică și abilități de exprimare literară, precum și capacitatea de a îmbina dimensiunea umană a liderilor cu analiza diplomatică și strategică a acțiunilor lor transformă lucrarea într-un instrument util de lectură, atât pentru cercetători, cât și pentru publicul larg.

Dincolo de valoarea academică și bogăția narativă a detaliilor, volumul *Opt zile la Ialta. Cum au configurat Churchill, Roosevelt și Stalin lumea postbelică* oferă și o lecție de actualitate despre limitele diplomației și riscurile de a construi ordinea internațională doar pe promisiuni ale actorilor politici implicați. Într-o perioadă în care discursul public și narațiunile de securitate evocă adesea spectrul și retorica unui „nou Război Rece”, reflecția asupra conferinței din Crimeea ne amintește că pacea și libertatea nu pot fi garantate prin declarații politice, ci prin echilibru de putere și mecanisme reale de securitate.

Andreea-Iuliana Bădilă*

---

* Cercetător științific gradul III, Institutul pentru studii politice de apărare și istorie militară.

